

**«Jeg har nesten vært glad for at jeg stammer,
for å kunne hjelpe han»**

Kvalitative intervjuer med foreldre som stammer

Ina Storm-Paulsen

Masteroppgave i spesialpedagogikk
Institutt for spesialpedagogikk
Det utdanningsvitenskapelige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2017

**«Jeg har nesten vært glad for at jeg stammer,
for å kunne hjelpe han»**

Kvalitative intervjuer med foreldre som stammer

© Ina Storm-Paulsen

2017

«Jeg har nesten vært glad for at jeg stammer, for å kunne hjelpe han»

Ina Storm-Paulsen

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Tittel

«Jeg har nesten vært glad for at jeg stammer, for å kunne hjelpe han»

Kvalitative intervjuer med foreldre som stammer

Bakgrunn og problemstilling

Hvordan foreldre som stammer forholder seg til egen stamming og barnets stamming, om de får et barn som også stammer, ser i dag ut til å ha blitt tildelt lite oppmerksomhet innen forskning. Jeg ser det som svært viktig og interessant å rette oppmerksomheten mot foreldre som stammer. Jeg ønsker å undersøke hvordan foreldrerollen oppleves og hvilke innvirkninger stammingen kan ha på denne rollen, samt hvordan de forholder seg til barnets stamming når også barnet stammer, og om stammingen har noen innvirkning på forelder-barn-relasjonen. Denne studiens formål har derfor vært å belyse foreldres opplevelser omkring både egen stamming så vel som barnets stamming, og dette fra et innefra-perspektiv. Studien har derfor tatt utgangspunkt i kvalitative intervjuer for å fange informantenes subjektive opplevelser. For å belyse oppgavens tema vil jeg besvare følgende problemstilling:

Hvordan forholder foreldre som stammer seg til egen stamming, og hvordan oppleves det at barnet også stammer?

Metode

Studien baserer seg på en fenomenologiske tilnærming til seks kvalitative, semistrukturerte intervjuer med foreldre som stammer. Intervjuene ble tatt opp med diktafon og transkribert kort tid etter gjennomføringen av hvert enkelt intervju. Tekstdataen som fremkom av transkriberingen ble organisert ved hjelp av NVivo 11. Selvforståelse, kritisk forståelse basert på sunn fornuft og teoretisk forståelse, er Kvale og Brinkmann (2015) sine analysenivåer for intervjuanalyse, og danner utgangspunktet for presentasjon og drøfting av studiens funn.

Resultater og drøfting

De seks intervjuene viser at de aller fleste informantene tenker at stammingen har en arvelig årsaksforklaring. Stammingens innvirkning på ulike livsområder har opptrådt ulikt hos informantene. Det fremkommer likevel et likhetstrekk i form av lite åpenhet omkring

taleflytvansken både innad i familien og blant andre nærpersioner, spesielt i barne- og ungdomsårene, men de fleste av informantene har likevel opplevd støtte fra foreldre og andre nærpersioner. Ut fra de fleste beretningene viser det seg at voksenlivet og foreldrerollen har ledet til større grad av selvaksept og mer åpenhet omkring egen stamming. Foreldrerollen har likevel bydd på enkelte utfordringer, som trosse egen frykt for å stamme for å kunne hjelpe barna og det å velge barnas navn. Det viser seg at fleste foreldrene har valgt barnas navn ut fra hvilke lyder de stammer minst på. Foreldrene opplever ikke at stammingen har hatt noen negativ innvirkning på relasjonen til barnet eller familielivet generelt. Reaksjonene på barnets begynnende stamming opplevdes ulikt for mange av informantene. Man kan likevel se et likhetstrekk i håndteringsmønsteret til foreldrene, ved at de gjerne går fra en følelsesbasert håndteringsstrategi til en problemfokuset strategi. Resultatene viser at flere av informantene ser sin egen stamming som en fordel, eller ressurs, i forbindelse med barnets stamming og stammeutvikling. Det kan dermed tenkes at foreldrenes stamming, og de erfaringene som følger med, kan fungere som en beskyttelsesfaktor for barnet.

Forord

Etter en prosess bestående av utallige kopper kaffe, mye følelser, men først og fremst ny lærdom og økt innsikt i fagfeltet, leveres denne avsluttende masteravhandlingen ved UiO. Jeg sitter igjen med en stor grad av mestringsfølelse og stolthet over å ha «kommet i mål». Masterstudiet har gitt meg ny kunnskap og erfaring, men også en videre læringslyst og et engasjement for å stadig holde meg faglig oppdatert.

Jeg vil rette en spesielt stor takk til mine informanter, som har delt sine opplevelser og erfaringer, tanker og følelser; Uten dere hadde ikke denne masteroppgaven fått liv. Jeg ønsker likeledes å takke de som hjalp meg med å komme i kontakt med informantene.

En stor takk rettes også til min veileder Åse Sjøstrand, som med sine faglige innspill, og ikke minst oppmuntrende og beroligende ord, har vært uunnværlig i denne prosessen. Jeg vil også takke alle nære og kjære for støtte og oppmuntring. En spesiell takk går også til samboeren min, for hans tålmodighet og ikke minst for å bringe latter inn i en hektisk periode.

Ina Storm-Paulsen
Oslo, 2017

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	1
1.1	Bakgrunn	1
1.2	Formål	2
1.3	Problemstilling og forskningsspørsmål	2
1.4	Begrepsavklaring og avgrensning	3
1.5	Oppgavens struktur	4
2	Teoretisk forankring	6
2.1	Hva er stamming?	6
2.2	Definisjoner	6
2.2.1	Stammingens skjulte sider	9
2.3	Prevalens og insidens	11
2.4	Stammingens onset	12
2.5	Årsaksforklaringer	13
2.5.1	Stamming og arvelighet	15
2.6	Å leve med stamming	17
2.6.1	Følelser	17
2.6.2	Stammingens innvirkning på ulike livsområder	18
2.6.3	Håndtering av stamming	20
2.7	Foreldre til barn som stammer	22
2.8	Foreldre som stammer	23
2.8.1	Foreldre som stammer som får barn som stammer	24
3	Forskningsmetode	26
3.1	Valg av metode og design	26
3.2	Kvalitativ forskningstilnærming	26
3.2.1	Fenomenologisk forståelsesramme	27
3.2.2	Førforståelse og fortolkning	27
3.3	Utvalg og rekruttering	28
3.3.1	Utvalgskriterier	29
3.3.2	Presentasjon av utvalget	30
3.4	Kvalitativt forskningsintervju	31
3.4.1	Intervjuguide	32
3.4.2	Gjennomføring av intervjuene	33
3.4.3	Bruk av logg	34
3.5	Databehandling og analyse	35
3.5.1	Transkripsjon	35
3.5.2	Analyse og tolkning	36

3.6	Kvalitetsvurdering av studien	38
3.7	Etiske betraktninger	40
4	Presentasjon av empiri	43
4.1	Opplevelsen av å stamme.....	44
4.1.1	Stammingens start.....	44
4.1.2	Følelser og holdninger	47
4.1.3	Håndtering av egen stamming	50
4.2	Opplevelsen av å være forelder som stammer	53
4.2.1	Navnevalg	53
4.2.2	Refleksjoner	55
4.2.3	Holdninger og endringer	56
4.2.4	Forelder-barn-relasjonen.....	58
4.3	Opplevelsen av at barnet stammer	60
4.3.1	Reaksjoner og refleksjoner omkring barnets stamming.....	60
4.3.2	Partnerens reaksjon på barnets stamming	61
4.3.3	Oppfølging av barnets stamming	63
5	Drøfting av funn i lys av teori	66
5.1	Teoribasert analyse	66
5.2	Opplevelsen av å stamme.....	66
5.2.1	Stammingens begynnelse.....	66
5.2.2	Åpenhet	68
5.2.3	Følelser og holdninger	70
5.3	Opplevelsen av å være forelder som stammer	71
5.3.1	Bekymringer og refleksjoner	71
5.3.2	Navnevalg	72
5.4	Opplevelsen av at barnet stammer	75
5.4.1	Håndtering av barnets stamming	75
5.4.2	Partneres ulike håndtering.....	77
6	Avslutning og oppsummering av funn	79
6.1	Veien videre	80
7	Litteraturliste	81
	Vedlegg.....	88
	Figur 1: The Iceberg of Stuttering (2015).....	10
	Figur 2: Oversikt over utvalget	31

1 Innledning

Stamming er en taleflytvanske som favner i underkant av en prosent av den voksne befolkningen (Yairi & Ambrose, 2013). Stammen kan ha en uheldig innvirkning på utviklingen av en persons håp og ambisjoner (Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006), og kan innvirke på både arbeidsliv, familieliv og generelt sosialt liv (Yaruss & Quesal 2010; Klompas, 2004). Stamming kan derfor være en enorm utfordring for mange, også i voksen alder – en periode preget av multitasking, der man ofte må sjonglere ulike ansvarsroller (Shapiro, 2011). Dette er dermed en svært hektisk livsperiode, der mange hevder de er på sitt øverste stressnivå (Shapiro, 2011). For en stor andel voksne som stammer kan foreldrerollen bli et av ansvarsområdene som skal sjongleres. Hvordan foreldre som stammer opplever foreldrerollen blir dermed et relevant spørsmål. På bakgrunn av den genetiske linken til stamming (Yairi & Ambrose, 2013), vil hendelsen av å få et barn som stammer voksne som stammer blir foreldre til barn som også stammer. Hvordan dette oppleves, og hvordan foreldre forholder seg til egen stamming, så vel som barnets stamming, anser jeg som en svært interessant problemstilling som denne oppgaven derfor vil rette søkelyset mot.

1.1 Bakgrunn

Jeg ble tidlig i studiet interessert i fenomenet *stamming*, og spesielt hvilke ringvirkninger som kan oppstå hos individer som opplever denne taleflytvansken. Det er de mer psykososiale aspektene omkring stamming som spesielt har fanget min oppmerksomhet. I praksis fikk jeg høre om en far som selv hadde stammet som ung, hvor barnet hans også hadde begynt å stamme: «Jeg aksepterer ikke at barnet mitt stammer», hadde faren sagt til barnets logoped. Denne uttalelsen gjorde meg nysgjerrig på hvordan foreldre som stammer opplever foreldrerollen og det å få et barn som også stammer, samt hvordan dette kan virke inn på relasjonen med barnet.

I de senere årene har det blitt viet større oppmerksomhet til de kommunikative aspektene omkring stamming. Forskning har blant annet rettet søkelyset mot hvordan stamming kan innvirke på de ulike livsområdene til voksne som stammer, og viser at taleflytvansken kan virke inn på utdanning, jobb og parforhold, og videre ha en negativ innvirkning på livskvaliteten (Klompas & Ross, 2004; Yaruss, 2010). Forskning har også undersøkt hvilke strategier som brukes i håndteringen av stamming hos voksne (Plexico, Manning & Levitt

2009a, 2009b). Det er derimot lite faglitteratur og empiri omkring stamming hos foreldre og foreldrerollen, ei heller om foreldre som stammer som får barn som stammer. Studiene til blant annet Klompas og Ross (2004) og Boberg og Boberg (1990) omtaler derimot enkelte aspekter omkring stamming og foreldrerollen, og bekymringer ved det å få et barn som også stammer.

1.2 Formål

I denne oppgaven ønsker jeg å rette søkelyset mot hvordan foreldre som stammer forholder seg til egen stamming, samt barnets stamming, når foreldre som stammer får et barn som også stammer. Dette ønsker jeg hovedsakelig fordi det finnes svært lite litteratur og empiri omkring fenomenet, og jeg mener temaet burde vies mer oppmerksomhet, da det er en aktuell problemstilling. Hvilke tanker gjøres omkring egen stamming, det å være en forelder som stammer, og det å oppleve at eget barn begynner å stamme? Jeg ønsker med dette å belyse hvordan foreldres erfaringer omkring egen stamming kan innvirke på foreldrerollen, hvordan den voksne som stammer forholder seg til barnets stamming, og om stammingen innvirker på forelder-barn relasjonen.

I behandling av både unge og voksne som stammer er det nødvendig å se hele *mennesket* for å fange et mer helhetlig bilde av personen og dets sosiale roller (Shapiro, 2011). Jeg ser det derfor som hensiktsmessig for alle som jobber med voksne, foreldre og barn som stammer, å tilegne seg mer kunnskap og mer innsikt tilknyttet personene som stammer sin livssituasjon som foreldre, både i forbindelse med selve foreldrerollen, men også situasjonen omkring barnets begynnende stamming, og hvordan de forholder seg til en slik hendelse. Med dette kan man om mulig oppnå en dypere forståelse av hvordan en forelder som stammer ser seg selv som person og kommunikator, for dermed å kunne legge til rette for oppnåelse av aksept og utvikling av hensiktsmessige håndteringsstrategier (Shapiro, 2011; Crichton-Smith, 2002).

1.3 Problemstilling og forskningsspørsmål

Prosjektets fokusområdet er foreldres opplevelse og håndtering av egen stamming, samt opplevelse og håndtering av barnets stamming. Hovedproblemstillingen er som følger:

«Hvordan forholder foreldre som stammer seg til egen stamming, og hvordan oppleves det at barnet også stammer?»

Jeg brukte kategoriene *opplevelsen av å stamme*, *opplevelsen av å være forelder som stammer* og *opplevelsen av at barnet stammer* som en ramme for å belyse hovedproblemstillingen, som videre utledet følgende tre forskningsspørsmål:

- 1. I hvilken grad påvirkes holdningen og håndteringen av egen stamming av å få barn, og hvordan påvirkes dette av at barnet stammer?*
- 2. Med tanke på de oppgaver man har som forelder, i hvilken grad innvirker stammingen på foreldrerollen?*
- 3. I hvilken grad innvirker egen stamming på hvordan man forholder seg til barnets stamming?*

Ved å benytte meg av disse forskningsspørsmålene ga det muligheter for en bredere beskrivelse av informantens opplevelse av deres livssituasjon og favner den voksnes stamming, barnets stamming og foreldrerollen.

1.4 Begrepsavklaring og avgrensning

Stamming referer til en ufrivillig forstyrrelse i talens flyt som oppstår hos en relativt liten andel av befolkningen, og oftest i barnealder (Shapiro, 2011; Ramberg & Samuelsson, 2014). Jeg har i denne oppgaven fokusert på opplevelser og erfaringer hos relativt unge voksne foreldre, og diskuterer i mindre grad utfordringen hos barn. Likevel dreier problemstillingen seg om foreldreskap og opplevelsen av at barnet begynner å stamme, slik at diskusjoner omkring barnet til en viss grad vil være naturlig å bringe inn i oppgaven. Problemstillingen omhandler erfaringer med og opplevelsen av utviklingsmessig stamming, og erfaringer med andre kommunikasjonsvansker som psykogen eller nevrogen stamming er derfor utelukket i denne oppgaven. Løpsk tale er derimot ikke et eksklusjonskriterier ettersom det ikke er uvanlig at dette kan oppstå i en kombinasjon med stamming (Ramberg og Samuelsson, 2014). I oppgavens teoridel vil det gis en mer utfyllende og avklarende definisjon og fremstilling av hva stamming kan innebære.

Fordi forskningsspørsmålene omtaler *håndtering*, som også er et begrep informantene snakker om omkring egen stamming og barnets stamming, er det nærliggende å redegjøre for dette begrepet. Med begrepet *håndtering* refererer jeg til Lazarus og Folkmans (1984) beskrivelse av termen *coping*. Dette vil bli nærmere redegjort for i teorikapittel 2.6.3. Der vil jeg også redegjøre for hva håndtering kan innebære i tilknytning til stamming, samt ulike håndteringsstrategier som ofte benyttes. I teorikapittelet vil det også kort redegjøres for hva *foreldrerollen* kan innebære, ettersom det er et sentralt tema i dette prosjektet. Termene *undersøkelse*, *studie* og *prosjekt* vil bli benyttet om hverandre i denne oppgaven.

1.5 Oppgavens struktur

Denne oppgaven er delt inn i seks kapitler, inkludert denne introduksjonsdelen.

Kapittel 2 tar for seg aktuell teori som har blitt benyttet som en ramme for den teoribaserte analysen, og følgelig for å besvare oppgavens problemstilling. For å belyse aktuelle aspekter ved stamming, og særlig det mest fremtredende ved stamming hos voksne og i lys av foreldrerollen, har valg av teori hovedsakelig blitt utledet fra undersøkelsens funn. Først beskrives teorier omkring stamming, med definisjoner, forekomst, skjult stamming, stammingens onset og årsaksforklaringer. Deretter belyses teori og empiri omkring hvordan det er for voksne å leve med stamming, og tar for seg stammingens innvirkning på ulike livsområder og håndtering av taleflytvansken. I denne delen fremheves stammingens innvirkning på familielivet og ulike håndteringsstrategier som ofte benyttes hos voksne som stammer. Til slutt belyses stamming hos foreldre, og foreldrerollen i lys av egen stamming og barnets stamming.

Kapittel 3 viser undersøkelsens metodiske fremgangsmåter. For å sikre studiens validitet vil alle stegene i forskningsprosessen gjennomgås i dette kapittelet. Innledningsvis vises det til valg av metode og design. Deretter beskrives den kvalitative forskningstilnærmingen, før undersøkelsens utvalg og rekruttering gjennomgås. I kapittelets midtdel beskrives undersøkelsens metode, samt bearbeidingen av undersøkelsens empiri. Til slutt vil en vurdering av studiens kvalitet gjennomgås, og etiske betraktninger i tilknytning denne undersøkelsen belyses avslutningsvis.

I kapittel 4 presenteres resultatene av den tematiske analysen, der Kvale og Brinkmanns (2015) analysenivå *selvforståelse* fungerer som et bakteppe for fremstillingen av informantenes utsagn. Det er dermed informantenes egne beskrivelser og selvforståelse som ligger til grunn for resultatdelen.

Kapittel 5 utgjør oppgavens teoribaserte analyse som innebærer drøfting av studiens resultater i lys av teori. Denne delen baserer seg på hovedfunnene i den tematiske analysen, og Kvale og Brinkmanns (2015) analysenivåer *kritisk forståelse basert på sunn fornuft* og *teoretisk forståelse* fungerer som et bakteppe.

I kapittel 6 oppsummeres studiens funn. Jeg diskuterer deretter aktualiteten og hensikten denne undersøkelsen kan ha for logopeders arbeid med voksne, foreldre og barn som stammer, og behovet for ytterligere forskning.

2 Teoretisk forankring

*”Yes, people who stutter **do** exhibit stuttering, but to fully understand and treat these individuals we must know more than just the stuttering part of their communicative, psychological, physiological, social, etc. whole”* (Conture, 2001, s. 5).

2.1 Hva er stamming?

Stamming er en multifaktoriell vanske som berører mennesker i alle verdens land og kulturer, og forekommer i alle aldre og hos begge kjønn (Shapiro, 2014; Guitar, 2014). Stamming omtales gjerne som en taleflytvanske, som er en samlebetegnelse for både stamming og løpsk tale. Fellesnevneren for begge vanskene er en forstyrrelse i talens flyt og som dermed rammer den naturlige ordstrømmen. Det er ikke uvanlig at disse to vanskene opptrer i en kombinasjon (Ramberg & Samuelsson, 2014). Forstyrrelser i talens flyt, såkalt ikke-flyt, er imidlertid noe en kan oppleve hos alle mennesker, da ingen har fullstendig flytende tale til enhver tid. Når vi mennesker samtaler med andre er det vanlig at vi stopper opp, nøler, legger inn fyllord og repeterer ord og setninger. Dette omtales ofte som normal ikke-flyt (Yairi & Seery, 2015; Guitar, 2014). Det ser likevel ut til å foreligge en enighet om at en person som stammer har ufrivillige forstyrrelser i talen (Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006). Forskjellen mellom normal ikke-flyt og stamming pleier og høres av andre, og lyttere klarer dermed å skille en person som stammer fra en som ikke stammer (Bloodstein & Bernstein Ratner, 2008). Hvorvidt en slik kategorisering, med fokus på talens flyt, kan avdekke de individuelle stammeøyeblikkene som fremkommer hos ulike personer, er derimot diskuterbart. Shapiro (2011) stiller seg kritisk til akkurat dette, og betrakter termen *flyt* som noe som heller bør defineres ut fra den innsatsen som tillegges og den tidsmessige varigheten. Et annet aspekt Shapiro (2011) påpeker, er at personer som stammer ikke stammer hele tiden. På bakgrunn av dette, understøtter Shapiro (2011) at det strider mot sunn fornuft å definere flyt som fravær av stamming.

2.2 Definisjoner

Forståelsen av stamming har endret seg, og endres fortsatt, i takt med forskning og klinisk arbeid (Ramberg & Samuelson, 2014; Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006). Denne endringsprosessen hevder Yairi og Seery (2015) bunner i forskere og klinikers ulike syn på

stammingens natur, som dermed resulterer i at det oppstår uenigheter når man forsøker å definere stamming. Det eksisterer dermed ingen allmenn akseptert definisjon som dekker hele stammefenomenet. I dag står forskere og andre fagfolk overfor noen av de samme utfordringene som de gjorde allerede på 80-tallet. Dette synliggjøres i Van Riper (1982) sin beskrivelse av stamming som et komplisert, flerdimensjonalt og omfattende puslespill, der det mangler mange brikker. I dagens forskning, og forsøk på å forstå og forklare fenomenet, letes det fremdeles etter det som er uvisst (Packman & Attanasio, 2006). I lys av dette betraktes stamming som et mysterium (Guitar, 2014; Van Riper, 1982).

Tross en kontinuerlige søken etter å både forklare og å forstå stamming, har man altså ikke kommet fram til en allmenn definisjon av fenomenet. Det finnes likevel flere definisjoner, som ofte har flere fellestrekk. En mer tradisjonell forståelse av stamming vektlegger stammingens atferdsmessige faktorer, altså de synlige og hørbare symptomene (Yairi & Ambrose, 2013; Shapiro, 2011). Dette er en forståelse veldig mange definisjoner tar utgangspunkt i (Conture, 2001). Nyere definisjoner av stamming vektlegger kommunikasjonsaspektet, og dermed innvirkningen vansken kan ha på en persons liv (Yairi & Ambrose, 2013; Shapiro, 2011).

En definisjon som vektlegger stammingens hørbare symptomer, er definisjonen til Verdens helseorganisasjon (WHO, 2015), i «den internasjonale statistiske klassifikasjonen av sykdommer og beslektede helseproblemer» (ICD-10), som er den norske versjonen av diagnosemanualen. Her blir stamming definert som:

Talen kjennetegnes av hyppig gjentagelse eller forlengelse av lyder, stavelser eller ord, eller ved hyppig nøling eller pauser som avbryter den rytmiske talestrømmen. Diagnosen skal bare brukes hvis forstyrrelsen er så alvorlig at den tydelig forstyrrer taleflyten.

I denne beskrivelsen ser vi at fokuset ligger på de synlige og hørbare faktorene ved stamming. Disse observerbare faktorene omtales ofte som stammingens *kjerneatferd*, *kjernestamming* eller *primæratferd* (Guitar, 2014; Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006; Van Riper 1982). Ifølge Van Riper (1982) er det repetisjoner og forlengelser og blokkeringer som er stammingens kjerneatferden. Guitar (2014) har adoptert begrepet, og beskriver stammingens kjerneatferd som ufrivillig, som fremtrer som en unormal høy frekvens av

brudd i talens flyt, i form av repetisjoner av lyder, stavelser eller enstavelsesord (som jeg-jeg-jeg heter Hans, eller k-k-kan du sende kaffen), forlengelser av lyder (som j-j-j-j-jeg heter Ole) eller blokkeringer av luftstrømmen. I sammenheng med stammingens kjerneatferd, beskriver Van Riper (1982) unngåelsesatferd som en faktor som bør inkluderes i en persons stammeatferd. Denne atferden skiller seg fra kjerneatferd, og omtales gjerne som sekundæratferd (Guitar, 2014). Guitar (2014) hevder denne atferden er tillærte reaksjoner på selve kjerneatferden og innebærer unngåelsesatferd og fluktatferd. Unngåelsesatferd oppstår ofte når en person forventer et stammeøyeblikk og gjenkaller negative erfaringer som har oppstått i tilknytning til stammingen. Fluktatferd fremtrer ofte når en person stammer og forsøker å avbryte stammeøyeblikket og komme seg gjennom ordet (Guitar, 2014).

Shapiro (2011) vektlegger i sin beskrivelse, i større grad enn Van Riper (1982) og Guitar (2014), kjerneatferd, sekundæratferd og stammingens mulige innvirkning på kommunikasjonen med andre mennesker, så vel som tanker og følelser omkring egen tale. I denne definisjonen kan stamming beskrives som en kommunikasjonsvanske. Han understreker at stamming verken kan studeres eller fullendt forstås uten å ta kommunikative forhold i betraktning. Dette fremkommer i hans definisjon av stamming:

Stuttering refers to individualized and involuntary interruptions in the forward flow of speech and learned reactions thereto interacting with and generating associated thoughts and feelings about ones speech, oneself as a communicator, and the communicative world in which one lives (...) Stuttering occurs within the context of communication systems, thus affecting and being affected by all persons who communicate with the person who stutters (s. 12)

En definisjon, som i likhet med Shapiro fokuserer på mer enn kjernestammingen, men som kanskje i enda større grad tydeliggjør innvirkningen vansken kan ha på en persons liv, er beskrivelsen til Bleek, Reuter, Yaruss, Cook, Faber og Montag (2012):

Stuttering is a multilayered disorder characterized by overt core symptoms (e.g., involuntary repetition of syllables, prolongations, and blocks), as well as a variety of physiological, behavioral, cognitive and emotional reactions to the speech disruptions. These speech disruptions and the individual's multifaceted reactions to them can severely hinder communication and have profound consequences in everyday life (Bleek m.fl., 2012, s. 325).

Stammingsmysterium og mangelen på en konkret definisjon, kan gi implikasjoner for kartlegging og behandling (Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006). På en annen side viser mangfoldet av definisjoner utviklingen av faglig forståelse og tenkning omkring stamming (Shapiro, 2011). Til tross for de mange definisjonene det opereres med, hevder Shapiro (2011) at de alle anslagsvis faller inn under én av tre kategorier. Disse kategoriene deler Shapiro (2011) inn i *beskrivende, forklarende og kombinert beskrivende/forklarende*. Han presiserer imidlertid at det er få definisjoner som er helt og holdent beskrivende eller fortolkende, men at de heller innehar elementer fra de ulike kategoriene.

2.2.1 Stammings skjulte sider

Stamming kan som sagt deles inn i komponentene kjerneatferd og sekundæratferd, der kjerneatferden er den observerbare stammingen og sekundæratferd er tillærte reaksjoner på kjerneatferden (Guitar, 2014). Starkweather (1987) bruker betegnelsen «accessory features» om sekundæratferd, men påstår at skillet mellom denne type stammeatferd og primæratferd er noe kunstig. Dette er ifølge Starkweather (1987) fordi stammeatferden forandres etter som stammingen utvikles. Han understreker også at sekundæratferd er vanskelig å beskrive på grunn av den ekstreme variasjonen mellom personer (Starkweather, 1987). Likevel ser man enkelte fellestrekk, blant annet ved at stammingen kan føre til frustrasjon og forlegenhet i sosial interaksjon med andre (Bloodstein & Bernstein Ratner, 2008). Ettersom voksne som stammer ofte kan forvente stamming i ulike kommunikasjonssituasjoner, kan dette lede til angst som igjen kan føre til unngåelse av sosiale situasjoner (Bloodstein & Bernstein Ratner, 2008). For noen tar sekundæratferden overhånd etter hvert som stammingen utvikler seg, og stadig flere negative opplevelser ved stammingen oppstår (Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006). Disse aspektene ved stamming inngår i den delen Guitar (2014) henviser til som *følelser og holdninger*. Som en håndtering av følelsene og holdningene, utvikler personen

ulike kompenseringstrategier for å skjule stammingen. Gradvis utvikles også kompenseringstrategiene til å bli mer som et hinder i kommunikasjonssituasjoner. Personen kan starte med å unngå enkelte lyder, for så å unngå ord og setninger, noe som kan betraktes som unngåelsesatferd (Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006). Til slutt kan det ende med at han unngår å prate med bestemte personer og unngår visse situasjoner, slik det også ble nevnt ovenfor. På denne måten flykter personen for å unngå nederlag og sosial dømming (Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006).

Personer som vanligvis bytter ut ord, forbereder ofte hva de skal si på forhånd, eller går gjennom de de ønsker å si om og om igjen. Som en konsekvens av å bruke mye omformuleringer, hender det ofte at personen leter etter ord og kan bli oppfattet som mindre intelligent enn det han egentlig er, dersom ordene det byttes til ikke gjenspeiler det som ønskes formidlet (Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006). Samtidig kan det være svært strevsomt og konstant lete etter alternative og enklere ord. Kalinowski og Saltuklaroglu (2006) ser dette som en kamp som ikke kan vinnes, og som resulterer i mer angstelse, samt opprettholdelse og videreføring av sekundæratferden.

Stamming kan ikke ses kun ut fra en persons utseende, og kan derfor betraktes som en usynlig vanske. Som nevnt ovenfor, er det gjerne den observerbare stammingen som legges merke til, altså stammingens kjerneatferd. Personens tanker og følelser omkring egen stamming kan imidlertid verken høres eller ses. I sammenheng med dette skjulte aspektet, kan stamming betraktes som et isfjell (Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006).

Figur 1: The Iceberg of Stuttering (2015)

Denne metaforen ble først og fremst illustrert av psykologen Joseph Sheehan (1970), og anvendes fremdeles innen stammefeltet (Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006). Isfjellmodellen viser til at mesteparten av atferden knyttet til denne lidelsen ligger under overflaten, og er dermed ikke synlig. Det som ligger over overflaten er det synlige, som blant annet blokkeringer, repetisjoner, forlengelser grimasering, rødming og spenninger. Det som kan være mest problematisk er imidlertid det som ikke er synlig, som blant annet skam, skyldfølelse, frykt og unngåelsesatferd (Sheehan, 1970). Unngåelsesatferd er ifølge Starkweather (1987) noe som forekommer hos alle som stammer, men han hevder at det bare er de som har en skjult stamming som mestrer å utføre det med «suksess». Disse personene viser tilsynelatende ingen «åpen» stamming ettersom de stort sett har en helt flytende tale, som dermed fører til de er vanskelig å «avsløre» og fange opp (Starkweather, 1987).

2.3 Prevalens og insidens

For å kunne beskrive forekomsten av stamming, er det nødvendig å skille mellom *prevalens* og *insidens*. Prevalens indikerer hvor utbredt en vanske er, og sier dermed noe om hvor mange personer som stammer på et gitt tidspunkt. Insidensen er derimot en oversikt over antall personer som har stammet på et eller annet tidspunkt i livet (Guitar, 2014; Shapiro, 2011). Ifølge Bloodstein (2006) oppstår vanligvis den utviklingsmessige stammingen når barnet er mellom 2 og 5 år. Yairi og Ambrose (2005) hevder derimot at stammingens start ofte inntreffer før barnet har fylt 3 år, og viser til en gjennomsnittsalder på 33 måneder (Yairi & Ambrose, 2013), mot tidligere studier som har funnet en gjennomsnittsalder på 42 måneder (Yairi, 1997). Det regnes imidlertid med at omkring 70 til 80 prosent av barna opplever enten en spontanbedring eller bedring ut fra behandling (Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006; Chang, Erickson, Ambrose, Hasegawa-Johnson & Ludlowa, 2007).

Prevalensen av stamming hos førskolebarn, estimeres av Månsson (2000) og Craig, Hancock, Tran, Craig og Peters (2002) å være mellom 2 og 3 prosent, mens det blant skolebarn foreligger tall omkring 1 prosent (Bloodstein & Bernstein Ratner, 2008). Månsson (2000), Chang med flere (2008) og Duff Proctor, og Yairi (2004) hevder at stammingens insidens blant førskolebarn ligger opp mot 5 prosent. Yairi og Ambrose (2013) argumenterer imidlertid for at insidensen muligens er høyere enn det tidligere studier estimerer, og viser til tall mellom 8 og 10 prosent. Reilly og kollegaer (2013) støtter opp under dette, der de i sin studie viser til en insidens på 11, 2 prosent. Disse prosentvise forskjellene kan trolig ses i

sammenheng med at det har blitt gjennomført færre studier av stammingens insidens, sammenlignet med prevalens (Craig m.fl., 2002). Forskning på stamming og kjønnsforskjeller viser en økning i insidensen for gutter etter hvert som barna blir eldre (Yairi & Ambrose, 2015; Månsson, 2000). Insidensen ser ut til å gå fra en mann:kvinne ratio på 2:1 blant barn, til 4:1 eller 5:1 hos eldre barn og voksne (Bloodstein, 1995; Yairi & Ambrose, 2005). Denne økningen samsvarer med at det er flere menn enn kvinner som stammer (Guitar, 2014; Bloodstein & Bernstein Ratner, 2008).

Guitar (2014) og Shapiro (2011) hevder at det foreligger lite pålitelige data omkring prevalensen til voksne som stammer, men det opereres likevel med tall opp mot 1 prosent (Craig m.fl., 2002; Månsson, 2000). Dette antyder at det foreligger begrenset forskning på feltet (Craig, m.fl., 2002). Når det er sagt, kan det tenkes at det også eksisterer mørketall, og at forekomsten kan være høyere enn antatt, blant annet med tanke på stammingens «skjulte sider». Et annet aspekt som er viktig å merke seg, er hvordan stamming defineres og måles. Hvordan man definerer stamming kan utvilsomt gjøre utslag i prevalensen, i tillegg til de ulike kriteriene som vektet innen forskning (Craig m.fl., 2002; Kraft & Yairi, 2011). Dette er spesielt tydelig dersom utvalget ikke er randomisert og stratifisert, da dette ikke vil gi et representativt bilde av en større del av befolkningen (Craig m.fl., 2002). Alt tatt i betraktning, er det mye som fremdeles er uklart når det kommer til prevalensen eller insidensen av stamming gjennom et helt livsløp (Craig m.fl., 2002).

2.4 Stammingens onset

Den utviklingsmessige stammingen starter som regel i ung alder. Som nevnt tidligere (2.4), oppstår stammingen gjerne når barnet er i alderen to til 5 år, (Bloodstein, 2006) og oftest før barnet har fylt 3 år (Yairi & Ambrose, 2005). Studier viser også at sannsynligheten for spontanbedring er størst i barnets tre første leveår, og opp mot 80 prosent av barn som stammer anses å oppleve enten spontanbedring, eller bedring ut fra behandling (Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006; Chang m.fl., 2007; Yairi & Ambrose, 2005). Fenomenet *spontanbedring*, har imidlertid ført til store diskusjoner på fagfeltet omkring dets karakter og kliniske implikasjoner. Der noen klinikere argumenterer for at barn skal motta behandling raskt etter stammingens onset, argumenterer andre for at intervensjon bør velges mer selektivt og basere seg på tilstedeværelsen av risikofaktorer (Månsson, 2000).

Et tradisjonelt og dominerende perspektiv på barns stammeutvikling, er at stammingens onset er mild og inntreffer gradvis i form av lette repetisjoner av ord og stavelser, uten fysiske anstrengelser og spenninger, og fravær av bevissthet og følelsesmessige reaksjoner omkring stammingen (Shapiro, 2011). Nyere studier viser derimot at den begynnende stammingen kan inntreffe nokså plutselig, som i løpet av én dag, og nokså intensivt, og kan også gradvis avta. Dette stammemønsteret er imidlertid mest tydelig hos barn som har et tidlig stamme-onset, hos barn som opplever en spontanbedring og hos jenter (Yairi & Seery 2015; Garsten & Lundstrøm, 2014). Stammingen kan også opptre episodisk, da den kan forsvinne i perioder, for så å komme tilbake (Bloodstein, 2006; Garsten & Lundstrøm, 2014). Stammingens gradvis onset er således ikke gjeldende for «alle» barn, men utviklingsforløpet fremstår heller som mer individuelt enn tidligere antatt.

Det fremkommer også at barns stamme-onset ofte inntreffer på grunn av stress knyttet til følelsesmessig opprørende hendelser, språklig stress ved blant annet ordletning og vokabularspurt, og sykdom eller ekstrem tretthet. Disse aspektene fremkommer ikke i de tradisjonelle perspektivene på stammingens onset, da disse teoriene heller argumenterer for at stammingen typisk inntreffer under relativt tilfeldige omstendigheter (Shapiro, 2011).

2.5 Årsaksforklaringer

Som nevnt tidligere er årsaken til stamming fremdeles et mysterium. Det finnes imidlertid ulike teorier som favner ulike forklaringer på stammingens årsak og fremkomst. Disse teoriene har variert gjennom ulike paradigmeskifter, og kan spores helt tilbake til antikkens tidsalder (Conture, 2001). Kalinowski og Saltuklaroglu (2006, s. 10) påpeker at selv om en verdensoppfatning forandres, forandres ikke fenomenet som studeres, men perspektivene og ideene adoptert av de som studerer fenomenet. I dag er det rimelig å anta at stammingens årsaker er multifaktorielle, og oppstår i ulike kombinasjoner hos ulike individer. Ramberg og Samuelsson (2014) påpeker at den teorien man tar utgangspunkt i, er av stor betydning for valg av behandlingsmetode.

Hva personer som selv stammer tenker omkring årsaken til stammingen viser imidlertid varierte meninger. I studien til Klompas og Ross (2004) oppga 50 prosent av forskningsdeltakerne at de er usikre på stammingens årsak. Det var totalt 13,89 prosent som opplyste at de trodde arvelighet var en årsak, blant annet fordi nære slektninger også

stammet. Nøyaktig samme prosentandel oppgav andre familieaspekter som mulige årsaksforklaringer, for eksempel at nye søsken kommer til verden, foreldreatferd og familierollemodeller. Det var 11,11 prosent av informantene som hevdet at anspenthet, nervøsitet og traumer var mulige årsaksforklaringer. De resterende 19,44 prosentene oppgav utdanningsfaktorer som sannsynlige årsaker til stammingen (Klompas & Ross, 2004).

Stammingens årsaksforklaringer kan deles inne i psykodynamiske modeller, innlæringsteoretiske modeller og konstitusjonelle modeller (Garsten & Lundström, 2014). De psykodynamiske modellenes oppfatning, er at stamming oppstår som følge av en ubevisst konflikt som gjenspeiles i talen, hvor stammingens primærfunksjon er å forhindre formidling av forbudte tanker og følelser (Garsten & Lundström, 2014). En dominerende teori innenfor de innlæringsteoretiske modellene var teorien til Wendell Johnson. Johnson hevdet at stamming ble definert av lytterne (Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006). I dette ligger en oppfatning om at stamming oppstod fordi foreldre tolket barnets ikke-flytende tale som stamming. Gjennom foreldrenes «urealistiske» krav og fokus på barnets tale, ble barnet bevisst sine talebrudd, som videre førte til unngåelse og spenninger, og normal ikke-flyt utviklet seg dermed til stamming (Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006; Garsten & Lundström, 2014).

De konstitusjonelle forklaringsmodellene vektlegger genetisk betingete faktorer, og derav hjernenes struktur (Guitar, 2014). Et slikt perspektiv kan eksemplifiseres gjennom lateraliseringsteorien til Samuel Orton og Lee Edward Travis, den såkalte Orton-Travis teorien (Garsten & Lundström, 2014; Guitar, 2014). Denne teorien støttet seg til en oppfatning om at stamming fremkom på grunn av avvikende hjernedominans og forstyrrelser i samordningen mellom venstre og høyre hjernehalvdel (Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006; Garsten & Lundström, 2014). En annen konstitusjonell forklaringsmodell er den såkalte «covert repair» hypotesen til Kolk og Postma, der stamming forklares som forsøk på å korrigere en feil i språkplanleggingen (Garsten & Lundström, 2014; Guitar, 2014). Fellestrekket for disse nevnte modellene er det ensidige fokuset på å finne en årsak til stammingen, heller enn å forklare fenomenet på en hensiktsmessig måte (Garsten & Lundström, 2014).

I dag finnes det flere studier rettet mot nevrologiske faktorer tilknyttet stamming, som trolig kan ses som en videre utvikling av konstitusjonelle forklaringsmodeller. En av disse studiene er publisert av Alm (2004), der han hevder at det er en sterk sammenkobling mellom stamming og funksjonene til hjernens basalganglier. Andre forskningsområder det forskes stadig mer på, er arvelige komponenter i forbindelse med stammingens utvikling. Dette vil belyses nærmere i kommende avsnitt.

2.5.1 Stamming og arvelighet

Mothers and fathers ask, if not plead (by their questions and silence), to be reassured that they did not cause their child's stuttering and that there is hope for their child's fluency future (Shapiro, 2014, s. 27).

Tross de ulike årsaksforklaringene på stamming, er det likevel bred enighet om at stamming innebærer en sterk arvelig komponent (Guitar, 2014; Bloodstein & Bernstein Ratner, 2008; Yairi & Ambrose, 2005). Det har lenge blitt dokumentert at stamming ofte går igjen i familier, noe som har ført til spekulasjoner og forskning omkring en mulig genetisk faktor (Yairi, Ambrose & Cox, 1996).

Bakgrunnen for overbevisningen om at stamming er genetisk betinget, kommer fra ulike studier opp gjennom årene. Den nærmere 80 år gamle studien til Wepman (1939), viser at 68,8 prosent av 250 personer som stammet også hadde slektninger som stammet. Lignende tall finner vi i en studie av Månsson (2000), som viser til at 50 prosent av barna som ble studert hadde en familiær historikk av stamming blant foreldre. I alt opplyste 67 prosent av barna å ha slektninger som stammet (Månsson, 2000). Lignende tall finner vi hos Yairi og Ambrose (2005), som viser til en prosentandel på 69. I en studie utført av Viswanath, Lee & Chakraborty (2004) finner vi imidlertid en familiehistorikk av stamming på hele 84 prosent, trolig den høyeste prosentandelen funnet i denne typen studier. I studien til Ambrose, Yairi og Cox (1993), rapporteres det om flere barn som stammer som har en forelder som stammer, sammenlignet med barn der stamming forekommer hos en annen- eller tredjegradsslektning. Dette funnet støttes imidlertid ikke i studien til Buck, Lees og Cook (2002), der 45,9 prosent av barna hadde førstegradsslektninger, altså foreldre, som stammet, mot 55,7 prosent av barn som hadde en annen- eller tredjegradsslektning som stammet. Disse tallene som det vises til i alle de nevnte studiene, bidrar likevel til å styrke teorien om en arvelighet knyttet til utvikling

av stamming. Selv om denne genetiske koblingen er tydelig, er det likevel et betraktelig antall familier der barnet stammer, hvor stamming ikke er et kjent fenomen i familiehistorikken (Suresh m.fl., 2006).

Annen relevant forskning der stammings arvelighet estimeres, er ved tvillingstudier. Tvillingstudiene til Felsenfeld, Kirk, Zhu, Statham, Neale og Martin (2000) og Ooki (2005) fant begge en betydelig høyere korrelasjon av stamming hos eneggede tvillinger. I studien til Felsenfeld med flere (2000) fant de en korrelasjon på 45 prosent blant eneggede tvillinger, mot 15 prosent hos toeggede. I Ooki (2005) sin studie viser det seg en korrelasjon på 52 prosent hos eneggede tvillinger, mot en prosentandel på 12 blant toeggede tvillingpar.

I forbindelse med den pågående genforskningen og forskning på stammings mulige arvelighet generelt, poengterer Shapiro (2014) at man ikke kan arve atferd, men at mennesker arver gener, og at disse genene interagerer med miljømessige faktorer. I denne sammenheng er, som nevnt, forskningen omkring identifisering av gener assosiert med stamming i stadig utvikling. Guitar (2014) hevder at dette kan lede til tidligere identifikasjon av stamming og forebyggende behandling (Guitar, 2014).

I sammenheng med genforskning, vil det være nødvendig å påpeke at til tross for at foreldrene kan ha videreført gener som gjør barnet predisponert for stamming, vil de også ha videreført gener som er svært fordelaktige (Guitar, 2014). En presisering av at "*genes do not work alone*" (Guitar, 2014; Kidd, 1977), vil her være av stor betydning. Dette fordrer at stamming må bli sett som et resultat av en samhandling mellom arv og miljø, i tillegg til at elementer av tilfeldighet virker inn (Guitar, 2014).

I betraktning av den pågående utviklingen innen genforskning, hevdet Yairi, Ambrose og Cox (1996) allerede for over 20 år siden at en bestemt genetisk faktor ikke kan påvises kun på bakgrunn av tvillingstudier og statistiske målinger omkring arvelighet, men at forskningen kan fortsette å påvise en sammenheng mellom stamming og genetikk.

2.6 Å leve med stamming

People who stutter, particularly the ones who have lived the longest, have stories to tell (Shapiro, 2011, s. 372).

Som det fremkom tidligere (2.4), anser man at forekomsten av stamming er lavere enn én prosent i den voksne befolkningen. Blant denne knappe én-prosenten, er det en kjønnsfordeling menn:kvinner på omkring 5:1 (Bloodstein, 2006). Det spekuleres imidlertid i om denne fordelingen gjenspeiler virkeligheten, og om det er flere kvinner som stammer enn tidligere antatt (Ramberg & Samuelsson, 2014). Disse spekulasjonene begrunnes med indikasjoner på at stamming hos kvinner fremtrer annerledes enn hos menn, og de blir dermed underdiagnostisert. Det finnes likevel ingen entydige resultater som underbygger dette (Ramberg & Samuelsson, 2014).

2.6.1 Følelser

For en voksen som stammer kan stammingen ha blitt en kronisk vanske, preget av ufrivillige brudd i taleflyten, stort sett ved repetisjoner av stavelser, forlengelser, blokkeringer, omformuleringer og unngåelse av ord (Bloodstein & Bernstein Ratner, 2008). Etter flere år med stamming kan voksne ofte inneha mange negative følelser knyttet til seg selv og vansken, som for noen kan ha en negativ innvirkning på livskvaliteten (Guitar, 2014; Yaruss & Quesal, 2006; Yaruss, 2010). Disse negative følelsene viser seg ofte i form av skam, forlegenhet og angst, og det er ikke uvanlig at personen har utviklet negative forventninger omkring kommunikasjonssituasjoner, og således reaksjoner fra tilhørere (Yaruss, 2010; Shapiro, 2011). Guitar (2014) argumenterer for at man i behandling må vie disse negative tankene og oppfatningene omkring egen person og vanske særlig oppmerksomhet. Videre argumenterer han for viktigheten av å redusere frykten for ord og situasjoner, slik at behandlingen kan oppleves som hensiktsmessig.

Ifølge Van Riper (1982) er frykt ofte den vanligste følelsen innenfor det han betegner som *avansert stamming*. Denne frykten beskriver han som forventningen om ubehag, som videre kan variere i grad og intensitet. Videre hevder Van Riper (1982) at det en «avansert stammer» frykter mest, er det øyeblikkelige tapet av selvkontroll. I likhet med Van Riper (1982), omtaler også Guitar (2014) den voksnes stamming som *avansert stamming*. Det bør imidlertid nevnes at ikke alle voksne som stammer faller inn under denne kategorien, ettersom

stamming er en dynamisk og sammensetning av atferd, tanker og følelser (Shapiro, 2011). Dermed vil ulike personers stammemønster være nokså individuelle. Conture (2001) anvender imidlertid termen *voksne personer som stammer*, som trolig favner det mer individualistiske aspektet, når stammingen ofte har blitt en kronisk vanske. I noen tilfeller, kanskje i større grad enn det som fremkommer, skjuler voksne stammingen sin (Guitar, 2014). Det er dette som refereres til som skjult stamming, og som ble belyst tidligere (2.2.1).

Craig og Tran (2014) påpeker at å leve med kronisk stamming ofte resulterer i økt grad av stress, med de negative konsekvensene dette medfører. Stammingens innvirkning på livsområder hos voksne som stammer skal belyses videre.

2.6.2 Stammingens innvirkning på ulike livsområder

Kommunikasjon i form av talespråk er komplekst og dynamisk, og avhenger av minst én kommunikasjonspartner (Shapiro, 2011). Stamming kan påvirke kommunikasjonen med den andre parten på en ugunstig måte, som videre kan lede til negative erfaringer for personen som stammer (Shapiro, 2011). Erfaringene knyttet til stammingen inkluderer gjerne reaksjoner av følelsesmessig, atferdsmessig og kognitiv karakter, både fra personen som stammer, men også fra kommunikasjonsmiljøet rundt (Yaruss & Quesal, 2004). I denne sammenheng kan stammingen utgjøre en betydelig belastning på ulike livsområder, og kan samtidig påvirke personens selvfølelse og selvbylde (Yaruss & Quesal, 2004; Yaruss, 2010; Klompas & Ross, 2004). Forskning viser således at stamming kan lede til en negativ innvirkning på en persons livskvalitet (Craig, Blumgart & Tran, 2009; Yaruss & Quesal, 2006). Det viser seg også at voksne som stammer hevder at stammingen kan ha en negativ innvirkning på ekteskapet og familielivet, selv om majoriteten sier at det *ikke* er tilfellet (Klompas & Ross, 2004). I studien til Klompas og Ross (2004) fremkommer det at 62,5 prosent av forskningsdeltakerne mente at stammingen ikke hadde påvirket relasjonen med partneren på noen negative måte, mens 37,5 prosent hevdet at stammingen hadde påvirket relasjonen hverken negativt eller positivt.

I den kvalitative studien til Chrichton-Smith (2002) fremkommer det at noen av informantene opplevde et besvær ved stammingen som var akutt i barndommen, men at besværet gradvis har «fordampet» med tiden. For andre var besværet eller byrden fremdeles en stor del av de opplevde erfaringene deres. Disse erfaringene var knyttet til begrensinger i livet, og

informantene oppgav at stammingen hovedsakelig har hatt en innvirkning på studievalg, yrkesvalg og selvfølelse (Chrichton-Smith, 2002). I studien til Klompas og Ross (2004) derimot, fant de at majoriteten av informantene verken opplevde at stammingen hadde innvirket på deres valg av yrke, eller deres evne til å anskaffe en jobb. Det bør likevel nevnes at 25 prosent av informantene opplevde at stammingen *har* innvirket på deres yrkesvalg (Klompas & Ross, 2004).

Stamming kan også ha en innvirkning på relasjonen med de signifikante andre. Det er imidlertid lite forskning omkring stammingens innvirkning på familielivet og familierelasjonene. Shapiro (2011) påpeker likevel at en hendelse som påvirker hvilket som helst familiemedlem, kan innvirke på hele familien. Likeledes hevder Schulz (1993 ref. i Shapiro, 2011) at det som skjer med en person som har en utfordring, også skjer med hele familien - men det som skjer med en familie skjer også med personen som har utfordringen. Det dreier seg dermed om en gjensidig påvirkning innad i familieenheten. Shapiro (2011) påpeker også at de erfaringene omkring et familiemedlem som har en utfordring, kan lede til et positivt familiesamhold, eller det kan føre til en negativ og destruktiv familierelasjon. I den forbindelse hevdet seks voksne informanter i studien til Klompas og Ross (2004) at stammingen har hatt både en negativ og positiv innvirkning på relasjonen med partneren. Majoriteten av informantene, 62,5 prosent, oppgav imidlertid at stammingen *ikke* innvirket negativt på relasjonen med partneren. I studien til Beilby, Byrnes, Meagher og Yaruss (2013) fremkommer det at både partnerens grad av aksept og personen som stammer sin selvaksept, vil kunne innvirke på partnerskapet, i en negativ eller positiv retning (Beilby m.fl., 2013). I denne studien fant de også at partnerstøtte er svært betydningsfullt for de voksne som stammer. Videre vises det til at åpenhet og ærlighet omkring stammingen kan ha en positiv innvirkning på partnerskapet. I forbindelse med åpenhet omkring stammingen, fremkommer det i studien til Boberg og Boberg (1990) at stammingen ofte ikke ble snakket om blant partnere, ikke før personen som stammet fremmet et ønske om motta behandling. For andre kunne det til og med gå 20 år før partnere snakket sammen om stammingen.

I de livsområdene som blir berørt, beskrives det at negative reaksjoner som anstrengelse og unngåelse ofte er det som fører til begrensninger (Plexico, Manning & DiLollo, 2005). For å forstå disse erfaringene fullt ut, må erfaringene forstås ut personens subjektive opplevelser (Plexico m.fl., 2005). I lys av dette, legges det til grunn at det i stammebehandling er et

behov for mer fokus på subjektive følelser omkring stammingen, også med hensyn til videre forskning (Klompas & Ross, 2004).

Det har blitt tydelig dokumentert gjennom ulike forskningsstudier at stamming innebærer negative stereotypier og stigma hos barn, ungdom og voksne (Blood & Blood, 2015). Det å leve med stamming som en «merkelapp» vil være hensiktsmessig å kunne håndtere for de som stammer, slik at personene kan oppleve en vellykket tilpasning, opprettholde en positiv selvfølelse, utvikle framtidsplaner og etablere eller utvide et sosialt nettverk, samtidig som personen bærer denne ”merkelappen” (St. Louis, 2015). Det er også nødvendig å forstå at personer som stammer, i likhet med andre grupper som er stigmatisert, både reagerer og responderer forskjellig på stigma, noe som avhenger av blant annet deres håndteringsstrategier (St. Louis, 2015). Håndtering av stammingen skal belyses nærmere i følgende avsnitt.

2.6.3 Håndtering av stamming

”Stuttering rallies coping skills and potentially affects the psychological and emotional makeup, educational achievement, and professional aspiration of people who stutter” (Shapiro, 2011, s. 26).

En del voksne som stammer har kanskje stammet i hele sitt liv. Gjennom alle disse årene har de gjerne tenkt mye over hvordan de kan håndtere stammingen og har forsøksvis vært gjennom ulike taleteknikker og behandlingsopplegg. I forbindelse med håndtering av stamming, er det imidlertid ikke bare behandling det dreier seg om, men også hvordan den enkelte håndterer stammingen, og nærpersoners medvirkende faktorer (Sønsterud, Sjøstrand & Hoff, 2017).

Voksne som stammer har, som nevnt tidligere, gjerne opparbeidet seg mange negative erfaringer etter mange år med stamming. Hvordan en person reagerer på disse erfaringene, eller opplevelsene, er blant annet avhengig av de ressursene personen er i besittelse av – hvilke håndteringsstrategier som er tilstede (Plexico, Manning & Levitt, 2009a). Den tradisjonelle definisjonen på ”coping” beskrives av Lazarus og Folkman (1984, s. 141) som *”constantly changing cognitive and behavioral efforts to manage specific external and/or internal demands that are appraised as taxing or exceeding the resources of the person”*.

Denne definisjonen belyser ferdighetene og kapasiteten et individ er i besittelse av, utvikler og benytter seg av, på bakgrunn av et liv fylt med deres unike erfaringer av å håndterer ulike hendelser (Blood & Blood, 2015). Beskrivelsen anser altså håndtering som en repeterende og pågående prosess (Plexico & Burrus, 2012). Stressoren som ligger i det å leve med en kronisk vanske, slik stamming kan være for voksne, kan kreve et sett av håndteringsstrategier. De konkrete strategiene som personen anvender, vil enten bidra til engstelse, eller til en hensiktsmessig tilpasning til vansken. Bestemte håndteringsstrategier er dermed medvirkende til en persons trivsel og tilpasning til livets stressorer (Blood & Blood, 2015). En vellykket tilpasning til stress kan mer konkret innebære måtene personer håndterer følelser, mestrer konstruktiv tenkning og regulerer og adresserer deres atferd (Compas, Connor-Smith, Saltzman, Thomsen & Wadsworth, 2011, s. 87). Hvor effektiv en håndteringsstrategi er, må derfor bedømmes ved å vurdere hvorvidt strategien egner seg for å møte kravene i en bestemt situasjon (Plexico m.fl., 2009a).

Ifølge Plexico med flere (2009a) påvirkes personens håndteringsstrategier av personens opplevelse av selvaksept og reaksjoner fra omgivelsene. En lav grad av aksept oppstår som et resultat av en diskrepans mellom det virkelige selvet og det ideelle selvet, ettersom personen som stammer ikke ønsker å skille seg ut fra kommunikasjonspartnere. Bolger (1990, s. 525) understreker derimot betydningen av relasjonen mellom personlighet og håndtering, og beskriver håndtering som «personality under stress.» Dette perspektiv har således også ervervet forskningsmessig støtte, blant annet i en studie utført av McWilliams, Cox og Ehns (2003). Det tyder dermed på at valg av håndteringsstrategier, og evnen til å tilpasse seg ugunstige forhold, er sterkt tilknyttet en persons personlighetstrekk (Bleek, m.fl., 2012). På denne måten kan de personlighetstrekkene som er dominerende dermed fungere som resiliens, eller som en risikofaktor for hvordan personen tilpasser seg vansken. Craig, Blumgart og Tran (2011) påpeker at det er beklagelig at det ikke er mer forskning omkring slike faktorer som beskytter personer med kronisk stamming mot et uheldig utfall, og at dette ikke har blitt mer belyst. Videre hevder de at det ville vært svært fordelaktig og være bevisst disse faktorene som kan beskytte voksne som stammer fra å oppleve engstelse i livet. I deres studie fant de imidlertid indikasjoner på at faktorer som self-efficacy, eller mestringsstro, sosial støtte og sosial rolle fremstår som beskyttelsesfaktorer, eller resiliens, i håndteringen av stamming hos voksne. Ifølge denne studien, er den faktoren som bidrar mest til resiliens self-efficacy, eller en sterk følelse av kontroll over eget liv og daglig funksjon (Craig m.fl.,

2011, Craig m.fl., 2014). Disse resultatene kan være svært betydningsfulle i videre forskning og i behandling av voksne som stammer.

2.7 Foreldre til barn som stammer

Foreldrerollen er, kanskje først og fremst, en funksjonell status i livssyklusen (Bornstein, 2001). Foreldreskapet starter allerede før eller under graviditeten, og varer livet ut. Ifølge Bornstein (2001) er tilblivelsen og etableringen av foreldrerollen kompleks, og foreldres affekt innebærer persepsjoner, erfaringer, preferanser, holdninger, kunnskap, ideer, mål og verdier omkring barneoppdragelse og barnets utvikling.

For foreldre som opplever at barnet begynner og stamme, kan dette gi grobunn for ulike utfordringer. En studie av Langevin, Packman og Onslow (2010) viser at foreldrene i studien hadde mange bekymringer knyttet til barnets stamming. Videre viser studien at majoriteten av foreldrene ble følelsesmessig påvirket i form av angst, skam, skyldfølelse, frustrasjon og usikkerhet. Følelsene knyttet til skam og angst bunnet for noen i troen på at de som foreldre hadde forårsaket barnets stamming. Tross foreldrenes emosjonelle reaksjoner, viser studien likevel at selve relasjonen til barnet ikke påvirkes. Det er imidlertid svært få studier som har undersøkt foreldres opplevelser og erfaringer omkring barnets stamme-onset, til tross for at barnets stamming ofte påvirker en hel familie, og miljømessige faktorer kan påvirke utviklingen av stammingens start. Dette signaliserer et behov for videre forskning på området (Ingham, 2016).

Behovet for mer forskning på dette feltet er også viktig med tanke på tidlig intervensjon, ettersom effekten av behandling anses som mest effektiv i førskolealder (Onslow, Packman, Williams, Ormond, Schwarz og Gebski, 2015), og i belysning av den avgjørende rollen foreldre spiller i barnets behandling (Costelloe, Davis & Cavenagh, 2012). En studie som faktisk belyser foreldres opplevelser i sammenheng med barnets stamming, er studien til Plexico og Burrus (2012), som undersøker foreldres håndtering av barnets stamming. I denne studien fremkom det blant annet at foreldrene var usikre på stammingens karakter og årsakene til stammingen, hvordan de skulle reagere, og om stammingen skulle anerkjennes i hjemmet. Det fremkom også at personlig erfaring og støtte ble ansett som fordelaktig av 9 av 12 foreldre. Det var 3 av 12 foreldre som selv stammet, og betraktet sin egen stamming som en «fordel» i lys av barnets stamming. Alle foreldrene hadde også bekymringer knyttet til

frykten om at barnet vil oppleve negative erfaringer eller leve et begrenset liv på grunn av stammingen. Studien viser også at alle foreldrene ønsket at barnet skulle snakke mer flytende og ha mer kontroll over egen tale. Flere opplevde også en økende bekymring over at dette ikke var noe barnet kom til å «vokse av seg». Videre opplyste alle foreldrene at de søkte hjelp for å være proaktive i prosessen (Plexico & Burrus, 2012).

Slik det fremkommer i studien til Plexico og Burrus (2012), opplever foreldre til barn som stammer stressorer omkring vansken, og i håndteringen av dette. Graden av stress, og måten foreldrene velger å håndtere situasjonen på, er imidlertid individuell. Likevel ser man en likhet i håndteringen, ved at foreldrene ofte går fra en følelsesmessig strategi til en problemfokusert strategi. Studien viser også en tydelig indikasjon på at den mest effektive måten å redusere stresset som oppstår på, og legge til rette for en god forelder-logoped relasjon, er å skape et miljø der foreldrene føler de er en viktig del av barnets behandling. For å kunne oppnå et slikt team-arbeid, er det nødvendig at logopeden inkluderer foreldrene i behandlingen. Ifølge Plexico og Burrus (2012) vil et slikt samarbeid være svært gunstig, da det er foreldrene som oftest kjenner barnet sitt aller best.

2.8 Foreldre som stammer

I studien til Kramer (2016) ble det gjort forsøk på å hente frem forskning omkring temaet *foreldre som stammer*, men også her viste det seg å være lite forskning å finne. Det finnes imidlertid *noen* studier som beskriver voksne som stammer sine refleksjoner omkring det å bli forelder, som studien til Boberg og Boberg (1990) og Klompas og Ross (2004). I tillegg fremkommer det personlige beskrivelser som vi finner hos blant annet Shapiro (2011) og Dunham (2012).

I studien til Klompas og Ross (2004), som belyser stammingens antatte innvirkning på voksnes livskvalitet, var det kun 2 av 16 informanter som hadde barn. Disse foreldrene oppgav at stammingen *ikke* hadde påvirket valget om å få barn. Den ene informantene fortalte derimot om en frykt for at barnet kom til å stamme. Denne problemstillingen finner vi også i studien til Boberg og Boberg (1990). De foreldrene som var klar over at stamming gjerne går igjen i familier, oppgav at de var engstelige for å få barn som ville begynne å stamme. Disse foreldrene var ekstremt årvåkne til all ikke-flyt ved barnets tale, og de var fast bestemt på at barnet ikke skulle oppleve den samme plagen de selv måtte bære ut med (Boberg & Boberg,

1990). En av informantene i deres studie oppgav at han var tvilende til det å få barn, i frykt for at det skulle oppstå en nødsituasjon, og han ikke klarte å ringe etter hjelp. Andre fryktet at deres foreldreautoritet kunne bli svekket dersom de stammet når de skulle disiplinere barnet.

For noen av foreldrene i studien til Boberg og Boberg (1990) var det tanken på å få barn som førte til at de selv oppsøkte logopedisk hjelp. Foreldrene fortalte at de ikke ønsket å være ute av stand til å lese god natt-eventyr for barna, eller å kommunisere fritt med barna sine. De ønsket heller ikke å være en rollemodell som stammet. Studien fant også at noen av foreldrene valgte å ikke gi barna navn som startet på en lyd de fryktet å stamme på. Denne problemstillingen belyses også av Shapiro (2011), som i sin bok forteller at han vurderte å erstatte sønnens navn med noe som var lettere for han å si. Hans refleksjoner omkring dette valget uttrykker han slik:

But how could he raise his son, knowing fully that his given name was to be Aaron, but his father decided to call him Kevin, or, Seth, or Robert? That would be the ultimate avoidance, if not permanent penalty, for a boy and his father (Shapiro, 2011, s. 3).

Til tross for bekymringene omkring foreldrerollen blant de voksne som stammet, fremkom det i studien til Boberg og Boberg (1990) at partnerne, som ikke stammet, tilsynelatende hadde få bekymringer omkring det å få barn. Det fremkom også at i ett tilfelle der barnet faktisk begynte å stamme, fortalte partneren at hun var mindre oppmerksom på ikke-flyten, enn det partneren som stammet var (Boberg & Boberg, 1990). Studien fant også at barna sjeldent viste at de var bevisst foreldrenes stamming, og at foreldrenes stamming ikke innvirket på relasjonen mellom foreldrene og barna. Dette er i tråd med studien til Klompas og Ross (2004), der de to informantene som hadde barn hevdet at stammingen *ikke* hadde innvirket på forelder-barn relasjonen.

2.8.1 Foreldre som stammer som får barn som stammer

He didn't get his wish. Like him, my older brother and I, the middle boy, stuttered. The stories are true, his father was also disfluent. And we never spoke about it (Dunham, 2012).

Sitatet ovenfor beskriver Gary Dunham (2012) sine egenopplevde erfaringer ved å vokse opp i en familie der flere stammer. Det er som nevnt begrenset empiri omkring temaet *foreldre*

som stammer. Fokusområdet «foreldre som stammer som får barn som stammer» belyses heller ikke i stor grad innen forskning, noe som er overraskende med tanke på den tydelige familiære sammenhengen som fremkommer i ulike forskningsstudier. Det finnes likevel enkelte studier som omtaler forekomsten av stamming hos barn som har en forelder som stammer, som eksempelvis studien til Buck med flere (2001), som det ble henvist til tidligere.

Til tross for enkelte empiriske undersøkelser som belyser forekomsten av temaet, finnes det svært begrenset empiri om opplevelser og erfaringer omkring denne problemstillingen. Det eksisterer derimot enkelte litterære tekster som belyser personers egne personlige opplevelser og erfaringer. En av disse tekstene er artikkelen til Gary Dunham (2012), lederen for *American Speech-Language-Hearing Association*. Han forteller om en barndom der stamming ikke ble snakket om, til tross for at både han selv, faren og broren stammet. Før Gary og hans bror kom til verden, hadde faren sagt til sin kone at han håpet at ingen av barna hans ville få vansker med å snakke, noe Gary senere har (2012) blitt gjenfortalt av sin mor.

For my father and me, there is nothing left to say. There hasn't been since a stuttering boy chased fireflies across a twilight mountain meadow long ago, and waited until his stuttering father went to bed before creeping back inside. For one last, sad time, the old man and I take refuge together in jagged-edged silence, hollowed out and littered with the broken, halted, and intended. A fitting finale for a father and son so different, so far apart, but who, in delicious irony, shared disfluency for a lifetime. At the end, as in the beginning, words bound and buried my father and me.

I lys av Garys beretning omkring farens håndteringen av sønnes stamming, i form av å unngå å snakke om dette, kan håndterings bakgrunn naturligvis innebære ulike årsaker. Bowen (2001) påpeker imidlertid at det for foreldre som selv stammer, eller som har stammet som barn, kan være utfordrende å oppdage at barnet deres har begynt å stamme. Det kan også være noe de har gått og ventet på. Foreldrene til disse barna kan ha svært ulike erfaringer i forhold til egen stamming og logopedisk behandling. Det finnes i dag flere behandlingsopplegg som ikke var tilgjengelige for foreldrene da de var unge, men som barna deres har mulighet til å ta del i (Bowen, 2011).

Den begrensede forskningen omkring dette fokusområdet viser et tydelig behov for ytterligere oppmerksomhet.

3 Forskningsmetode

Ifølge Kleven (2011, s. 11) kan forskningsmetode defineres som «de fremgangsmåtene vi bruker for å besvare eller belyse de spørsmålene vi har stilt». I dette kapittelet skal derfor forskningsprosessen beskrives ved å lede leseren gjennom prosjektets forskningsstadier slik at studiens arbeid kan bli så transparent som mulig. På bakgrunn av dette skal jeg redegjøre for hvordan jeg har gått fram for å besvare oppgavens forskningsspørsmål, og redegjøre for de metodiske betraktningene som har blitt gjort underveis i prosessen.

3.1 Valg av metode og design

I lys av oppgavens problemstilling, søker denne studien å fange opp informantenes personlige erfaringer og opplevelser. Det falt seg derfor naturlig å velge en tilnæringsmåte til datainnsamlingen som ga rom for å gå i dybden av informantenes beretninger. På bakgrunn av studiens formål var det derfor nærliggende å ta utgangspunkt i et design basert på et fenomenologisk perspektiv til en kvalitativ forskningstilnærming.

3.2 Kvalitativ forskningstilnærming

Qualitative research is an umbrella concept covering several forms of inquiry that help us understand the meaning of social phenomena with as little disruption of the natural setting as possible (Merriam, 1998, s. 142).

I kvalitativ forskning søker forskeren å utvikle et mer omfattende bilde av fenomenet som studeres. Dette innebærer å frembringe mangfoldige perspektiver, identifisere de mange relevante faktorene ved et fenomen, og å skissere det mer komplekse bildet som fremkommer underveis i prosessen (Postholm, 2010; Creswell, 2014). Dette illustrerer ifølge Creswell (2014) et helhetlig bilde av forskningen. I kvalitativ forskning ligger det et overordnet mål om å få tak i hvordan mennesker forholder seg til sin livssituasjon med et fokus på selve opplevelsesdimensjonen (Dalen, 2011; Creswell, 2013). Forskningstilnærmingen egner seg derfor godt til denne studiens formål, som søker å fange opp foreldrenes genuine opplevelser av egen stamming, så vel som barnets stamming. For å fange opp denne opplevelsesdimensjonen er det nødvendig at man som forsker forstår informantenes perspektiver, noe som avhenger av et samspill mellom de to partene (Postholm, 2010;

Kleven, 2011). Fordi virkeligheten konstrueres i møtet mellom partene, vil denne samhandlingen kunne bidra til å få tilgang til opplevelsene og en dypere innsikt som ellers kunne vært vanskelig å fange opp (Postholm, 2010; Dalen, 2011). På denne måten er forskeren, med sine evner, følsomhet og kunnskap, det som gjør han til sitt viktigste forskningsinstrument (Postholm, 2010; Creswell 2013; Kvale & Brinkmann, 2015).

3.2.1 Fenomenologisk forståelsesramme

Kvalitative analyser har forankring i den hermeneutiske og den fenomenologiske tradisjonen (Befring, 2015). I Hermeneutikken er det sentrale synet å forstå eller fortolke en handling ved å undersøke de underliggende intensjonene (Halvorsen, 2008). Man bestreber dermed å se helheten ut fra delene og delene ut fra helheten, den såkalte hermeneutiske sirkel (Kvale & Brinkmann, 2015). Nøkkelen til en dypere forståelse er ifølge Vogt (2016) å ta et fenomenologisk perspektiv. En studie basert på en fenomenologisk forståelsesramme har til hensikt å studere ulike individer som har opplevd og erfart det samme fenomenet (Postholm, 2010; Creswell, 2013). Videre retter det fenomenologiske perspektivet seg mot interessen i å forstå fenomener ut fra deltakernes egne opplevelser og livsverden. Det vil derfor være betydningsfullt å få innsikt i informantenes begripelse av egne handlinger med de intensjoner og begrunnelse som ligger bak (Befring, 2015). Ved å anvende en fenomenologisk forståelsesramme retter studien seg dermed mot en induktiv innfallsvinkel. Dette innebærer at jeg begynte denne forskningen med en forestilling om et fenomen uten å ta utgangspunkt i en bestemt teori, for så å skape teori på grunnlag av den innsamlede dataen (Halvorsen, 2008). Ved å benytte en induktiv innfallsvinkel ønsker man gjerne å studere virkeligheten med et teorinøytralt blikk. Dette er imidlertid vanskelig å realisere i praksis fordi vi nesten alltid preges av førforståelse (Halvorsen, 2008; Postholm, 2010).

3.2.2 Førforståelse og fortolkning

Menneskelig samhandling vil alltid være preget av vår egen førforståelse. Dette er også gjeldende i forskningsarbeid (Postholm, 2010). Jeg innser som kvalitativ forsker at forskningsprosessen er verdiladet ved at intervjueteksten fortolkes gjennom mine subjektive oppfatninger, at de empiriske forskningsspørsmålene jeg søker besvart ikke har blitt valgt på verdinøytralt grunnlag og at resultatene tolkes ut fra min egen referanseramme (Halvorsen, 2008). Denne fortolkningsprosessen kan begrunnes med at våre livserfaringer har betydning for ”*øynene som ser*” (Postholm, 2010). Ettersom forskere anses for å være sitt viktigste

verktøy, var det derfor viktig at jeg var bevisst mine egne antagelser og forforståelse som ble medbrakt i forskningen. I den sammenheng er det av betydning at jeg legger frem disse perspektivene, slik at en eventuell påvirkning av forskningsarbeidet synliggjøres (Postholm, 2010; Dalen, 2011). Når det gjelder min egen forforståelse har den blitt preget av ulike teoretiske skildringer som har omtalt stamming som en kommunikasjonsvanske, der stammingen er en begrensning i de fleste livsområdene til individene og da også i rollen som forelder. Jeg var imidlertid bevisst egen forforståelse, og påminnet meg selv om at personer som stammer er en heterogen gruppe. Stamming betyr nødvendigvis ikke begrensninger i livet eller at livet er preget av utfordringer.

3.3 Utvalg og rekruttering

Det ser ut til å eksistere en uenighet blant forskere omkring hvor mange informanter som behøves i et kvalitativt intervju. Creswell (2014) hevder et kvalitativt intervju bør inneha seks til åtte informanter, mens Kvale og Brinkmann (2015) uttrykker at antallet avhenger av hvor mange som trengs for å finne ut av det man søker innsikt i. Videre hevder de at det også avhenger av undersøkelsens formål. Samtidig bemerkes viktigheten av at utvalget ikke er for lite eller for stort, noe som kan føre til ulike metodiske utfordringer (Kvale & Brinkmann, 2015; Postholm, 2010). I kvalitative masteroppgaver basert på intervju, ser man gjerne et antall på fire til åtte informanter.

Min problemstilling omhandler hvordan foreldre som stammer forholder seg til egen stamming, og opplevelsen av at barnet deres også stammer. Problemstillingen krever altså å få tak i flere personer med deres opplevelser og refleksjoner. I samråd med veileder kom jeg derfor fram til at fire til seks informanter var et passende og overkommelig antall. Antallet er med andre ord innenfor det som anbefales i en studie, både med tanke på formål og omfang og tidsramme. Informantene ble innhentet ved å kontakte flere logopedier som så brukte sitt nettverk til å kontakte potensielle informanter. Logopedene ble dermed det Dalen (2011) omtaler som en «portvakt». Personene som ble kontaktet mottok prosjektets infoskriv og ble informert om å kontakte meg dersom de ønsket å delta. Til slutt var det seks av informanter som takket ja til deltakelse, tre menn og tre kvinner, og som stilte seg svært positive til prosjektets fokusområde. Det var til sammen syv potensielle informanter, der én takket nei til deltakelse. Kjønnfordelingen var et bevisst valg, da jeg ønsket erfaringer fra to ytterpunkter, altså mann/kvinne (Halvorsen, 2008). Utvalget er videre basert på et såkalt *strategisk utvalg*

ettersom prosjektets ramme fordrer et relativt lite utvalg. Et strategisk utvalg innebærer at jeg som forsker på forhånd reflekterer omkring hvilken målgruppe som må delta i prosjektet for at jeg skal innhente nødvendig data, for så å velge ut informanter fra denne målgruppen som skal delta i studien (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2010).

3.3.1 Utvalgskriterier

Ifølge Creswell (2014) vil det i en kvalitative studie være hensiktsmessig å «purposefully select» informanter som på best mulig måte kan lede forskeren til en forståelse av studiens fokusområde. Dette indikerer at undersøkelsens utvalg bør basere seg på kriterier, noe som innebærer at jeg som forsker har gjort noen avgrensninger og på forhånd har bestemt meg for visse særtrekk som skal representere de jeg ønsker å intervju (Dalen, 2011). Dalen (2011) anbefaler at man som uerfaren forsker bør velge sine informanter ut fra fastsatte kriterier. Videre er det i følge Postholm (2010) hensiktsmessig at et krav til informantene er at de selv har erfart det undersøkelsen retter søkelyset mot. For å finne fram til et egnet utvalg var inklusjonskriteriene i denne studien som følgende: (1) utviklingsmessig stamming, åpen eller skjult, (2) har et barn som stammer eller har stammet i løpet av de tre siste årene (3) begge kjønn for å få innblikk i både mødre og fedres opplevelser. (4) Alder: 20-50. Eksklusjonskriteriet var (5) at verken foreldrene eller barna har noen andre store tilleggsvansker.

Det første kriteriet omhandlet naturlig utviklet stamming, det Guitar (2014) refererer til som «developmental stuttering». Bakgrunnen for dette kriterievalget var et ønske om å snakke med personer som har erfaring med stamming gjennom store deler av livet. Dermed ble stamming nevrogen eller psykogen karakter naturlig ekskludert. Stammingen kunne imidlertid være åpen eller skjult, ettersom personers opplevde stamming kan være svært forskjellig.

Det andre kravet var at informantene har et barn som stammer eller har stammet i løpet av de tre siste årene. Dette var for å fange opplevelser som var relativt friskt i minne, og som dermed ga økt mulighet for verdifull informasjon.

Det tredje kriteriet gikk ut på at jeg ønsket å inkludere begge kjønn i denne studien.

Bakgrunnen for dette var at jeg søkte innblikk i både mødre og fedres opplevelser, og for å se om det fremkom likheter eller ulikheter i deres opplevelser.

Det fjerde kriteriet omhandler alder. Jeg ønsket å snakke med relativt unge foreldre og anså derfor alderen 20-50 som formålstjenlig. Jeg ønsket likevel å holde alderskriteriet noe åpent, med tanke på at oppgavens fokusområde favner en relativt liten gruppe mennesker, og jeg ville fange opp så mange som mulig,

Det femte kravet er et eksklusjonskriterie, som omhandlet at verken foreldrene eller barna har noen andre store tilleggsvansker som preger talen. Dette eksklusjonskriteriet anså jeg som hensiktsmessig for at fokuset ikke skulle forsvinne vekk fra stammingen dersom det forelå andre vansker som kunne prege talen. Løpsk tale ble imidlertid akseptert som «tilleggsvanske», ettersom det ikke er uvanlig at taleflytvanskene opptrer i en kombinasjon (Ramberg & Samuelsson, 2014).

3.3.2 Presentasjon av utvalget

Denne studien baserer seg på seks kvalitative intervjuer med foreldre som stammer som også har barn som stammer, eller som har stammet tidligere. Informantene består av tre menn og tre kvinner i alderen 32-44 år. Jeg ønsket å intervju foreldre av begge kjønn, men rekrutteringen som fremkom var imidlertid tilfeldig. Av hensyn til personvern og for at teksten skal få mer naturlig flyt, har jeg gitt informantene fiktive navn. Disse navnene er tilfeldig valgt av meg. Informantene har ulike erfaringer med både håndtering av egen stamming og håndtering av å få et barn som også stammer, noe som dermed tilfører studien varierte skildringer. Alle de seks informantene fortalte at de begynte å stamme i ung alder og har ulike erfaring med behandling. Tre av informantene oppgav at de oppsøkte logoped i voksen alder, etter flere års opphold, og én av informantene går i dag jevnlig til logoped. Alle informantene er i jobb. Fem av informantene har mer enn ett barn, og fem av foreldrene bor også fulltid med barna sine. To av barna stammer fortsatt en del, ett barn stammer noen ganger, og tre av barna betraktes av foreldrene som stammefrie.

Figur 2: Oversikt over utvalget

Forelders navn	Alder	Barnets navn	Nåværende alder	Alder ved onset	Hadde barnet logoped?
Marthe	32	Eirik	5	2,5	Ja
Jan	41	Julie	6	4	Ja
Jenny	34	Martin	3	2,5	Ja
Eirin	44	Jakob	9	3	Ja
Ola	36	Even	2,5	1,5	Nei
Petter	31	Sara	4	2,5	Nei

3.4 Kvalitativt forskningsintervju

På bakgrunn av studiens formål, anså jeg intervju som den best egnede metoden for å få innblikk i subjektive opplevelser. Postholm (2010) hevder at for å kunne forstå en annens situasjon ut fra deres ståsted eller forutsetninger, er det i et intervju vesentlig å innta eller begripe informantens perspektiv. Dette referer hun til som *det emiske perspektivet*. Samtidig ser Kvale og Brinkmann (2015) intervjuet som en mellommenneskelig situasjon, der kunnskap skapes i samspillet mellom intervjuer og informant. Det kvalitative forskningsintervjuet er gjerne et fysisk intervju med informantene og består av ustrukturerte og relativt åpne og få spørsmål som skal «lokke fram» informantenes meninger og perspektiver. I dette ligger det at jeg som forsker møter informantene ansikt til ansikt, der intervjuguiden og meg selv fungerer som forskningsverktøy, og som forsøksvis skal lede til at informantene åpner seg slik at verdifull informasjon fremkommer. Det er mine spørsmål som leder fram til emnene informantene snakker om, og min evne til aktiv lytting og oppfølging av informantenes svar, som er medvirkende i å bestemme retningen for samtalen (Kvale & Brinkmann, 2015). På denne måten får jeg også muligheten til å ha kontroll over spørsmålsstillingen (Creswell, 2014). Samtalen og studiens resultater vil derfor komme frem i en sosial interaksjon mellom forsker og informant (Kvale & Brinkmann, 20015). Et aspekt man bør merke seg i forbindelse med kvalitativ forskning, er at man som forsker må være bevisst åpenheten og fleksibiliteten som gjerne preger en slik tilnærming. I dette ligger det at disposisjonen aldri kan være helt forhåndsbestemt, og at det derfor må tas hensyn til situasjonelle faktorer som kan fremkomme underveis i prosessen (Postholm, 2010).

Det finnes ulike former for intervju. I denne oppgaven så jeg det mest hensiktsmessig å benytte meg av et såkalt *semistrukturert* intervju, eller halvstrukturert intervju. I dette ligger det at jeg som forsker hadde valgt ut bestemte temaer på forhånd ved hjelp av en intervjuguide, men der målet var at informantene skulle kunne gi en så fri beskrivelse av temaet som overhodet mulig (Dalen, 2011; Kvale & Brinkmann, 2015).

Da anvendelse av intervju i datainnsamling også kan innebære utfordringer og begrensninger, var det viktig at jeg reflekterte omkring dette på forhånd og tok dette på alvor. For eksempel kunne en aktuell praktisk utfordring vært om diktafonen ikke fungerte, eller at informanten ikke dukket opp. En annen begrensning som kunne oppstått var at informantene var avvikende i svarene sine, og at det derfor ble vanskelig å få personen til å åpne seg. Dette opplevde jeg derimot ikke som spesielt begrensende i dette prosjektet, men erfarte at menneskers ulikheter også fører til forskjeller i hvor mye man ønsker å dele av tanker og opplevelser. Som en aktuell begrensning trekker Creswell (2014) fram den manglende naturlige settingen, da intervjuene ofte foregår på et angitt sted. Videre henviser han til forskerens forforståelse og egne forestillinger, noe som kan legge føringer for forskningens resultater (Creswell, 2014; Halvorsen, 2008). Menneskers ulike artikulatoriske ferdigheter og ulike grader av egen bevissthet er også noe Creswell (2014) fremhever som potensielle begrensninger.

3.4.1 Intervjuguide

Etttersom intervjuene i denne studien tok utgangspunkt i en semistrukturert form var det derfor påkrevd med en intervjuguide som dekket de mest sentrale aspektene i studien (Dalen, 2011). Intervjuguiden ble derfor inndelt i de tre overordnede kategoriene *opplevelser omkring egen stamming*, *opplevelser av foreldrerollen* og *stamming og familierelasjonen*, med forslag til spørsmål, stikkord og mulige oppfølgingsspørsmål. Intervjuguiden ble utformet etter «traktprinsippet», der tanken er at jeg som intervjuer innleder og avslutter med åpne, generelle spørsmål og stiller de mer sentrale og følelsesladde spørsmålene gradvis inn i samtalen. På denne måten legges det til rette for at informanten kan føle seg komfortabel og avslappet i settingen (Dalen, 2011). Da jeg søkte informasjonsrike beretninger var det viktig at spørsmålene ble nøytralt formulert med en åpen spørsmålsform, slik at jeg kunne oppnå dialog (Krumsvik, 2014). Samtidig var det viktig at spørsmålene som ble formulert var korte og lett forståelige slik at man kan unngå misforståelser. Det var også viktig at det heller ikke

skulle være for mange spørsmål ettersom det ikke skulle føles som et avhør (Kvale & Brinkmann, 2015). For å oppnå rikt og informativt datamateriale avhenger dette mye av måten spørsmålene stilles på, da dette kan være avgjørende for informantens åpenhet og ønske om å fortelle om sine opplevelser (Kvale & Brinkmann, 2015; Dalen, 2011). På denne måten kan innledende spørsmål være svært avgjørende for den videre intervjuprosessen.

Et kvalitativt forskningsintervju krever at det på forhånd foretas ett eller flere prøveintervju, dette fordi det er nødvendig å teste ut selve intervjuguiden og også seg selv som intervjuer og forsker. Det er også en fordel å teste ut det tekniske hjelpemiddelet som skal brukes i intervjuene (Dalen, 2011). Ettersom jeg ikke hadde noen kandidater som innfridde studiens utvalgsriterier, og som ikke allerede hadde takket ja til deltakelse, valgte jeg å utføre et prøveintervju med noen som ikke passet utvalgsriteriene, ettersom hensikten var å teste intervjuguiden og meg selv som intervjuer. Valget på intervjuer falt på min søster, da hun har en pedagogisk bakgrunn og jeg opplever henne som ærlig og konstruktiv i faglige sammenhenger. Etter intervjuet fremkom det at en del spørsmål var uklare og mer lukkede enn jeg trodde, og jeg måtte derfor redigere intervjuguiden. Jeg opplevde at prøveintervjuet gjorde meg mer trygg i rollen som intervjuer og at jeg stod bedre rustet til de påfølgende intervjuene.

3.4.2 Gjennomføring av intervjuene

Etter at jeg etablerte kontakt med informantene og avtalte tidspunkt for intervju, startet jeg med de første intervjuene. Jeg hadde på forhånd sett for meg å utføre to intervjuer i uken i tre uker, men dette lot seg ikke gjennomføre på grunn av praktiske årsaker som informantenes jobber og hverdag. Omtrent alle intervjuene ble likevel utført innenfor den tidsrammen jeg hadde satt. Ett intervju ble utført noe senere enn ønsket på grunn av en misforståelse mellom meg og informanten. Tre av intervjuene fant sted på Blindern, ett på biblioteket i informantens hjemby og to intervjuer ble gjennomført på kafeer i informantenes hjemby. Det å utføre et intervju på en kafé bød på utfordringer i form av støy og distraksjoner, men da dette var den eneste muligheten til å gjennomføre intervjuene, måtte disse utfordringene ses bort ifra. Resultatene fra disse intervjuene anså jeg likevel som tilfredsstillende. Intervjuenes varighet var mellom 40 til 120 minutter, noe som viser store kontraster. Disse forskjellene i varighet mener jeg beror både på informantens ønske om å fortelle om sine opplevelser, men også at mine intervjuetegenskaper falt noe igjennom i de kortere intervjuene.

Alle intervjuene ble tatt opp ved hjelp av en diktafon. Jeg hadde også penn og papir tilgjengelig hvis jeg ønsket å ta notater underveis, men da jeg opplevde dette som forstyrrende for blikkontakten og samspillet mellom meg og informanten, ble notering kun gjort en sjelden gang. Jeg ønsket heller å fokusere på her-og-nå-kontakten og valgte da å notere etter intervjuet var utført. Et aspekt jeg var spesielt bevisst på under intervjuet var å forsøke og redusere et asymmetrisk maktforhold som ofte er til stede i en intervjusituasjon (Kvale & Brinkmann, 2015). Det var derfor viktig for meg å møte informanten med ekthet og nysgjerrighet, der jeg vektla aktiv lytting og bevissthet omkring verbale og ikke-verbale responser. Jeg ønsket å legge til rette for en åpen dialog mellom to parter der informanten opplevde intervjuet som et samarbeid (Lassen, 2014; Kvale & Brinkmann, 2015). Nærheten som mellom forsker og informantene avhenger av et samspill noe som bidrar til å få tilgang til opplevelsene og en dypere innsikt som ellers kunne vært vanskelig å fange opp, dette fordi virkeligheten konstrueres i møtet mellom partene (Postholm, 2010; Dalen, 2011). Det er denne samhandlingen som gjør forskeren til sitt viktigste forskningsinstrument (Postholm, 2010; Creswell 2013).

Som nevnt tidligere, inkluderte intervjuguiden også forslag til spørsmål, stikkord og beskrivelser (Kvale & Brinkmann, 2015; Dalen, 2011). Intervjuene la dermed til rette for at jeg kunne pendle mellom spørsmålene som var utarbeidet i intervjuguiden, til å lytte til informantens beretninger, og stille oppfølgingsspørsmål omkring det som ble fortalt. På denne måten ble det en balanse mellom å følge intervjuguiden med dens tiltenkte og formålstjenlige spørsmål, og å lytte til informantens mer frie beretninger. Denne blandingen mellom struktur og mulighet for innspill følte jeg la til rette for en funksjonell og en komfortabel samhandling mellom meg og informantene.

3.4.3 Bruk av logg

Etter at hvert enkelt intervju var gjennomført, førte jeg fortløpende en logg der jeg skrev ned refleksjoner jeg gjorde meg underveis og etter intervjuene, samt observasjoner av informantens kroppsspråk. Disse observasjonene og refleksjonene kan ifølge Dalen (2011) ha stor analytisk verdi. Jeg skrev også ned hvilke spørsmål som ledet til informasjonsrike beretninger, og hvilke spørsmål som ga mindre informasjon, som dermed kunne komme til å kreve flere oppfølgingsspørsmål. På denne måten kunne jeg lese gjennom loggene i forkant

av neste intervju, og reflektere over hva jeg burde være bevisst på til neste gang. Loggene inneholdt også stikkord og forslag til den videre kodingsprosessen. Loggene ble dermed en støtte både i selve intervjuprosessen, og i den kvalitative analysen.

3.5 Databehandling og analyse

Dataen eller empirien i denne studien er informantenes beretninger under intervjuene. Å analysere betyr «å dele noe opp i biter eller elementer» (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 219). Analyseprosessen innebærer dermed at det innsamlede materialet må systematiseres og organiseres ved å transkribere lydfilene slik at det kodes og tolkes videre i prosessen. Koding av datamaterialet er den vanligste formen for dataanalyse, og er utgjør dermed en sentral del i studiens analyseprosess (Dalen, 2011; Kvale & Brinkmann, 2015). Å tolke betyr å sette det som studeres i en større sammenheng. Dette innebærer en fortolkning av informantenes ytringer, for å fange den underliggende meningen (Johannessen m.fl., 2010). Databehandlingen og analysen har tatt utgangspunkt i Befring (2015) sin henvisning til en systematisk strukturering og tretrinns analyse; *transkribering*, *tematisk analyse* og *strukturert dataanalyse*.

3.5.1 Transkripsjon

For å kunne analysere intervjuene må de først transkriberes. Dette gjøres for at intervjuene skal bli mer strukturert slik at de egner seg bedre for den påfølgende analysen (Kvale & Brinkmann, 2015). Transkriberingen ble gjennomført så umiddelbart som mulig etter utførelse av hvert enkelt intervju og ved hjelp av analyseprogrammet NVivo11. Dette var en omfattende og tidkrevende prosess. Kvale og Brinkmann (2015, s. 204) beskriver dette arbeidet som "*oversettelser fra talespråk til skriftspråk, der konstruksjonene underveis krever en rekke vurderinger og beslutninger*". Disse vurderingene og beslutningene omhandler både språklig uttrykk og hvordan man skal ivareta anonymiteten til informantene i den nedskrevne teksten. Informantene ble derfor tildelt fiktive navn i transkripsjonen og likeledes i oppgaveteksten, nærmere bestemt i figur 2 og i presentasjonen av resultatene. Også andre personer som ble omtalt underintervjuene ble tildelt fiktive navn, slik som barna til informantene. På bakgrunn av dette ble informantenes anonymitet ivaretatt. I denne sammenheng valgte jeg også å utelate stedsnavn og dialektuttrykk. Informantenes stammeøyeblikk har jeg heller ikke transkribert, da jeg fokuserte på meningsinnholdet i

informantenes verbale utsagn. Jeg ønsket likevel å transkribere så ordrett som mulig for ikke å risikere og miste data som kunne være verdifulle.

Ettersom det kvalitative intervjuet er en sosial handling der stemmeleie og kroppsspråk er av stor betydning, byr dette på utfordringer i transkriberingen. Jeg opplevde spesielt at ironi og annet meningsinnhold som fremkom ved hjelp av stemmeleie og ikke-verbalt språk var utfordrende å gjengi. Slike utfordringer er det viktig at man er bevisst på som forsker; man skal ikke ignorere det, men man må innfinne seg med at visse elementer går tapt i transkripsjon av intervju (Kvale & Brinkmann, 2015).

Under transkriberingen markerte jeg også sitater av særegne uttalelser. Ifølge Befring (2015) er dette formålstjenlig for den videre analyseprosessen. Noen av disse sitatene blir trukket frem i kapittel 4 og har blitt redigert i større grad enn resten av transkripsjonene for å øke leserens forståelse.

3.5.2 Analyse og tolkning

Ifølge Kvale og Brinkmann (2015) starter analyseprosessen allerede før innsamling av empiri. Ettersom kvalitative forskningsintervjuer ofte byr på omfattende materiale som er tidkrevende å bearbeide, vil tidlig refleksjon over prosessen gjøre den endelige analyseringen mer håndterlig (Kvale & Brinkmann, 2015). Før selve datainnsamlingen reflekterte jeg derfor over hvilken analysemetode jeg anså som mest hensiktsmessig for intervjuene og bearbeidelsen av det innsamlede materialet. Jeg benyttet meg også av loggene jeg hadde skrevet etter intervjuene, noe som allerede da ga meg ideer og tanker for det videre analysearbeidet. Jeg valgte å ta utgangspunkt i en tematisk analyse med fokus på sentrale temaer og meningsinnhold, som er i tråd med et fenomenologisk perspektiv (Befring, 2015). Dette innebærer meningskoding og meningskategorisering av informantenes ytringer (Krumsvik, 2014). For å kunne gjennomføre analysen måtte jeg først redusere data. I arbeidet med dette så jeg det hensiktsmessig å ta utgangspunkt i det Befring (2015) refererer til som en *strukturerende og forenklende bearbeiding*. Dette innebar koding av det åpenbare datamaterialet, så vel som det mer skjulte innholdet som måtte fortolkes ut fra kontekst og sammenheng (Befring, 2015). Studiens åpenbare datamateriale var først og fremst informantenes ytringer som dernest måtte bearbeides. Fortolkningsprosessen krevde at jeg

som forsker leste tekstinholdet fortolkende og søkte etter forståelse av de dypere meningene i informantenes ytringer (Johannessen m.fl., 2010).

Analysen ble som nevnt utført med utgangspunkt i Befring (2015) sin tretrinns analyse; *transkribering, tematisk analyse* og *strukturert dataanalyse*. Den tematiske analysen innebar å forenkle og sette sammen det transkriberte materialet, noe som styrker forutsetningene for å fange opp det essensielle tematiske innholdet (Befring, 2015). Videre kodet jeg innholdet i relevante kategorier ved en systematisk og grundig gjennomlesning av hvert enkelt intervju. Eksempelvis ble «barnets oppfølging» kodet i egen kategori, og det samme gjaldt også «familiemedlemmer som stammer». Jeg trakk også ut sitater som var beskrivende for de mest sentrale temaene, noe som er viktig og i tråd med en temafokusert gjennomgang av materialet (Befring, 2015). Etersom kategoriene fremkom av temaene i selve materialet, slik de ovennevnte kategoriene gjenspeiler, anses dette som en induktiv innfallsvinkel, som samsvarer med en fenomenologisk tilnærming til kvalitativ metode (Johannessen m.fl., 2010).

Som et hjelpemiddel i analyseprosessen organiserte jeg og kodet datamaterialet i NVivo11, slik at jeg lettere kunne strukturere og organisere det tekstbaserte materialet. Dette omtales gjerne som en *strukturert dataanalyse* (Befring, 2015). Det kodede materialet ble organisert i såkalte *noder* i NVivo11, som gjenspeiler sentrale temaer eller kategorier i teksten. Eksempelvis ble ”håndtering” kodet som en egen node, med underkategorier som ”håndtering av egen stamming”, ”håndtering av barnets stamming” og ”partneres ulike håndtering”. Da man i denne kodingsfasen kontinuerlig er på jakt etter likheter og ulikheter, det mest typiske, men også det sjeldne og spesielle (Kvale & Brinkmann, 2015; Befring, 2015), førte dette til at jeg stadig utviklet og strukturerte overordnede temaer med undertemaer (Creswell, 2014). Det var dermed mulig for meg å utvikle kategorier som kunne fange opp informantenes fulle og hele beretninger eller erfaringer (Kvale & Brinkmann, 2015). Denne fasen betegnes som *råkoding* eller *deskriptiv koding* (Dalen, 2011; Kvale & Brinkmann, 2015).

Etter at jeg anså meg ferdig med råkodingen ble det neste steget å løfte materialet til et mer teoretisk nivå, noe som er i tråd med teoretisk validitet (Maxwell, 1992; Befring, 2015). Dette innebærer å identifisere og vurdere mønstre, sammenhenger og prosesser som er sannsynlig å

finne i eksisterende forskning og teorier (Creswell, 2014; Johannessen m.fl., 2010). Dette gjennomgås i kapittel 4 og 5.

3.6 Kvalitetsvurdering av studien

Kvalitative intervjuer innebærer at man ikke kan finne en «sann» virkelighet eller noen universelle lover (Dalen, 2011). For å kunne vurdere kvaliteten i en kvalitativ studie, er det likevel viktig å se på studiens validitet og reliabilitet.

På en noe forenklet måte kan man si at validitet innebærer om man har undersøkt det man tror man har undersøkt (Johannessen m.fl., 2010). I studier som omfatter kvalitative intervjuer, vil omfanget av et såkalt «researcher bias» være et sentralt validitetsspørsmål (Befring, 2015). Dette omhandler min egen forforståelse som kan svekke forutsetningen for objektivitet og dermed redusere datamaterialets validitet (Befring, 2015). Dette aspektet fordrer at jeg som forsker har gjennomgått tekstmaterialet som en selvkritisk leser og tolker (Befring, 2015).

For å undersøke studiens validitet, vil det være hensiktsmessig å ta utgangspunkt i Maxwell (1992) sine fem kategorier av validitet i kvalitative forskning. Den første kategorien refererer Maxwell (1992) til som *deskriptiv validitet*, og retter seg mot kvaliteten i beskrivelsen av intervjuet datamateriale. Her foreligger det et krav om nøyaktighet og entydighet i form av at forskeren ikke finne opp eller forvrenger det han har hørt eller observert (Befring, 2015; Maxwell, 1992). I denne studien representerer transkriberingen og fremstillingen av resultatene i stor grad den deskriptive validiteten. Den neste validitetskategorien benevner Maxwell (1992) som *tolkningsvaliditet*, som omhandler å få tak i det informantene sier, men også det de ikke sier, ved å søke en dypere forståelse slik at av informantenes perspektiver og meninger uttrykkes (Kvale & Brinkmann, 2015; Befring, 2015). Dette inkluderer for eksempel informantens intensjon, kognisjon og affekt i det som uttrykkes (Maxwell, 1992). I denne studien gjør en slik validitet seg særlig gjeldene i min fortolkning i drøftingen av resultatene. Deskriptiv validitet og tolkningsvaliditet omtales også som intern, eller indre validitet (Johannessen m.fl., 2010). *Teoretisk validitet* er den neste kategorien til Maxwell (1992). For å oppnå denne formen for validitet, må det foreligge en troverdig sammenheng mellom fenomenet som studeres og den teorien en bygger på (Befring, 2015, s. 55). Denne validitetsformen har en funksjon som retter seg mot årsak, så vel som beskrivelse og tolkning

av et fenomen (Maxwell, 1992). Den teoretiske validiteten blir synlig der jeg som forsker evner å se sammenhenger mellom det informantene uttrykker og empiri som allerede foreligger omkring fenomenet som studeres. Den siste validitetskategorien som Maxwell (1992) omtaler er *generaliserings- og evalueringsvaliditet*, som retter seg mot studiens generaliseringsverdi. Etersom funnene i kvalitative studier sjeldent lar seg generalisere (Krumsvik, 2014), blir det heller hensiktsmessig å beskrive en generell verdi, ved at opplevelsene av erfaringene som fremkommer kan gjenkjennes av andre i lignende situasjoner og at disse erfaringene også kan gi ulike resultater (Befring, 2015; Maxwell, 1992). Kategorien omhandler også hvorvidt de etiske betraktningene som er gjort underveis i prosessen er troverdige og gode nok (Maxwell, 1992).

Når man snakker om validitet er det naturlig å trekke frem begrepet *reliabilitet*, da begge begrepene anses som relevante i vurderingen av denne studien. Studiens pålitelighet eller reliabilitet omhandler studiens fremgangsmåter, med andre ord; hvordan jeg har samlet inn dataen og hvordan materialet har blitt bearbeidet (Johannessen, m.fl., 2010). Man kan med andre ord si at reliabiliteten setter fokus på nøyaktigheten og strukturen i datamaterialet (Befring, 2015). En vurdering av studiens reliabilitet kan imidlertid være utfordrende, da studiens kvalitative intervjuer er verdiladet og kontekstavhengig, samtidig som jeg har brukt meg selv som forskningsinstrument. Ingen andre kan tolke dataen slik jeg har tolket den, ettersom ingen har den samme erfaringsbakgrunnen som jeg har. Til sammen fører dette til at studien er vanskelig å reprodusere (Johannessen m.fl., 2010; Befring, 2015). På tross av dette er det viktig for studiens pålitelighet at hele forskningsprosessen har blitt gjennomført på en reliabel måte. Dette innebærer at jeg har beskrevet de framgangsmåtene som har blitt benyttet i studien, slik at studien kan bli transparent for leseren (Johannessen, 2010; Befring, 2015). Studiens reliabilitet kan videre også vurderes ut fra intervjuprosessen og i tilknytning til studiens resultater. Dette refererer Krumsvik (2014) til som *intervjureliabilitet*, og omhandler å ha presise intervju spørsmål som informanten oppfatter og forstår, noe som både er viktig å være bevisst i intervjuet og i transkripsjonsfasen. Ved å utføre et prøveintervju bidro dette til å kvalitetssikre intervjuguiden, noe som videre bidrar til å øke studiens intervjureliabilitet (Krumsvik, 2014).

Etersom man i et kvalitativt forskningsintervju bearbeider datamaterialet fra tale til tekst, er det spesielt viktig at intervjureliabiliteten er sterk, da dette også styrker forskningsdesignets validitet (Krumsvik, 2014). Det er en klar sammenheng mellom intervjuvaliditet og

intervjureliabilitet. Hvis man har stilt uklare spørsmål vil dette svekke intervjureliabiliteten, så vel som intervjuvaliditeten. Solid reliabilitet styrker altså den indre validiteten (Krumsvik, 2014). Ved å transkribere lydfilene så ordrett som mulig og ved å lede leseren gjennom transkriberingsprosessen og kodingen, vil dette bidra til å øke validiteten (Krumsvik, 2014).

3.7 Etiske betraktninger

Intervju som forskningsmetode inneholder ofte sensitive opplysninger som kan fremkomme ut fra informantenes beretninger, og som skal behandles med tekniske hjelpemidler, i dette tilfellet ved benyttelse av diktafon og datamaskin. Dette innebærer at det er nødvendig å fokusere på ulike etiske utfordringer og refleksjoner i alle prosjektets faser (Kvale & Brinkmann, 2015). I forkant av prosjektets igangsettingsfase var det derfor viktig at jeg som forsker sendte inn et utfylt meldeskjema til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). Dette skjemaet måtte godkjennes før jeg kunne innhente informanter til prosjektet og gjennomfører intervjuene. Innsendingen ble gjort den 13.12.16 og godkjennelsen kom den 25.01.17 (se vedlegg 1).

I tillegg til godkjenningen fra NSD, har det vært svært viktig å ta hensyn til ulike krav i henhold til forskningsetiske retningslinjer. En «guide» med slike retningslinjer har blant annet blitt utformet av *Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora* (NESH), som sammenfattende omhandler normer for god og redelig forskningsetikk (NESH, 2016; Befring, 2015). Med denne guiden som en ramme skal det videre redegjøres for de følgende tre retningslinjene jeg anser som mest relevante for min undersøkelse: *informasjon til dem som utforskes, informert og fritt samtykke og konfidensialitet og anonym deltakelse* (NESH, 2016; Dalen, 2011; Befring, 2015). Det sistnevnte retter fokuset mot anonymisering av forskningsmaterialet og forhindring av bruk- og formidling av informasjon som kan være skadende for deltakerne i forskningsprosjektet. I dette prosjektet har konfidensialiteten til informantene blitt beskyttet ved at jeg er den eneste som har hatt tilgang til datamaterialet. Lydopptakeren har vært innelåst i et skap i tillegg til at dataanalyseprogrammet lydfilene det ble overført til har vært passordbeskyttet. Lydfilene ble slettet fra diktafonen etter at de ble overført til dataanalyseprogrammet, og deretter slettet etter transkriberingen var gjennomført. Informantenes identitet har blitt anonymisert i både transkriberingen og i oppgavens tekst.

Videre omhandler et av kravene i retningslinjene til NESH informert og fritt samtykke. I dette ligger det at et fritt samtykke er avgitt uten begrensinger i forhold til personlig handlefrihet og uten ytre press (Dalen, 2011; NESH, 2016). Et informert samtykke omhandler, slik som ordlyden også sier, at det skal gis informasjon om alt som angår informantens deltakelse i prosjektet. Denne informasjonen skal gis på forhånd (Dalen, 2011), noe som ble overholdt i denne studien ved at alle informantene leste gjennom et utarbeidet informasjonsskriv (se vedlegg 2) og skrev under på samtykkeerklæringen (se vedlegg 2). Jeg anså det som viktig at informantene hadde skrevet under på erklæringen før intervjuet. Hvis ikke dette var gjort skrev informantene frivillig under der og da. Før intervjuet startet presiserte jeg også at deltakelse er frivillig og uforpliktende, og de har all rett til å trekke seg fra prosjektet når som helst.

De etiske retningslinjene som er nevnt ovenfor omhandler fasene før selve datainnsamlingen. Det er likevel viktig å være bevisst de ulike etiske problemstillingene man kan stå overfor i den videre prosessen, noe jeg reflekterte over før jeg begynte med intervjuene. Ifølge Kvale og Brinkmann (2015) er forskningsintervjuet full av etiske problemer. Dette synspunktet bunner i oppfatningen om at kunnskapen som fremkommer i forskningsintervjuet avhenger av samspillet eller interaksjonen mellom intervjuer og informant. Dalen (2011) henviser også til etiske og metodiske utfordringer som kan oppstå ved kvalitativ intervjuforskning. Hun trekker videre frem tre overordnede forhold som det er viktig å være oppmerksom på: *fare for stigmatisering, nærhet og engstelse og solidaritetsproblemer*.

I betegnelsen *fare for stigmatisering* ligger det i dette at man som forsker må være bevisst at enkeltpersoner og grupper lett vil kunne identifiseres i et lite land som Norge. Dette kan gi uheldige ringvirkninger ved at noen kan få et stempel på seg eller bli «uthengt» (Dalen, 2011). Fare for stigmatisering kan være et sentralt aspekt i forbindelse med denne studien, ettersom miljøet til voksne personer som stammer er relativt lite i Norge, og fordi personer som stammer ofte føler seg stigmatisert (Boyle, 2012). Når det gjelder forholdet *nærhet og engstelse* omhandler dette informantens engstelse og de institusjoner de tilhører, så vel som forskerens engstelse (Dalen, 2011). I en intervjuopprosess kan tidligere, kanskje ubevisste problemer, vekkes til live når en skal fortelle om sin egen livssituasjon. Det var derfor viktig at jeg tolket intervjusituasjonen i form av å ikke «holde fast på» et spørsmål hvis jeg merket at informanten ikke ønsket å gå dypere inn på temaet. Videre er min egen engstelse i forskerrollen også noe jeg må være bevisst. Dalen (2011) hevder at en engstelse for å komme

opp i ubehagelige situasjoner blant annet kan lede til at forskeren unngår viktige forskningsfelt. Denne nærhet og engstelse-faktoren opplevde jeg ikke som en problemstilling og sitter igjen med en følelse av at samhandlingen og relasjonen mellom meg og informantene var avslappet og god.

Når det gjelder mulige solidaritetsproblemer ligger det blant annet i dette en fare for at tolkningen av materialet kan påvirkes, i tillegg til selve intervjuet. Dette problemet kan gjøre seg særlig gjeldende i kvalitative intervjuer, som forutsetter en viss nærhet til informanten ved å søke forståelse av deres opplevelser og livssituasjon (Dalen, 2011). Informantene har fått forsikringer om anonymitet og stoler dermed på meg som forsker. Dermed kan informanten anse det som trygt å dele personlige tanker og følelser og intime forhold. Hvis mine tolkninger av informantenes utsagn i etterkant oppleves fremmed og nesten ugjenkjennelig for informantene, står man dermed overfor en solidaritetskonflikt (Dalen, 2011).

4 Presentasjon av empiri

I dette kapittelet skal studiens innsamlede datamateriale presenteres. Ettersom studien baserer seg på en fenomenologisk tilnærming til de kvalitative intervjuene vil jeg etterprøve å fremme hver enkelt informants opplevelser knyttet til å være en forelder som stammer og det å få et barn som også stammer. Med dette ønsker jeg å fremme erfaringene og opplevelsene av hvordan foreldrene forholder seg til egen stamming, og hvordan de forholder seg til barnets stamming. Disse erfaringene og opplevelsene vil eksempelvis inkludere foreldrenes håndtering av egen stamming, reaksjoner og tanker omkring barnets stamming, og hva dette gjør med relasjonen deres. Målet er å utvikle forståelsen for disse aspektene ved å få en dypere innsikt i deres *livsverden*, altså hvordan foreldrene forholder seg til denne livssituasjonen (Dalen, 2011). Denne innsikten vil fremkomme ved hjelp av informantenes uttalelser, som har blitt skapt i en sosial interaksjon mellom informantene og meg som forsker (Kvale & Brinkmann, 2015).

Studiens funn presenteres tematisk ut fra de tre hovedkategoriene *Opplevelsen av å stamme*, *opplevelsen av å være forelder som stammer* og *opplevelsen av at barnet stammer*, som samlet favner kjernen i datamaterialet og oppgavens problemstilling, og videre legger grunnlaget for å besvare de tre forskningsspørsmålene:

1. I hvilken grad påvirkes holdningen og håndteringen av egen stamming av å få barn, og hvordan påvirkes dette av at barnet stammer?
2. I hvilken grad innvirker stammingen på foreldrerollen, i form av oppgaver man har som forelder?
3. I hvilken grad innvirker egen stamming på hvordan man forholder seg til barnets stamming?

Informantenes utsagn presenteres med analysenivået *selvforståelse* (Kvale og Brinkmann, 2015) som et bakteppe. Dette analysenivået har et fenomenologisk preg (Krumsvik, 2014), da det innebærer at jeg som fortolker av datamaterialet forsøker å gjengi det informantene selv oppfatter eller forstår som meningen med sine uttalelser. Dermed retter fortolkningen seg kun mot informanten sin egen selvforståelse (Kvale & Brinkmann, 2015). Drøfting av funnene vil i kapittel 5 foregå i form av en teoretisk analyse. Her vil de neste analysenivåene til Kvale og

Brinkmann (2015) fungere som et bakteppe; *kritisk forståelse basert på sunn fornuft analyse, og teoretisk forståelse.*

4.1 Opplevelsen av å stamme

4.1.1 Stammingsens start

Av de seks informantene i denne studien, har fem stammet så lenge de kan huske, fra barnehagealder eller tidlig skolealder. Den sjette informanten la derimot merke til stammingen sin først på ungdomsskolen, men det er uklart om stammingen startet før dette. Det var imidlertid vanskelig for flere av informantene å angi eksakt alder for når stammingen oppstod, ettersom dette er mange år siden. Informantenes opplevelser omkring stammingen viser seg å være svært forskjellige. I Marthe sitt tilfelle, kom stammingen som en overraskelse på hennes foreldre;

(...) Jeg husker det ikke selv, men mamma forteller at det var da jeg var sånn to, tre år. Jeg var veldig pratsom og en veldig blid og utadvendt jente. Og så plutselig så kom det som lyn fra klar himmel, tror jeg - på mamma og pappa. (Marthe)

Fire av seks informanter har kjennskap til andre familiemedlemmer som også stammer. Ola har en far og en bror som stammer. Ifølge Ola mener faren at han har vokst av seg stammingen, noe Ola hevder at kanskje ikke stemmer helt.. Han forteller videre at han er usikker på årsaken til hvorfor han stammer;

Nei, jeg har ikke det. Jeg har ikke tenkt på, eller jeg har tenkt på hvorfor, men jeg har ikke kommet fram til noen konklusjon, annet enn at jeg har hørt at det er typisk at det går i arv, da. Og jeg har kanskje aldri tenkt på at min far stammer, men det har min kone, da. (...) Og broren min stammer. Ja, runs in the family.

I likhet med Ola, er også Jenny noe usikker på årsaken til hennes stamming. Hun forteller også at hun har flere familiemedlemmer som stammer;

Jeg vet ikke. Det virker jo sånn, da. Men jeg har...ja, siden faren min stammer og to av onklene mine stammer, lå det vel i luften at jeg òg skulle stamme. Jeg vet ikke, jeg. Men det er vel ikke dokumentert at det er arvelig?

For Marthe er stamming i familien enda mer fremtredende enn hos Ola. I tillegg til å stamme selv, har Marthe en onkel på hver side som stammer, og sønnen til et søskenbarn har nylig begynt å stamme;

Nå har jeg fått to gutter, og jeg har alltid vært obs på at en av de.. nå jeg skal følge med på de, for jeg vet at det her er så arvelig. Nå har jeg erfart at det her er arvelig òg. Og det er et miljø der jeg stammer også, så kanskje jeg er med på å trigge, ikke sant.

Jan forteller om en far som stammet mye tidligere, og av en søskenflokk på åtte stammer tre av fire brødre, eller de har stammet. Han forteller også at av alle de han er onkel til, finnes det stamming på hver eneste gren;

Ja, det er jo, altså for meg har jeg tenkt på at det er arvelig. Det har jo, forskning kan jo si noe mer om det, at det er.. For som i familien, jeg har jo mange søsken, og pappa stammet veldig mye gjennom barne-og ungdommen. Han har vokst det noe av seg, han, så han kan jo ikke ha vært den hardeste stammeren. Men av, vi er jo åtte søsken, og vi er fire brødre, og tre av oss har på en måte stammet. To gjør det fortsatt. Og så har jeg fire søstre. To av dem stammer litt, og av deres barn... Jeg er jo onkel til trettifem, og av dem, jeg kan ikke ta det på strak arm, men jeg vil tro at omtrent én, ca. én per gren stammer. Så det er ganske tydelig årsakssammenheng, da. Altså, jeg ser at det er arvelig. Så sånn er det, men det er vel flest gutter. Det er vel bare gutter av mine nevøer og nieser som stammer.

Flere av informantene forteller altså at de ser på stamming som noe arvelig. Andre nevner også språkutvikling og nevrologi og motoriske faktorer som mulig årsaksforklaringer;

Jeg har ikke noen tanker utover det man leser og at man ikke helt vet og at det er noe nevrologisk oppi der som er galt. (Petter)

Men altså, jeg føler selv, det er jo ikke noen tvil om at muskulatur og utvikling.. altså han begynte jo da å stamme i 3-års alderen, og så han hadde vel tre perioder, eller den tredje ble permanent, da, som han stammet. (...) Men så det der, jeg hadde ikke tenkt på det, før vi satt og snakket med hun logopeden her at utvikling og hjerne og

muskulatur og motorikk, så hadde ikke jeg tenkt på det i det hele tatt, jeg. Men da jeg tenkte, når jeg observerte han, så tenkte jeg det er jo så kjempeselvfølgelig at det er sånn. For man ja, utvikles sånn og sånn og sånn, og så at det da plutselig er noe med motorikken der. (Eirin)

Til tross for at flere av informantene vokste opp i en familie der flere stammet, forteller de at det ikke nødvendigvis var en selvfølge at stammingen var noe samtaleemne. Informantenes beretninger vitner om likevel om nokså like opplevelser omkring åpenhet av stamming i familien, noe som fremkommer i de følgende uttalelsene;

Det var jo for så vidt greit. Altså, mamma og pappa skammet seg ikke over meg. Vi pratet om det, for det var så mye stamming i familien. (Jan)

Jeg kan ikke huske og hatt mange samtaler, men jeg vet at de brydde seg om det, foreldrene mine, men jeg kan ikke huske at vi snakket så mye om det. Men det er ikke dermed sagt at vi ikke gjorde det, for jeg husker egentlig ikke så mye. (Petter)

Jeg kan ikke huske at vi liksom hadde stamming som noe tema, uten at faren min sa alltid «ikke bry deg om hva andre synes, bare si det du skal si, og så stammer du, ja hva så? Da er det deres problem, da.» Så han var veldig sånn at du skal ikke la det hindre deg. (Jenny)

Jeg snakket jo helt klart med mamma om den typen ting, men det var jo ikke tema. Nei, jeg kan ikke huske at -nå snakker vi mye om det, letter på ting rundt stammingen. (Eirin)

Ola, som har vokst opp med en far og en bror som stammer, sier han ikke snakket så mye med broren eller faren sin om det. Han kan imidlertid ikke huske at faren stammet. Ola forteller at han ikke har hatt noe behov for å snakke om stammingen;

Men jeg har aldri tenkt at... Jeg har aldri hatt noe behov for å snakke om stammingen, som jeg kan huske da, men jeg har aldri snakket med noen om det heller.

For Marthe ble stammingen er naturlig del av hverdagen, og kan ikke huske at det var så mange samtaler omkring stamming;

Vi snakket ikke så mye om det, for det var så naturlig i hverdag, så vi satt ikke så masse ord på det, annet at jeg noen ganger kunne bli så frustrert og lei meg at jeg bare gråt, slo i bordet og bare «jeg hater det her!» I hvert fall når jeg ble litt eldre, i tenårene og sånn. Da husker jeg at da satt de seg ned og trøstet og... Det var så lite de kunne gjøre, da. De følte seg veldig maktesløse, tror jeg, og la all sin lit til logopeden. (Marthe)

Hun forteller at hun snakket mer med broren sin om det, ettersom han også stammer; «Jeg snakket med han av og til (...) Jeg tror vi hadde en felles forståelse for hverandre, uten at vi ikke klarte å hjelpe hverandre mer enn dét - bare å være der og støtte.» (Marthe)

4.1.2 Følelser og holdninger

Informantene beskriver alle ulike følelser og holdninger knyttet til det å stamme. Spesielt nevnes ungdomsårene som en vanskelig periode fylt med «vanlige» tenåringsproblemer, i tillegg til påkjenningene som stammingen førte med seg. Noen er, og har vært, mer preget av stammingen enn andre, noe som skildres i uttalelsene nedenfor;

I en periode var jeg nesten suicidal, for at i tenårene er man jo veldig sårbar, og i tillegg var det jo så «synd på meg», ikke sant. Jeg tenkte bare hva er poenget? Hva har jeg å bidra med? (...) Jeg tenkte at jeg kom til å havne på sosialstønad resten av livet. (Jan)

Jeg tenker jaja, om jeg henger meg opp, så gjør jeg jo det, men selvfølgelig har det jo vært episoder hvor jeg har tenkt at fy søren, skulle ønske jeg ikke stammer - det her er veldig slitsomt. (Jenny)

Så jeg føler ikke jeg har noe problem nå, men jeg hører flere ganger at jeg har noen repetisjoner, det har jeg. Men når en da en sjelden gang henger seg opp så merker jeg jo at jeg stammer. (Eirin)

Følelsen av utmattelse og opplevelsen av at stamming er slitsomt er det flere av informantene som uttrykker at de har følt på kroppen, og som de til en viss grad fortsatt kan kjenne på i dag. Jenny opplever at stammeøyeblikk kan være utrolig slitsomme, spesielt hvis hun prater med en person som unngår øyekontakt hvis hun stammer mye; «De vet jo ikke helt hvordan de skal reagere. Det synes jeg er litt slitsomt.» Jan beskriver spesielt tenårene som tunge og slitsomme, noe som også forplantet seg videre til voksen alder;

Jeg husker jeg ble veldig mye sliten, for jeg var såpass ille en periode at når jeg kom hjem så ville jeg helst ikke si noe noen ganger. Så jeg var liksom sliten. Jeg var egentlig veldig glad i å prate, var egentlig veldig sosial, og så ble det så begrensinger, så til slutt så ble jeg litt sånn.. Jeg var egentlig, ikke deprimert, men jeg var egentlig veldig sånn.. en veldig tøff periode.

Marthe beskriver hvor utmattende det var å skulle skjule stammingen, noe hun gjorde mye i ungdomstiden. Hun forteller også om hvordan foreldrene hennes ikke kunne vite hvor utmattende det var å stamme, de som ikke selv hadde kjent det på kroppen, og fortvilelsen av å ikke kunne få sagt det hun ønsket å si eller være den hun ønsket å være. Uttalelsene nedenfor beskriver noen av disse følelsene til Marthe;

(..) For ja, du kan kle deg så fint du vil, du kan være så sjarmerende du bare vil og smile og.. Jeg gjorde jo alt det, men det var når jeg ble, når jeg måtte åpne munnen, da følte jeg at hele, da bare knuste speilen, liksom.

Det var jo første gang da jeg begynte å bli ordentlig sliten av og skulle dekke til den stammingen, for det var jo det jeg drev med. Det var masse skjult stamming, hele veien. Og jeg var så sliten, fysisk sliten i halsmuskulatur og strupe og hodet mitt var helt "gåent" hver dag. (...) Det var bare den der jobben med å gå gjennom en dag og stamme minst mulig og flyte aller mest, og ikke havne i situasjoner der jeg blir stresset eller der du hele tiden må legge strategier, da, for hvordan jeg skal klare meg - for å skjule det handikappet som egentlig var ganske stort. Det er kjempeslitsomt.

Noen av de andre informantene har ikke følt på denne utmattelsen og strevet på samme måte som informanten ovenfor uttrykker det. Ola mener selv han har stammet ganske mye tidligere, men aldri vært plaget av det. I likhet med Ola forteller Eirin at hun ikke har hatt noe «pes

med det», slik hun selv uttrykker det. Også Jenny forteller at selv til tross for at hun til tider synes at å stamme kan være veldig slitsom, så har hun ikke noen problemer med det;

Jeg har ikke hatt noen problemer med stammingen min, det er jo mest hva du gjør det til selv, da. (Jenny).

Andre følelser som kom fram i noen av informantenes uttalelser var følelsen av skam og frykt for å stamme, og opplevelsen av tilbakeholdenhet. Marthe sier at hun i yngre alder begynte å kjenne på en slags følelse av skam fordi hun så på seg selv som unormal. Hun følte også at hun tidligere hadde en naiv holdning til stammingen som hun tenkte var noe midlertidig – at det kom til å gå over. Videre uttrykker hun at stammingen var noe sårt og at det forandret personligheten hennes som ung. Hun ble mer stille i tenårene og flink til å lytte til andre. Selv beskriver hun seg selv som en «flyter» i ungdomsgjengen – den gode og snille jenta som ikke hevet stemmen. «Jeg er sikker på at hvis jeg ikke hadde stammet, hadde jeg hatt det mye bedre», forteller Marthe. Men hun lot likevel ikke stammingen stoppe henne, spesielt som liten jente;

Jeg har aldri latt det stoppe meg. Da jeg var så liten så ga jeg bare blaffen og bare kjørte på. Men jeg ble jo veldig sliten av det, da - det er tungt å stamme så masse.

Petter beskriver også seg selv som stille og sjenert i yngre alder. Han uttrykker at han var veldig sjenert, spesielt når det kom til å kontakte jenter, og han mener stammingen hadde mye skyld i hans forsiktige tilnærming til det motsatte kjønn;

Men det var nok sånn at stammingen har hatt mye skyld i at jeg var så forsiktig overfor jenter, og kanskje alltid vært det. Så jeg tror nok den har hatt en rolle der, at man ikke turte.

Frykten for å stamme er noe informantene forteller var mer til stede tidligere, men som noen fortsatt kan kjenne på. For andre, derimot, er ikke frykt et tema engang. Eirin bekymrer seg ikke for å stamme foran andre, og beskriver det slik; «Jeg tenker ikke på det hvis jeg skal snakke, særlig hvis jeg skal reise meg opp og si noe i en forsamling eller ha noe foredrag eller noe sånt, så tenker jeg ikke på det i det hele tatt.» For Jenny skaper det å ta ordet i større

forsamlinger noe mer usikkerhet omkring stammingen; «Jeg tenker veldig på det hvis jeg skal holde en presentasjon, da, så tenker jeg -åh gud, nei, det vil jeg ikke.»

Petter bekymrer seg for å stamme når han henter barna i barnehagen, og spesielt hvis han snakker med ungdom. Denne bekymringen, eller frykten, forklarer han med uvissheten omkring hvordan barn og ungdom reagerer på stammingen – han vet ikke riktig hva han kan forvente. For Jan har frykten for at andre mennesker skal oppdage at han stammer vært fremtredende gjennom store deler av livet. Han forteller imidlertid at han de siste syv-åtte årene har kunnet stamme foran andre og ikke bli like påvirket som før, men kan holde hodet høyt hevet; «Det har vært en voldsom prosess, å bli fri fra - kall det skammen.»

4.1.3 Håndtering av egen stamming

Informantenes forteller om ulike håndteringer av egen stamming. Begrepet *håndtering*, henviser her til hvordan de har tilpasset seg det å leve med stammingen. For noen av informantene har håndteringen endret seg i voksen alder, for noen på grunn av at de fikk barn, og for noen etter at barnet begynte å stamme. Dette beskrives i de følgende sitatene;

For da har jeg blitt enda mer åpen. Og så fikk jeg en sånn aha, eller sånn vet, du - jeg kommer aldri til å bli kvitt den stammingen, jeg. Og litt sånn aksept i stedet for å hele tiden skyve det foran deg; «men det kommer til å forsvinne av seg selv, jeg kommer til å vokse det av meg». Så årene går og det er bare å skyve på det, men nå bare; det er en del av meg - det kommer alltid til å være en del av meg. (Marthe)

(...) Men håndtering av egen... Jo, jeg har kanskje gjenopptatt det å snakke roligere selv, i forhold til egen situasjon, da. (Jan)

Ja, jeg har vel tenkt mer sånn at, jeg har kanskje sagt ifra mer nå etter at jeg fikk barn. Har tenkt -jaja, det er jo bare å si det. Du kan ikke bare stå, du Må jo si...når du har fått barn, du vil at barna dine skal ha det bra, og da må du jo tørre å stille de spørsmålene som du kanskje vet kan være vanskelig for deg å si, da, fordi du stammer. Så jeg har vel fått en litt mer sånn gi-faen-holdning, og bare jeg **må** ringe den telefonen for jeg må jo vite, eller bestille time eller hva som helst. Så ja, jeg har litt mer sånn gi faen, drite i det og bare gjøre det. (Jenny)

(...) og så ble vi litt eldre og så fikk vi fast jobb, og så ble jeg liksom voksen og trygg. Og så ble jeg jo mamma, men jeg stammer jo fortsatt, og det er noen dager jeg stammer masse og da kan jeg gå inn i de destruktive tanken at jeg er ikke verdt noe, jeg er jo bare en dritt, og ja. Men jeg er veldig der, da, jeg jobber meg ut av det. Nå, akkurat nå klarer jeg å se OK, det er de basale behovene som ikke der dekket nå. Nå har jeg sovet lite i tre dager, det er ikke rart at jeg stammer. Eller, nå er det lenge siden jeg har spist og jeg har lavt blodsukker - det er derfor jeg stammer nå. Og da kan jeg gjøre noe med det, og jeg vet at med én gang jeg dekker søvn, mat, at jeg føler meg frisk og opplagt, så vet jeg at nå flyter det fint. Nå trenger jeg ikke å jobbe så veldig for å ikke stamme, og jeg bruker veldig lite teknikker. Min teknikk er å holde meg liksom frisk og i god helse, for da - og trygg på meg selv. (Marthe)

Og nå stammer jeg jo ikke så mye mer, men jeg vet ikke om det er fordi... nei, altså, jeg stammer jo mye mindre enn jeg gjorde før, det gjør jeg. Men om det er jeg har vokst det av meg, eller kan mer om å komme ut av det.. Det i hvert fall å snakke rolig, da, og ha mer flyt på det. Og i hvert fall passe på å ha mer flyt på ting jeg kanskje regner med å komme til å stamme på. (Ole)

Ja, det endret jo måten jeg så på stammingen min, da. Så, men for meg så er den største endringen som har skjedd med stammingen min er nok selvfølgelig at den utløste noe (...) når Sara begynte å stamme og så begynte jeg å gå til logoped - det er nok den største endringen som har skjedd med stammingen min de siste 15 årene. Så.. men jeg vil ikke si at årsaken er at jeg har fått barn, jeg vil si at årsaken er at jeg har begynt å gå til logoped. (Petter)

Aksept

For både Jan og Marthe, har de gått fra et forsøk på å skjule stammingen sin, til å oppnå en aksept. Jan forteller at han ikke orket tanken på å gå og skamme seg over den han er hele livet, men heldigvis opplevde han et vendepunkt i studietiden; en aksept av stammingen som dermed endret mye i livet. Følelsen av aksept bidro blant annet til at han fullførte studiene og fikk seg jobb. I sitatet under uttrykker Jan sine tanker omkring aksept av stammingen;

For min del så var aksepten helt avgjørende, selv om det var ikke noe knipsing, men da fikk jeg på en måte en slags indre forløsning, altså av indre konflikt. Altså, det er jo tankestyrt. (...) Når aksepten kom, så fikk jeg på en måte, mer eller mindre, knerta han «stygggen på ryggen», jeg fikk han i hvert fall i svime. For dette her orket jeg ikke lenger.

For Marthe har det også vært en lang vei å komme dit hun er i dag; « (...) det har tatt veldig mange år. Jeg begynte å stamme da jeg var 2-3 år og nå er jeg trettito. Det er bare de siste tre årene at jeg har følt at det er jeg som har kontroll, og ikke omvendt.» Hun forteller at mye av grunnen til at det tok tid å føle kontroll over stammingen, var tankene hun har hatt om at det kom til å gå over. Men etter at hun fikk barn ble hun mer åpen om stammingen og begynte å se annerledes på det, slik det også fremkommer i et sitat nevnt tidligere.

Stammingens skjulte side

I likhet med både Jan og Marthe, har også Petter tidligere forsøkt å skjule stammingen; «*Så jeg har nok klart og holdt det skjult, da, relativt godt.*» Petter forteller videre at han er usikkert på hvor mye plass stammingen har tatt i livet, men at han helt klart har unngått situasjoner opp gjennom på grunn av stammingen. Han mener også at en del av valgene som har blitt tatt i løpet av en dag eller i spesielle situasjoner har vært basert på stammingen. Dette er imidlertid noe han i dag jobber med sammen med logoped;

Men det er nå helt klart at jeg har unngått en del situasjoner og målet er på sett og vis at stammingen ikke skal, den skal ikke få lov til å styre hvilke valg jeg tar og hvilke setninger jeg velger å si, da. Der er jeg ikke helt enda, men det er nå på vei dit.

Han forteller også at det er vanskelig for han å se hvor mye han har vært plaget av stammingen;

(...) Så tok jeg vel egentlig, altså jeg har ikke vært så, det er vanskelig å si hvor plaget jeg har vært av stammingen, men stammingen min er mest sånn under vann, holdt jeg på å si - sånn jeg går og tenker på at jeg kan unngå situasjoner. Jeg er ikke så ille på å bytte ut ord som det jeg var.

Reaksjoner fra omgivelsene

For Jenny er, som sagt, frykten for å stamme mer tilstede hvis hun skal snakke i store forsamlinger, og at hennes første tanke er at dette har hun ikke lyst til. Hun forteller imidlertid at det pleier å gå bra hvis hun føler at hun får kontakt med tilhørerne og bare praten kommer i gang;

Og så tenker jeg sånn at -men herregud, det klarer du jo! Og så liksom gruer jeg meg veldig, og så tenker jeg -når er det min tur?, og blir veldig varm og...ja, da tenker jeg håper jeg ikke stammer. Men så begynner jeg å presentere og så er det litt sånn keitete i starten, men så går det jo seg veldig bra til etter hvert. Så det bruker å gå bra.

Åpenhet innad i familien har blitt nevnt tidligere, der informantene beskrev noe ulike erfaringer omkring dette. Åpenhet blant venner og andre nærpersioner har også noen av informantene opplevd forskjellig, noe som illustreres ved Marthe og Ole sine utsagn;

(...) Og ikke så veldig mange å dele det med heller, for jeg ville ikke dele det med noen – jeg syntes det var flaut. (Marthe)

Det er først nå de siste årene når jeg har blitt voksen, og liksom trygg på meg selv, og ser at herregud - dette er jo ikke verdens undergang. Dette må vi snakke om og nå skal vi ha åpenhet. (Marthe)

Men jeg har aldri tenkt at... Jeg har aldri hatt noe behov for å snakke om stammingen, som jeg kan huske da, men jeg har aldri snakket med noen om det heller. (Ole)

4.2 Opplevelsen av å være forelder som stammer

4.2.1 Navnevalg

Informantene uttrykker noe ulike syn på det å være en forelder som stammer. De fleste forteller imidlertid at de ikke ser noen særskilte utfordringer ved foreldrerollen, knyttet til egen stamming. Flere av informantene oppgir at de tenkte på hvilke lyder de stammer på,

eller ikke stammer på, i forbindelse med barnas navnevalg. Hvor avgjørende egen stamming har vært for dette valget er derimot noe ulikt. Dette gjenspeiles i de følgende uttalelsene:

Det var egentlig noe av det verste jeg kunne si, den lyden - t, sånne konsonanter. Så når jeg fikk barn, så tenkte jeg faktisk litt på det. (...) Altså, for meg var det helt uaktuelt å ha st-lyd eller t-lyd. Jeg fikk gutt, da, men han heter jo Jens. Det begynner jo ikke på vokal, men det er for så vidt lett å si, føler jeg, da. Men så har vi jo Julie som er 6 år, som har hatt utfordringer, men hun har ikke noen problemer med navnet sitt. Så, men jeg tenkte nok mer på det enn kona, for hun var ikke så opptatt av det. (Jan)

Nei, da, så jeg har valgt - det skulle ikke bli noe dobbeltnavn på de ungene. (...) Ja, jeg gjorde det - navn på barna og navn på hunden. (Marthe)

Ja, jeg har jo *ikke* valgt navn som begynner på b, for eksempel. (...) Men ja, det slo meg jo. Jeg tenkte jo på det når Per kom med navn liksom, og så sa han «hva med det?» «Nei, men det stammer jeg jo på, vi kan jo ikke ha det navnet» Men jeg har jo, eller, sønnen vår heter Martin og jeg stammer på m, så. Men noen ganger stammer jeg jo ikke på m, det kommer litt an på. Men jeg merker jo det når jeg skal ringe, for eksempel, bestille legetimer og sånt noe, så bare «Ja, hva er navnet?» Ja, men så trekker jeg pusten og så bare «Martin, heter han». Så ja, vi har jo valgt et navn som jeg stammer på, da - har det, faktisk. (Jenny)

Nei, nei, det gjorde jeg ikke. Jeg brukte i hvert fall fem uker, så vi slet veldig med å finne navn, så det hadde ikke noe med stammingen å gjøre - jeg kan ikke skylde på det, altså. Nei, det var ikke et tema i det hele tatt, men jeg skjønner godt at det kan være det. Jeg hadde jo kanskje ikke kalt han Henrik, hvis jeg tenker over det. (Eirin)

Nei, så det har ikke vært noe issue, altså. Det kan være at jeg kanskje har spøkte om det med min kone, men nei, vi har ikke, nei det har ikke vært i bildet, altså. Men ja, det kan jeg godt kjøpe, hvis man som mor eller far vet at dette stammer jeg på, så er det jo greit å unngå det. (Ola)

Det var det. Da unngår man jo, da ville jeg ja, ville ikke hatt noe jeg selv... Og jeg kjenner jeg stammer på både Mia og Sara, men det er ikke... Vi styrte unna noen navn på t, og kanskje k kan være vanskelig. Så der hadde jeg helt klart noen føringer. Men det kom på en måte aldri opp noen aktuelle navn som jeg måtte, på en måte, si nei til på grunn av stammingen, det gjordet det ikke. (Petter)

4.2.2 Refleksjoner

Informantene forteller også om flere refleksjoner tilknyttet foreldrerollen. Før Marthe fikk barn, tenkte hun at hun måtte slutte og stamme fordi hun ikke ville være en forelder som stammer.; *«For det er kleint, det er skikkelig bad, liksom. Eller, det er sånn barnslig mamma, som går rundt og stammer.»*

Dette forteller Marthe samtidig som hun ler. Hun sier hun aldri har hørt om en eneste mamma som stammer; *«Altså, det er jo ingen mamma som stammer – det har jeg aldri hørt.»*

Marthe forteller videre at hun ikke nødvendigvis ser på foreldrollen som utfordrende, men at det kan være det fordi man ikke ønsker å være en forelder som stammer. Hun sier også at hun tidligere har vegret seg litt for å lese for barna sine;

Nei, jeg har vegret meg litt for å lese høyt for ungene, men igjen, da, så har jeg klart å lagre det jeg gjorde i den stammegruppen, den voksengruppen. Så nå er det trygt - nå kan jeg lese høyt for ungene mine. Og jeg stammer, men det er greit. Men med èn gang det kommer en annen unge til å skal høre, da blir det litt verre. Men jeg er veldig trygg på ungene mine, da, naturligvis. Og de kan... Eirik er veldig flink til å fortelle meg at jeg burde ha flyt-trening.

Med tanke på foreldrerollen, forteller Marthe at dette ansvaret er noe hun og barnefaren har delt på, og at hennes stamming ikke har vært noe hinder. Hun sier derimot at hun har vært den som mer eller mindre har måtte dra lasset ved enkelte sosiale tilstelninger, ettersom barnefaren alltid har vært en sjenert type;

Nei, der har jeg vært.. det ansvaret har vi delt på. Men jeg har ikke latt være å reise til legen for at jeg ikke ville, eller for at stammingen hindret meg, da. Nei, det har jeg ikke gjort. Og i bursdagsselskap, når alle ungene har satt seg og vi skal ønske

velkommen, så er det, altså, han jeg var gift med han er en ganske sjenert type, så jeg har måtte liksom dratt det lasset litt.

4.2.3 Holdninger og endringer

Marthe sier hun ikke føler hun har endret seg som forelder etter at Eirik begynte å stamme, men at det hjalp henne å være mer åpen om egen stamming. Videre forteller hun at hun faktisk føler litt mestring i foreldrerollen, ettersom det gikk så bra med Eirik. Hun sier hun synes de fikk et så bra team rundt sønnen, og at det til slutt ble noe positivt; *«Jeg har nesten vært glad for at jeg stammer for å kunne hjelpe han.»*

Hvordan Jan håndterer foreldrerollen, og hvordan han ønsker å være som forelder, bunner mye i egne opplevelser fra barndommen. Jan forteller at foreldrene hans hadde en veldig «stakkars deg»-holdning til han, som førte til at han etter hvert også syntes fryktelig synd på seg selv;

Altså, jeg må si det at nå er jeg ikke bitter for det, for jeg har fått veldig mye omsorg hjemme, som jeg ser det, langt mer enn vanlig. Jeg har vært yngste gutten òg, og har blitt favna av både søsken og foreldre. Men én ting må jeg si i etterkant, som jeg skal gjøre annerledes med mine barn, at de syntes så synd på meg. Så det sitter jeg veldig igjen med. Én setning sitter jeg veldig igjen med: «stakkars, Jan.» Den går igjen, for hver gang jeg opplevde noe, så var det «stakkars, Jan.»

Jan forteller at denne «stakkars deg»-strofen ble som et mantra for han, og tynget han voldsomt. Han forteller at han som barn omtrent lå og gråt i sengen sin på kvelden, fordi det var så synd på han. Med denne erfaringen i bakhodet, ønsket Jan noe annet for sine barn, spesielt for Julie som stammet. Disse ønskene uttrykker Jan i utsagnet nedenfor;

Sånn overfor mine barn, da, spesielt hun som stammer, ikke bare det, men sånn generelt i forhold til oppdragelsen; å kunne pushe, gi tro på livet, fremtiden, selv om man har noen utfordringer. Så, ikke det det at man ikke skal ha empati for ting som er vanskelig, men, prøve å ha mer balanse i det, mer sånn "dette er ikke så lett, men dette her klarer du.

Jenny forteller at fordi hun selvfølgelig vil at barna hennes skal ha det bra, så må hun stille spørsmål som hun vet kan være vanskelig for henne fordi hun stammer. Og hun *må* ta den telefonen for å undersøke noe, bestille en time eller hva det måtte være; «Det er jo bare å si det, du kan ikke bare stå der.» Bortsett fra disse telefonsamtalene Jenny mener hun som forelder bare må ta, ser hun ikke på foreldrerollen som utfordrende fordi hun stammer. Hun sier imidlertid at hun forsøker å ikke stamme når hun er sammen med sønnen, fordi hun er usikker på om han kanskje hermer etter henne og da stammer mer.

I likhet med Jenny, synes heller ikke Eirin at det er noe ved foreldrerollen som er utfordrende fordi hun stammer, og presiserer det at hennes stamming har vært ganske mild. Hun forteller også at det ikke er noe som oppleves som endret ved foreldrerollen etter at Jakob begynte å stamme. Eirin sier at det er hennes jobb å takle sønnen sin stamming, men ikke være en «pain for han oppi det», slik hun selv uttrykker det. Hun sier videre at hun må balansere det å kunne kommentere stammingen til sønnen med det å være mor. Dette er også noe hun har snakket om med Jakob sin logoped;

Selvfølgelig, jeg skal si noe, jeg må få lov til å si noe, som hun også sier. (...) For noen ganger så må jeg.. sitter du bare og -pust, da, for rakkeren!

Etter at Petter fikk barn opplever han, i likhet med Jenny, at han som forelder ikke kan brenne inne med noe, slik han uttrykker det i det følgende utdraget;

(...) Men jeg tror det har noe med, altså èn ting er at man får barn og da... har du en ting du lur på som er til ditt barns beste så brenner du ikke inne med det. Det er èn ting, og den andre tingen er at man blir jo eldre og mer, på en måte, moden - man blir jo det selv om man er over tretti. Og da bryr man, jeg tror jeg bryr meg mindre om det, og så jeg er ikke så veldig bekymret. Og så er det litt med hva man har gjort til nå også, som gjør at det som det å snakke i forsamlinger rundt skolen eller hva det måtte være, det blir ganske lite, da, sammenlignet med ting man har gjort, så.

Videre forteller Petter at bortsett fra å gjøre tiltak eller endre væremåten sin, opplever han ikke at rollen som forelder har endret seg etter at datteren begynte å stamme. Han sier at han har nok fortsatt i samme spor som tidligere og heller ikke ser noen utfordringer knyttet til foreldrerollen og egen stamming.

Ola forteller at han ikke ser på noe som utfordrende ved foreldrerollen på grunn sin stamming. Han sier at han heller ikke har endret seg som forelder etter at sønnen begynte å stamme, men opplever likevel at han har blitt mer rolig sammen med barna, spesielt i overgangssituasjoner;

Nei, det har jeg ikke. Nei, det er kun det å modellere, roe ned som har endret seg. Ja, har jeg endret meg som forelder? Kanskje blitt litt mer rolig i situasjon - jo, det har jeg nok. Men igjen påvirket av min kone, da, som, ja, passer på å roe ned, sant. Som for eksempel, hvis det er ting som er stressende, da, som alle overganger, fra lek; påkledning, ut i bil, passe på at alt det skjer rolig, at de får gode beskjeder, de vet hva som skal skje. At, altså ja, prøve og unngå stress, da. Eller kanskje jeg er kjempestresset selv, så må jeg i hvert fall late som.

4.2.4 Forelder-barn-relasjonen

Omtrent alle informantene sier de ikke opplever noe som radikalt endret i relasjonen mellom seg og barnet etter at barnets stamming oppstod. Noen av informantene forteller imidlertid at fordi de har en større forståelse for situasjonen, kan dette trolig føre til at de kommer nærmere hverandre, slik Eirin beskriver det;

Vi står jo litt nærmere hverandre i samme utfordring, da, vi gjør jo det. Så man kommer jo nærmere på den måten. Vi må jo dra til logopeden, da, og ordne litt med det, og så.. Nei, ja, det blir jo litt, kan nesten si flere bånd, men det blir jo noen type bånd som kommer der, så man har jo en felles utfordring, da.

Marthe har, i likhet med Eirin, også opplevd dette båndet. Hun forteller at i den perioden Eirik stammet så var det sønnen veldig knyttet til henne;

For at jeg forstod han. Jeg tror kanskje at jeg klarte å si det den lille gutten tenkte på; Er det vondt her nå? Er du sliten? Ja, sa han. Ja! Jeg klarer det ikke, mamma.

Videre forteller Marthe om situasjoner der Eirik stammet masse og hun så hvordan han heiste skuldrene sine og knyttet hendene. Da sa hun ingenting til han, men stod bak han og lot han snakke ferdig mens hun holdt på skuldrene hans og prøvde å roe han;

Og det var akkurat som han da klarte å puste og så kom det. Så han skjønnte at det gjorde ikke pappa, for pappa kjenner ikke det her på kroppen. Altså, ja, det var sånne småting, da, som at han kanskje skjønnte at «mamma ser meg.»

Jenny forteller at dersom sønnen fortsatt stammer når han går på skolen, så vil hun nok forstå han bedre hvis han kom hjem og var veldig lei seg for noe som hadde skjedd på grunn av stammingen. Dette uttrykker hun når hun sier;

Så ville jeg jo forstå han veldig godt, da, i hvordan det har fått han til å føle seg. Og da kan man jo komme med sine erfaringer, da, på hvordan man liksom bare skal drite i det.

Jenny forteller også at hun tror hun har blitt mer på vakt overfor sønnen etter at han begynte å stamme;

Jeg føler jo kanskje at jeg er mer på vakt, da, hvis han står og stammer til noen som skal høre på, så er jeg veldig på vakt at den personen hører på han. For jeg er ganske sikker på at hvis den personen ikke hører ferdig, da kommer jeg jo til å si noe. Så jeg vil nok si at jeg har blitt mer på vakt.

Petter sier at han ikke tror stammingen kommer til å ha noen stor betydning for hans forhold til barna, men hvis datteren fortsatt hadde stammet hadde det kanskje stilt seg annerledes.

Disse refleksjonene uttrykkes nærmere i utdraget nedenfor;

Jeg tror nok ikke at det kommer til å ha så stor betydning for mitt forhold til barna. Men hadde hun stammet så er det klart, da kunne jo vi, da kunne jeg kanskje hatt en større forståelse for hvilke situasjoner hun kom til å måtte gå gjennom i skolegangen. Så da kanskje det hadde vært noe annet, men sånn som det ligger an nå så er det jo kun jeg som stammer, og jeg tror ikke det kommer til å være noe hinder. Eller, hinder og hinder, jeg tror ikke det kommer til å legge noen føringer for hva slags forhold vi kommer til å ha.

4.3 Opplevelsen av at barnet stammer

4.3.1 Reaksjoner og refleksjoner omkring barnets stamming

Informantene forteller om ulike reaksjoner og tanker omkring barnets stamming. Noen forteller også om ulike reaksjoner på stammingen mellom dem og partneren. Jenny sier hun var rolig i situasjonen der hun forstod at sønnen Martin hadde begynte å stamme;

Jeg tenkte egentlig bare jaja, det er jo bra han ikke er syk, da, i hvert fall - dét må jo være bra.

Eirin forteller at den første reaksjonen hun hadde da hun forstod at sønnen stammet var; «*Oi, han stammer. Jaja, da er han lik sin mor.*» Jan forteller at han reagerte på stammingen til datteren Julie med blandende følelser. Han sier at han på én måte syntes det var tøft, men samtidig følte at han kunne gi henne et håp, i og med at han selv har fått det veldig bra;

(...) Men jeg følte at jeg kanskje hadde et budskap, at jeg hadde et håp å gi henne. Hvis jeg aldri hadde kommet til en aksept og var sterkt begrenset i alle livets faser, så ville det vært et kraftig slag i magen. Men jeg følte ikke det på den måte, for at jeg følte jeg hadde noe i mitt liv.. å kunne tilføre, som gjorde at ikke hun hadde bekymret seg så mye over det.

Han forteller videre at hans første tanke var; «dette her skal vi løse – det her skal vi finne ut av.»

I likhet med Jan, hadde også Marthe blandede følelser omkring sønnen Eirik sitt stamme-onset. Hun sier hun i dag er forsonet med tanken, men at hun i starten ikke ville innrømme at hun syntes det var veldig ergerlig. Hun sier at hun tenkte «*hvorfor måtte dette skje?*» og følte seg litt flau og skamfull. Marthe forteller videre at innsikten i det arvelige aspektet ved stamming, var en vanskelig følelse. Dette tydeliggjøres der hun sier; «du føler nesten at det står skyldig i pannen din, liksom, for det kommer jo fra meg - her er opphavet.» Disse tankene førte til at hennes tidligere destruktive mønster begynte å blomstre opp igjen, som hun da måtte «ta» én gang for alle. Samtidig som hun kjempet mot de vanskelige tankene, ville hun så gjerne hjelpe sønnen sin, noe som tydeliggjøres der hun sier; «jeg bare assosierte

meg så enormt med Eirik, og hadde så lyst til å prøve og redde dette, på en måte - han skal jeg hjelpe så godt jeg kan.»

Ola forteller at sønnen Even begynte å snakke veldig tidlig og at han og kona la merke til stammingen allerede før han fylte to år. Han forteller at han også opplevde det samme med datteren sin, men at stammingen hennes gikk over av seg selv etter en kort periode. Den gangen ble han veldig bekymret, men med Even har han vært litt mer rolig;

Jeg var litt mer rolig med han, fordi vi hadde hatt det med hun eldste. Men jeg må innrømme at det med hun eldste så ble jeg ganske bekymret, altså. For jeg har ikke noe lyst til at, for sånn...som sagt, da, jeg har aldri hatt noe, tenkt at jeg ble mobbet fordi, jeg visste så godt hva jeg skulle gjøre med det, men jeg har ikke noe lyst til at hun eller han skulle ende opp i situasjonen, da.

Da Petter og kona oppdaget datteren Sara sin stamming da hun var to og et halvt år gammel, var det mange tanker som streifet Petter. Den første reaksjonen, sier han, var tanken på at det mest sannsynlig var stamming fordi han selv stammer og han ser en arvelig forbindelse der, «en arvelig belastning», som han uttrykker det. Han forteller videre at det var vondt å se på, for han så hvor mye datteren slet. Petter sin fortvilelse over å se at datteren ikke fikk ordene ut, illustreres i utdraget under;

(...) man ønsker jo virkelig ikke at ungene sine skal få et hinder, et sånn handicap og alle andre som kan plage dem. Jeg så hun ble plaget, hun ble så lei seg og sint når hun ikke fikk sagt det hun ville. Det sto virkelig fast. Så da tenkte man jo sitt om hvorfor det hadde skjedd, da, eller ja, at det kom fra meg og at dette var ikke noe hun skulle måtte bli plaget av. Og så, da var jeg egentlig ganske.. .når det kom så tydelig som det det gjorde, for det var virkelig tydelig. (Petter)

4.3.2 Partnerens reaksjon på barnets stamming

Noen av informantene forteller at partneren reagerte annerledes på barnets stamming, enn måten de selv reagerte på. For andre opplevdes ikke livspartnerens reaksjonen som noe særlig ulik deres egen.

Marthe forteller at hun og hennes daværende samboer reagerte annerledes da Eirik begynte å stamme, noe Marthe sier var helt naturlig. Han hadde jo aldri kjent på det å stamme, og syntes alt var så fjernt og rart. Derfor var det Marthe som tok styringen i oppfølgingen til Eirik. Marthe forteller at samboeren syntes det var vanskelig å snakke med logoped og forstå de små tiltakene som ble gjort. Samtidig forteller Marthe at han var glad for at hun opplyste han om stamming og hennes egne erfaringer omkring det. Videre forteller hun at i samtaler med logoped og barnehage ble samboeren mer som en observatør, men likevel veldig takknemlig for hjelpen de fikk.

I likhet med Marthe, opplevde Jenny at hun og mannen hennes håndterte Martin sin stamming på ulike måter, noe som uttrykkes i utsagnet nedenfor;

Fordi mannen min, han syntes jo det var fryktelig, eller han syntes det var verre enn meg, da, å se at sønnen vår stammet. Så han var veldig sånn logoped, det må vi ordne, komme i gang med et system her. Men jeg liksom -herregud, han er jo ikke syk, det er ikke noe problem hvis han stammer. Jeg har klart meg bra, jeg. Du vet at du er sammen med en som stammer?

Jenny sier hun tror at mannens pådriv for at sønnen ikke skal stamme, kan bunne i at hun har fortalt han om flere mindre hyggelige opplevelser hun har hatt i oppveksten sin, knyttet til egen stamming, og at han derfor ikke ønsker at sønnen sin skal oppleve noe lignende.

Ola forteller at han og kona hadde en noe ulik håndtering av sønnens stamming;

Hun var mye mer rolig enn det jeg var, selv om planen var å være rolig. Ja, men ja, hun er jo kjempeflink, så hun ja; gjør sånn, gjør sånn, og så gjør vi sånn og sånn og sånn, og så ser vi hvordan det går. Så det var bare å gjøre det.

Eirin forteller at reaksjonen til mannen hennes ikke var så ulik hennes egen reaksjon. Hun tror ikke at han tenkte så mye på det, men siden han ikke har hatt den erfaringen hun har hatt med stamming, så hadde han sikkert flere spørsmål. Eirin forteller også at hun kjenner seg veldig igjen i sønnen sin stamming, da hun sier hun opplever at han har mye av den samme stammeatferden som hun hadde i den alderen.

Petter forteller at han ikke tror at kona reagerte annerledes enn han, men at hun også var bekymret og ikke ønsket dette for datteren;

Hun vil jo ikke ha, ingen vil det, eller ønsker at barnet skal få et handikap, da. Sånn med tanke på hva det kan gjøre psykisk med en person. Det kan være...ugreit.

Han sier videre at selv om hans egen stamming sjeldent har vært et samtaleemne mellom han og kona, har nok kona likevel oppfattet at han har vært noe plaget av stammingen, og at hun derfor ytret slike tanker omkring datterens begynnende stamming

4.3.3 Oppfølging av barnets stamming

Informantene uttrykker noe ulik håndtering av barnets stamme-onset. De aller fleste forteller likevel at de relativt tidlig i løpet søkte utredning og oppfølging av barnet deres. Jan forteller at kona først tenkte det kunne være småbarnsstotring, ettersom de er klar over at dette er vanlig. Derfor mente kona at det ikke var nødvendig å kontakte en logoped. Jan tenkte på den genetiske forbindelsen og så det derfor annerledes. Han sier at han gjerne ville følge det opp, og forstod etter hvert at dette ikke handlet om småbarnsstotring, da hun i en periode var så ille at hun ikke fikk sagt noe;

Så hun sa det at «Pappa, jeg klarer ikke snakke.» Så da ble hun jo litt lei seg, ikke sant. Men da var det så fint at jeg hadde såpass håp for henne, da.

Han sier at Julie har vært hos logoped, og fortsatt har et vedtak der, hvis stammingen skulle forverre seg. Jan forteller videre at han tok initiativ i forhold til barnehagen og hadde en god dialog med den pedagogiske lederen på avdelingen til datteren. Han sier videre at pedagogen snakket med de andre barna om stamming, og han føler situasjonen ble håndtert ganske bra. Jan forteller også at han ønsker at både Julie og resten av familien skal møte flere som stammer. Dette sier han er fordi han ønsker at hele familien skal få en dypere innsikt i stamming og dermed avmystifisere stammingen. På denne måten kan Julie møte andre barn som stammer, både yngre og eldre enn henne, og treffe andre barn som har det fint med stammingen, og se at stamming ikke er farlig. For Jan er det viktig at Julie ikke føler hun er noe annerledes.

Petter forteller om en rapport fra barnehagen til datteren, som han syntes var skremmende å lese;

(...) Jeg har en rapport fra barnehagen. Den er ganske skremmende å lese, men der står det blant annet at hun valgte å ikke si ting, unngikk situasjoner - de så det på henne, da.

Han sier at han selv og kona også la merke til dette, spesielt at hun slet med å få fram ord;

Hun stoppet opp og det låste seg, og så ga hun opp til slutt, da, og ble så sint. Hun ble så sint og kjempefrustrert over at hun ikke fikk sagt det hun ville. Så snart var det i mange måneder og det gikk jo litt opp og ned, da, men det var relativt mye stamming i en periode, vil jeg si.

Marthe opplever samarbeidet med logoped og barnehage som utrolig bra. Hun forteller at de alle fungerte som et veldig godt team og startet intervensjonen ganske tidlig. Både logopeden og barnehagepersonalet jobbet med Eirik og la til rette for at han skulle få den oppfølgingen han hadde behov for. Det ble satt i gang tiltak i barnehagen, blant annet i form av en regel om at ingen fikk avbryte den som snakket. Marthe inkluderte også både besteforeldre, tanter og onkler i å skape et godt kommunikasjonsmiljø rundt Eirik. Hun forteller at Eirik etter hvert stammet mindre, og at de ikke fullførte Lidcombe-programmet som de hadde påbegynt.

I likhet med Marthe, forteller Jenny at de kom raskt i gang med intervensjon i forbindelse med sønnen sin stamming. Hun sier at hun selv ikke har så mye med Martin sin logopedbehandling å gjøre, men at det er i regi av mannen hennes, som er veldig på og skal gjøre alt for at sønnen ikke skal stamme. Det er derfor mannen hennes som har kontakt med logopeden og at han også utfører Lidcombe-programmet sammen med sønnen. Hun forteller videre samarbeidet med logopeden er veldig bra, og at de også har et godt samarbeid med barnehagen, noe som synliggjøres når hun sier;

«Til og med logopeden har jo vært der på observasjon og gitt pedagogisk leder skjemaer og fakta og tips, da, til hvordan de kan eller hvordan de skal legge opp hverdagen for en som stammer.»

Ola forteller at han og kona har hatt en godt samarbeid omkring sønnen sin stamming. Han sier at kona har mye kunnskap om stamming og tok derfor regien på hva de skulle gjøre videre da de oppdaget sønnens stamming. Samarbeidet med barnehagen har derimot vært preget av barnehagepersonalets vente og se-holdning. Ola sier at han og kona ikke deler barnehagens syn på at stamming mest sannsynlig går over av seg selv. Ha forteller at han kan forstå at det av og til kan være vanskelig å skille stamming fra barn som blir ivrige, der ordene noen ganger blir stående fast. Samtidig sier Ola at barnehagen bør lytte til mor og far, ettersom de er tette på barnet.

5 Drøfting av funn i lys av teori

5.1 Teoribasert analyse

Hensikten med denne oppgaven har vært å undersøke hvordan foreldre som stammer forholder seg til egen stamming, og hvordan de opplever barnets stamming. Informantene har gitt meg seks individuelle historier om deres erfaringer og refleksjoner omkring denne livshendelsen, som har bidratt til å gi studien informasjonsrike og innsiktsfulle beskrivelser. Informantenes historier representerer seks unike beretninger som omhandler delvis ulike erfaringer.

Noen fellestrekk foreligger imidlertid blant informantene. De har alle kjent på følelser knyttet til sin egen stamming, som blant annet forlegenhet, frykt for andres reaksjoner og selvaksept. De har også kjent på følelser knyttet til barnets stamming, som blant annet frustrasjon, fornektelse, skyld og håp. Informantenes beretninger og refleksjoner omkring egen stamming tar utgangspunkt i tidligere erfaringer, erfaringer etter at de fikk barn, og etter at barnet begynte å stamme. Erfaringene og tankene omkring barnets stamming tar utgangspunkt i personlige opplevelser, barnets begynnende stamming og hvordan de føler det på nåværende tidspunkt. Det forrige kapittelet tok for seg informantenes selvforståelse, som er i tråd med analysekomponentene til Kvale og Brinkmann (2015). I denne delen vil jeg forsøke å se forbi informantenes selvforståelse, og rette et kritisk blikk mot informantenes uttalelser ved å trekke inn min egen fortolkning. Denne teoribaserte analysen baserer seg på hovedfunnene i den tematiske analysen (4), som vil bli trukket frem og diskutert i lys av teorien som ble presentert i kapittel 2. På bakgrunn av dette vil empirien bli løftet opp på et mer teoretisk nivå, som er i tråd med Maxwells (1992) vektlegging av teoretisk validitet. *Opplevelsen av å stamme, opplevelsen av å være forelder som stammer og opplevelsen av at barnet stammer* vil bli brukt som en ramme i diskusjonen for å tydeliggjøre funnene.

5.2 Opplevelsen av å stamme

5.2.1 Stammingens begynnelse

De aller fleste informantene i denne studien oppga at de begynte å stamme i barnehagealder, eller tidlig barneskolealder. Dette funnet samsvarer med funnene til blant annet Bloodstein (2008) og Yairi og Ambrose (2005) som sier at stammingens begynnelse gjerne inntreffer i to

til 5 års alderen. For Marthe startet stammingen i 2,5 års alderen, og stammingen kom som lyn fra klar himmel, noe hun har blitt fortalt av sine foreldre. De så ikke dette komme, og stammingen sjokkerte derfor foreldrene. Den plutselig begynnende stammingen som Marthe opplevde, samsvarer med nyere forsknings avdekking av stammemønstre (Yairi & Ambrose, 2013), og svekker dermed det tradisjonelle perspektivet omkring barns stammeutvikling.

Den relevante informasjonen som fremkom under intervjuene, viser at alle informantene har gjort seg opp tanker omkring hvorfor de stammer. To forteller at de mistenker en arvelig forklaring, ettersom de har ett eller flere familiemedlemmer som har stammet tidligere, eller som fortsatt stammer. Ytterligere to informanter er også inne på tanken om at stammingen deres kan knyttes til arvelighet, men de gir samtidig uttrykk for at der er usikre på årsaken, noe de resterende to informantene også formidler. Dette funnet viser likevel en betydelig andel informanter som mistenker en genetisk link, og således en større andel enn funnet som fremkommer i studien til Klompas og Ross (2004).

Blant informantene i denne studien var det 4 av 6 personer som oppgav at de hadde andre familiemedlemmer som har stammet eller som stammer fremdeles. Dette funnet tilsvarende en prosentandel på 66,66 prosent, noe som samsvarer med studiene til Månsson (2000), Wepman (1939) og Yairi og Ambrose (2005), der tallene viser henholdsvis 67 prosent, 68,88 prosent og 69 prosent. Dette funnet underbygger dermed forskningen som viser en tydelig kobling mellom stamming og arvelighet, noe som belyses i studiene til blant annet Yairi og Ambrose (2005) og Viswanath med flere (2004). Det bør likevel understrekes at en forelder eller en annen slektning som stammer, ikke er selve årsaken til at barnet begynner å stamme, ettersom gener interagerer med miljømessige faktorer (Shapiro, 2011). Dette perspektivet støttes også av Guitar (2014) og Kidd (1977) gjennom utsagnet «genes do not work alone». Det var, som nevnt, likevel noen av informantene som viste til andre årsaksforklaringer som barns hurtige språkutvikling, som således kan ses i sammenheng med demands and capacity-modellen (Guitar, 2014). Andre informanter nevnte nevrologiske- og motoriske faktorer som en mulig årsaksforklaring. Dette kan knyttes til teorier om basalgangliens rolle i forbindelse med nervesystemet og dets signalimpulser, en teori som blant annet fremmes av Alm (2004). Studiens funn omkring stammingens årsak og onset, tyder på at årsaksforklaringene kan knyttes til flere faktorer, og at barns stamme-onset muligens er mer individuelt enn tilfeldig som tidligere antatt (Shapiro, 2011). Funnet viser likevel en sterk kobling mellom stamming og arvelighet. Derimot gjenspeiler både informantenes uttalelser, og forskningen som

foreligger omkring forklaringer tilknyttet stamming, at det fremdeles er mye usikkerhet ved fenomenets årsak. Dette indikerer at det kreves ytterligere forskning på feltet. På en annen side kan det å kunne forklare fenomenet på en hensiktsmessig måte være av større nytte enn et ensidig fokus på å finne en årsak til stammingen (Garsten & Lundström, 2014).

5.2.2 Åpenhet

En persons håndteringsstrategi påvirkes av personens opplevelse av selvaksept og reaksjoner fra omgivelsene (Plexico, 2009a). Gjennom de seks individuelle intervjuene med informantene, fremkommer det at dette også er gjeldende for dem, i forbindelse med blant annet åpenhet om stammingen og følelser og holdninger knyttet til egen stamming. Opplevelsene knyttet til åpenhet om stammingen innad i familien fremstår som noe ulike hos informantene. Jenny kan ikke huske at stamming var noe spesielt tema hjemme, noe som også er tilfellet for Eirin, Marthe og Petter. Marthe snakket derimot noe med broren sin, ettersom han også stammer. Dette står i kontrast med Ola sin erfaring, der både faren og broren stammet, men som ikke snakket noe særlig om det. Ola følte derimot ikke noe spesielt behov for å snakke om stammingen med familien.

En del av informantenes beretninger om lite åpenhet omkring stamming blant familiemedlemmer, fremstår som et ømfintlig tema som skaper assosiasjoner til metaforen «elefanten i rommet». I den personlige skildringen til Dunham (2012) fremkommer det også her at stammingen ikke ble snakket om på hjemmebane, til tross for at 3 av 5 familiemedlemmer stammet. Det bør nevnes at dette var for nærmere 50 år siden, men det kan likevel se ut til at åpenhet om stamming innad i en familieenhet ikke har forandret seg betraktelig siden den gang. Selv om informantene forteller at de ikke husker mange samtaler omkring stammingen hjemme, betyr likevel ikke dette at de ikke snakket om det. Dette er tross alt en god del år siden, noe hukommelsen fort kan bære preg av. Lite kommunikasjon om stamming kan rett og slett også være slik Ola forteller, og at det er store individuelle forskjeller ved behovet for å snakke om stammingen. Marthe forteller derimot at stammingen ble en så naturlig del av familieenheten, og dermed den «nye normalen» i familien. Dette kan også tenkes å være forbundet med hvordan en familieenhet håndterer en slik hendelse, og således hvordan stamming innvirker på en hel familie. Dette eksisterer det imidlertid lite forskning på. Likevel påpeker Shapiro (2011) at en hendelse som påvirker et familiemedlem, kan innvirke på hele familien, og erfaringene som utvikles kan lede til et positivt

familiesamhold, eller det kan føre til en negativ og destruktiv familierelasjon. Det er derfor nærliggende å tenke at stamming er en slik hendelse som påvirker en hel familieenhet, i en positiv eller negativ retning. Flere av informantenes forteller således at barnets stamming førte til noe positivt, i form av at de selv ble mer åpne om sin egen stamming, de måtte trosse frykt og de satt barnets ve og vel foran risikoen for å stamme. Eksempelvis har Jan et ønske om å avmystifisere stamming innad i sin familie, og mener at åpenhet er veien å gå. Studien til Plexico og Burrus (2012) bekrefter at foreldre til barn som stammer opplever stressorer omkring vansken og håndteringen av den. I studien til Langevin med flere (2010) fremkommer det imidlertid at relasjonen til barnet som stammer ikke påvirkes, tross foreldres bekymringer. Dette er også noe som blir bekreftet av informantene i denne studien, der de forteller at verken egen stamming eller barnets stamming har hatt noen negativ påvirkning på forelder-barn-relasjonen. Flere informanter forteller også om støttende foreldre og støttende partnere, noe som kan tenkes å bidra til en positive relasjoner. Dette er også noe som underbygges av studien til Beilby med flere (2013), der de fant at partnerstøtte har stor betydning for voksne som stammer.

Grad av åpenhet omkring stammingen blant andre mennesker, for eksempel venner, fremstår noe ulikt informantene imellom. Både Jan, Petter og Marthe forteller i intervjuene at de lenge forsøkte å skjule stammingen. Marthe forteller at det var særlig gjennom store deler av ungdomstiden at hun jobbet mye for å skjule stammingen, noe hun beskriver som utrolig utmattende, både fysisk og psykisk. Hun kjempet for å opprettholde en fasade, noe hun også mestret så lenge hun ikke måtte snakke. Denne «kampen» kan ses i sammenheng med at personer som stammer gjerne ikke ønsker å skille seg ut fra andre, og at det dermed oppstår en diskrepans mellom det virkelige selvet og «det ideelle selvet» (Plexico, m.fl., 2009b). Hun beskriver også anstrengelsen over å stamme minst mulig, ha mest mulig flyt, og samtidig unngå situasjoner der hun måtte legge strategier for å skjule stammingen. Dette illustrerer de typiske trekkene ved skjult stamming, der sekundæratferden har tatt overhånd (Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006). Marthes beretninger beskriver hvordan kompenseringstrategier som flukt- og unngåelsesatferd blir inkorporert for å skjule stammingen. Slik Marthe beskriver forsøkene på å skjule stammingen, finner vi også beskrevet hos Kalinowski og Saltuklaroglu (2006), som beskriver det å konstant lete etter alternative og enklere ord som svært strevsomt.

5.2.3 Følelser og holdninger

Tre av informantene, altså halvparten, oppgav at de tidligere har, og til en viss grad fortsatt, frykter reaksjoner fra andre på grunn av stammingen. For Marthe og Petter førte denne frykten til at de ble mer tilbakeholdne i sosiale settinger, og for andre har det å ta ordet i forsamlinger vært et slags triggerpunkt for denne frykten. Andres reaksjoner, i form av manglende blikkontakt og usikkerhet, er også noe som oppgis som slitsomt under et stammeøyeblikk. Petter forteller at han er mer usikker i situasjoner der han snakker med barn og ungdom, enn i samtaler med voksne. Dette sier han er fordi han ikke vet hva han kan forvente av barn og unge og deres reaksjoner på stamming. Gjennom store deler av livet kjente Jan på en frykt for at andre skulle gjennomskue stammingen og han har vært på randen til å gi opp. Det er ikke før i de senere årene hvor han føler at han har tatt et slags oppgjør med stammingen, oppnådd en aksept og blitt «fri fra skammen.»

I tillegg til Jan, har også Marthe kjent på en følelse av skam i forbindelse med egen stamming. For henne var det følelsen av å være unormal som ledet til dette, spesielt under ungdomstiden. Tenårsperioden er noe flere av informantene forteller at var en vanskelig tid, både på grunn av påkjenningene stammingen førte med seg, og på grunn av «vanlige» tenåringsproblemer. Men stammingen ledet i denne perioden til en ekstra sårbarhet og informantene forteller om utmattelse, både fysisk og psykisk. Følelsen av skam, frykt og tilbaketrekning, som beskrives av informantene, er således i tråd med det Sheehan (1970) har «plassert» under isbergets overflate, og er dermed svært sammenfallende med isfjellmetaforen. Også studiene til Yaruss og Quesal (2006) og Yaruss (2010) henviser til negative følelser som skam, forlegenhet og frykten for andres reaksjoner er fremtredende. Disse følelsene av ubehag kan også innebære det øyeblikkelige tapet av selvkontroll, som Van Riper (1982) hevder er det personer med avansert stamming frykter mest. Følelsene som er beskrevet inngår som en del av stammingens «isfjell», men er derimot under overflaten og dermed usynlig for det blotte øyet. På bakgrunn av dette kan det å kun observere være nærmest umulig for å få innsikt i hvordan en person forholder seg til egen stamming.

Til tross for mange negative følelser tilknyttet egen stamming, er det også noen av informantene som forteller at de aldri har følt seg spesielt plaget av stammingen sin. Dette kan ses i sammenheng med Shapiros (2011) beskrivelse av stamming som dynamisk og sammensatt av følelser, tanker og atferd, som videre favner svært individualistiske erfaringer.

Flere av informanten forteller at de i voksen alder har oppnådd en aksept, og har en mer avslappet holdning til egen stamming. Det kan her trekkes paralleller til det Crichton-Smith (2002) fant i sin studie, om at personer som stammer ofte kan føle strevet ved stammingen som akutt i barneårene, men at disse følelsene gradvis forsvinner med tiden.

5.3 Opplevelsen av å være forelder som stammer

5.3.1 Bekymringer og refleksjoner

Beretningene som fremkom etter de seks intervjuene omhandlet blant annet tanker og opplevelser omkring det å møte foreldrerollen med en taleflytvanske. Marthe forteller om tankene hun gjorde seg før hun skulle bli mor, og bekymringene knyttet til morsrollen og egen stamming. Marthe følte på en forlegenhet ved det å være en mor som stammer. Hvordan skulle hun ellers bli tatt seriøst? Bekymringer knyttet til det å bli forelder når du selv stammer, finner vi også i studien til Boberg og Boberg (1990). Bekymringene som fremkommer skiller seg derimot noe fra funnene i denne studien, ved at de retter seg mot mer «dype» aspekter, som frykten for ikke å klare og snakke hvis det skulle skje en nødsituasjon. Marthe uttrykker en annen type bekymring, som bunner i frykt for reaksjoner fra omgivelsene. Likevel fremkommer det også i studien til Boberg og Boberg (1990) at foreldre ikke ønsker å være rollemodeller som stammer, noe som kan ses i sammenheng med bekymringene Marthe uttrykker. Denne frykten for andres reaksjoner kan ses i lys av det teori og forskning viser til om voksnes negative følelser knyttet til seg selv og stammingen, (Guitar, 2014; Yaruss, 2010), der følelsene fremtrer særlig i form av angst, skam og forlegenhet, og kan føre til at de voksne utvikler negative forventninger omkring kommunikasjonssituasjoner (Yaruss, 2010; Shapiro, 2011). Etter mange år med stamming er det ikke uvanlig at voksne innehar slike følelser, da stammingen kan ha blitt en kronisk vanske (Guitar, 2014; Yaruss & Quesal, 2006; Yaruss, 2010). Det kan tenkes at disse følelsene blir såpass forankret som sekundæratferd og vil dermed bli et hinder i kommunikasjonssituasjoner (Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006).

Jan beskriver refleksjoner omkring det å være en forelder som kan gjøre barna mer tøffe i livet, enn den stakkarlige gutten han følte seg som da han var barn. Han ønsker å bidra til å gi de tro på livet og fremtiden. Disse refleksjonene kan ses i sammenheng med at foreldres affekt blant annet innebærer erfaringer, preferanser, holdninger og mål omkring barneoppdragelse (Bornstein, 2001). Det er spesielt Jan sine negative erfaringer fra egen

barndom som innvirker på hvordan han vil være som forelder. Han vil heller gi barna sine pågangsmot og «ryggrad», spesielt datteren som har stammet, enn å feste seg ved alt som kan være vanskelig. På en annen side var det også flere av informantene som oppgav at de ikke hadde noen særlige bekymringer omkring det å blir forelder og det å ha en taleflytvanske. Dette kan igjen ses i sammenheng med at stamming er dynamisk og sammensatt (Shapiro, 2011), hvor stammemønstrene og erfaringene kan være svært individuelle (Conture, 2001; Shapiro, 2011).

5.3.2 Navnevalg

Et annet funn som fremkommer i denne studien omhandler barnas navnevalg. Fire av seks informanter oppgir at dette var en problemstilling de reflekterte over. For eksempel var det ikke aktuelt for Petter å velge et navn som begynner på t eller k. Jenny var bestemt på at hun ikke skulle ha noen navn som begynner på b, ettersom det er den lyden hun strever mest med. For Jan var det uaktuelt med navn som begynner på en st-lyd eller en t-lyd, og Marthe var fast bestemt på at hun ikke skulle gi barna dobbeltnavn. Det bør likevel bemerkes at noen av foreldrene valgte navn de av og til føler de kan stamme på, men de har derimot unngått de lydene de opplever som mest vanskelige i forbindelse med egen stamming. Dette funnet omkring navnevalg er et fenomen som også beskrives i andre studier og i annen litteratur. Shapiro (2011) forteller i sin bok om hans vurdering av å endre sønnens navn til noe som var lettere for han selv å si. Han gjennomførte likevel ikke navneendringen, og beholdt navnet som begynner med en lyd Shapiro (2011) visste han stammet på. Dette var fordi Shapiro (2011) hevdet at det ville være den største unngåelsen av dem alle. I studien til Klompas og Ross (2004) finner man likeledes en tendens til at foreldre som stammer velger barnas navn ut fra de lydene de strever minst med, og dette funnet samsvarer dermed med denne studiens funn. I likhet med Shapiros (2011) refleksjoner kan dette funnet kan ses i sammenheng med beskrivelser omkring unngåelsesatferd. Det å unngå lyder eller ord det forventes å stamme på, eller å bytte disse til noe som føles lettere, er en vanlig unngåelsesstrategi (Klompas & Ross, 2004), og anses også for å være en strategi for å skjule stammingen (Kalinowski & Saltuklaroglu, 2006).

I intervjuet med Marthe forteller hun at det å lese bøker for barna er noe hun tidligere vegret seg for, men som hun i dag har et mye mer avslappet forhold til, ettersom hun er trygg på barna sine. Hvis hun derimot må lese høyt for et barn som ikke er hennes eget, føles det fort

mer utrygt. Dette kan tyde på at det ikke er noe behov for å skjule stammingen i den «nye» familien, der tryggheten føles sterk. Videre kan dette ses i sammenheng med funnet til Beilby med flere (2013), som påpeker betydningen av partnerstøtte. Trolig vil denne betydningen også gjelde andre nærpåsoner. Det å være en forelder som har bekymringer tilknyttet det å lese bok for barna, er et funn som også fremkommer i studien til Boberg og Boberg (1990). I deres studie fortalte forskningsdeltakerne om bekymringer for å være ute av stand til å lese god-natt eventyr for barna, eller i det hele tatt å kommunisere fritt og uanstrengt med dem. Høytlesning for barna opplevdes imidlertid ikke som noen utfordring blant majoriteten av informantene, da flere oppga at de ikke stammer når de leser.

Noen av informantene hadde reflektert over at deres barn kunne begynne å stamme, men majoriteten av informantene viet ikke mye oppmerksomhet til denne tanken. For Marthes del, skapte derimot tanken på at dette kunne forekomme bekymringer, ettersom hun betrakter stamming som arvelig. Tanker og bekymringer omkring barnas mulige utvikling av stamming fremkommer også i studien til Boberg og Boberg (1990), der foreldrene som var oppmerksomme på at stamming gjerne går igjen i familier, uttrykte engstelse for at dette kunne bli en realitet.

Det bør nevnes at til tross for at informantene gir uttrykk for ulike bekymringer som tynget dem før de ble foreldre, påvirket likevel ikke stammingen valget om å få barn. Dette er et funn som også samsvarer med studien til Boberg og Boberg (1990) og Klompas og Ross (2004). I den sistnevnte studien, der to av informantene hadde barn, fortalte de at egen stamming ikke hadde påvirket valget om å få barn. Den ene informanten imidlertid bevisst muligheten for at barnet kunne begynne å stamme, og hadde derfor bekymringer tilknyttet dette.

Noen av informantene har opplevd enkelte aspekter ved foreldrerollen som utfordrende, for eksempel det å lese bok, velge barnets navn eller ha en viktig samtale som omhandler barnet. Det har likevel ikke hindret dem i å gjennomføre dette og å «stå i rollen» som forelder, eller påvirket den overordnede følelsen av å være forelder. Flere av informantene uttrykker at de selv ikke opplevet at de har endret seg som person etter at de fikk barn. På en annen side har noen av informantene følt at de har måttet utfordre seg selv og stammingen etter at de ble foreldre. Både Jenny og Petter gir uttrykk for at deres hovedprioritering som foreldre er at barna har det bra, og dersom de har spørsmål som omhandler barnas ve og vel, er det uaktuelt

å brenne inne med dette på grunn av stammingen. I betraktning av dette, føler Jenny at hun derfor har begynt å si mer ifra etter at hun ble mor. Marthe føler hun har blitt mer åpen om egen stamming etter at hun ble forelder, og at hun også opplevde en større grad av selvaksept. Disse beretningene vitner om en endring av både holdninger tilknyttet egen stamming, men også en endring i håndteringen av stammingen i form av en mer hensiktsmessig tilpasning til noe som kan oppleves som vanskelig (Blood & Blood, 2015). Denne tilpasningen er ifølge Plexico med flere (2009a) avhengig av de ressursene personene er i besittelse av, som igjen sammenfaller med Lazarus og Folkmans (1984) beskrivelse av «coping.» Dette kan også ses i lys av Plexico og Burrus (2012) beskrivelse av håndtering som en repeterende og pågående prosess. I denne sammenheng kan det tenkes at foreldrenes kapasitet til å tilpasse seg foreldresituasjonen utvikles på bakgrunn av nye erfaringer, som dermed fører til at håndteringen av egen stamming vil endres og medvirker til en hensiktsmessig tilpasning av vansken (Blood & Blood, 2015). Dette er noe som kan underbygges av Petters beretning om at foreldrerollen endret måten han så på egen stamming.

I lys av å være en forelder som stammer har stammingen tilsynelatende ikke hatt noen negativ innvirkning på familielivet til noen av informantene, men heller ført til mestring over å overvinne frykten over å stamme i situasjoner som tidligere har føltes vanskelige. Dette funnet kan til en viss grad støttes av studien til Klompas og Ross (2004), der majoriteten av voksne som stammer oppga at stammingen ikke har hatt en negativ innvirkning på familielivet. Det var likevel omkring 40 prosent som oppga at det *har* innvirket negativt på dette området. Informantenes opplevelse av at egen stammingen ikke har hatt noen negativ innvirkning på familielivet kan trolig ses i sammenheng en hensiktsmessig tilpasning til situasjonen (Blood & Blood, 2015). Det kan også ses i lys av aksepten fra de signifikante andre (Beilby, m.fl., 2013) og likeledes påstanden til Plexico med flere (2009a), om at en persons håndteringsstrategier påvirkes av selvaksept og reaksjoner fra omgivelsene. I studien til Craig med flere (2011) fremstår self-efficacy, sosial støtte og sosial rolle som beskyttelsesfaktorer i håndteringen av stamming hos voksne. I lys av dette kan det derfor tenkes at foreldrerollen har en positiv effekt på foreldrenes håndtering av egen stamming.

5.4 Opplevelsen av at barnet stammer

5.4.1 Håndtering av barnets stamming

Når man som forelder oppdager at barnet har begynt å stamme, kan dette skape mye hodebry for foreldrene. Som nevnt tidligere kan foreldre til barn som stammer ofte oppleve stressorer omkring vansken, og i håndteringen av denne hendelsen (Plexico og Burrus, 2012). Derimot er graden av stress og type håndteringsstrategier nokså individuelle. Hvis man i tillegg er en forelder som selv stammer, kan det tenkes at dette kan gi grobunn for mange ulike tanker og reaksjoner. Graden av stress og hvordan foreldrene forholder seg til barnets stamming i form av ulike håndteringsstrategier, tydeliggjøres også gjennom beretningene til de seks informantene i denne studien. Flere av informantene forteller om barnas anstrengelser for å få ordene ut, noe som foreldrene syntes var vondt å se på. Slike intensive stamme-onset styrker dermed det nyere forskning har funnet ut omkring plutselige og anstrengende stamme-onset hos barn (Yairi & Ambrose, 2013). Petter var en av de som følte det virkelig var vondt å se på datteren streve. Hans første reaksjon på datterens ikke-flyt var at dette mest sannsynlig var stamming fordi han selv stammer, og han ser en sammenheng, «en arvelig belastning», slik han selv beskriver det. Dette førte til stor fortvilelse for Petter. Etter at datteren til Petter begynte å stamme så han det som hensiktsmessig å undersøke sin egen stamming, og oppsøkte dermed logopedisk hjelp. Dette kan ses i sammenheng med studien til Boberg og Boberg (1990), der tanken på å få barn førte til at foreldrene som stammet selv oppsøkte logoped.

I likhet med Petter, var tankene omkring det arvelige aspektet ved stamming spesielt vanskelig for Marthe. Hun hadde blandede følelser omkring sønnens begynnende stamming. I starten oppstod det noe fornektelse av situasjonen. Hun opplevde situasjonen som fryktelig ergerlig og kjente samtidig på en følelse av skam, skyld og forlegenhet. Følelsene som Marthe og Petter opplevde er også noe som fremkommer blant informantene i studien til Yaruss og Quesal (2006) og Langevin og kollegaer (2010). I den sistnevnte studien ble foreldrene følelsesmessig påvirket av barnets stamming i form av blant annet angst, skam og skyldfølelse. I deres studie var det spesielt følelsene knyttet til skam og angst som bunnet i en tro på at de som foreldre hadde forårsaket barnets stamming. Det kan tenkes at foreldrene i denne studien følte det slik fordi de selv stammet. Dette er derimot ikke noe som tydeliggjøres.

I likhet med Marthe, reagerte også Jan på datterens stamming med blandende følelser. Han syntes det var tøft i starten, men på grunn av sin egen tilpasning til vansken, øynet han et håp for henne, og tenkte heller at dette var noe de skulle klare sammen. Hvordan Jan forholder seg til barnets stamming ser altså ut til å være preget av egne livserfaringer tilknyttet vansken (Plexico m.fl., 2005), og bevisstheten omkring hvordan han ønsker å være som forelder på bakgrunn av erfaringer fra egen barndom (Bornstein, 2001). Han oppnåelse av selvaksept og åpenhet ser også ut til å være av stor betydning for hvordan han har møtt datterens stamming (Boberg & Boberg, 1990; Craig m.fl., 2011). Til tross for de mange følelsene i starten av sønnens stamme-onset, ble Marthe etter hvert mer forsonet med tanken på sønnens stamming. På samme måte som Jan, flyttet tankene seg over på å bli mer problemfokuset enn følelsesbasert (Plexico & Burrus, 2012). En slik håndteringsendring er også en tendens man finner i studien til Plexico og Burrus (2012), der de fant en korrelasjon i håndteringsmåtene, ved at foreldrene ofte beveger seg fra en følelsesmessig strategi, til en problemfokuset strategi. Marthe forteller under intervjuet at hun i dag nesten er glad for at hun selv stammer, for å kunne hjelpe sønnen.

Ola følte seg relativt rolig i sin håndtering av sønnen sin stamming, med hadde også bekymringer knyttet til frykten for at sønnen skal oppleve ugreie situasjoner, slik han selv har opplevd. Disse refleksjoner samsvarer med funnet i studien til Plexico og Burrus (2012), der det blant annet fremkommer at alle foreldrene hadde bekymringer knyttet til en frykt om at barnet ville oppleve negative erfaringer. Jenny forteller i intervjuet at hun tok oppdagelsen av sønnens stamming med knusende ro, og tenkte først og fremst at selv om han stammer, så er han i det minste ikke syk. Denne roen var også noe Eirin følte, da hun forstod at hennes sønn var begynt å stamme. Hun tenkte at han slektet på henne, og innfant seg med dette. Jenny og Eirins beretninger skildrer en lav grad av stress knyttet til hendelsen, og hvordan de forholder seg til barnets stamming kan muligens forklares med deres ro omkring egen stamming. Deres beretninger om håndteringen av barnets stamming kan ses i lys av forklaringen til Plexico med flere (2009a), omkring hvordan en persons håndteringsstrategi påvirkes av personens opplevelse av selvaksept og reaksjoner fra omgivelsene. Eirin og Jenny håndteringsstrategier kan således ses i sammenheng med beskrivelsen til Compas med flere (2001), omkring en vellykket tilpasning til stress.

Omtrent alle informantene uttrykker at de nå kan se sin egen stamming som en fordel i tilknytning til barnets stamming. Foreldrene føler de innehar en innsikt og forståelse av

utfordringen, og på den måten kan hjelpe barna på en hensiktsmessig måte. Dette er et funn som samsvarer med studien til Plexico og Burrus (2012), der de tre foreldrene som stammet betraktet egen stamming som en fordel i sammenheng med barnets stamming. Det kan altså se ut til at foreldrene i denne studien opplever egen stamming som en ressurs i lys av barnets stamming, i form av en bredere forståelse av vansken og muligheten for at deres selvaksept og åpenhet omkring egen stamming kan «smitte over» på barnet, og dermed lede til en hensiktsmessig håndteringsstrategi av stammingen også for dem. På bakgrunn av dette kan man betrakte foreldrenes stamming som en slags beskyttelsesfaktor.

Tross foreldrenes emosjonelle reaksjoner omkring barnets stamming, viser denne studiens fat selve relasjonen til barnet ikke påvirkes, hverken av barnets stamming eller av foreldres stamming. Dette er i tråd med funnet i studien til Langevin med flere (2010), som også har blitt nevnt tidligere, der det fremkommer at foreldre-barn-relasjonen *ikke* påvirkes av barnets stamming, til tross for mange bekymringer. Funnet samsvarer likeledes med studien til Boberg og Boberg (1990).

5.4.2 Partneres ulike håndtering

Et interessant funn knyttet til reaksjoner og refleksjoner omkring barnets begynnende stamming, er partneres ulike håndtering av hendelsen. Majoriteten av informantene reagerte annerledes enn partneren på barnets stamme-onset. Under intervjuet med Marthe fremkommer det at hennes samboer syntes det hele var fjernt og rart og klarte dermed ikke å forstå det som skjedde. Hun selv, med sine personlige erfaringer av vansken, tok derfor styringen i oppfølging av sønnen stamming. For Jenny opplevde hun det helt motsatte av det Marthe forteller. I hennes situasjon var det mannen som var den ledende part i sønnens oppfølging. Hun forteller at mannen syntes det å se sønnen stamme var mye verre enn det hun selv gjorde, og hadde derfor et stort pådriv for å søke hjelp. Jenny så derimot ikke noe problem med sønnens stamming, så lenge stammingen forble lett. Disse to skildringene vitner om partneres ulike reaksjoner på barnets stamming, men ved forskjellige reaksjonsmåter. Når det er sagt, finnes det svært begrenset med forskning som belyser partneres ulike reaksjoner og håndtering av barnets begynnende stamming, men funnet kan likevel ses i lys av studien til Bleek med flere (2012), som hevder at valg av håndteringsstrategi, samt evnen til å tilpasse seg ugunstige forhold er sterkt tilknyttet en persons personlighetstrekk. Da partnerne til foreldrene i denne studien ikke har blitt intervjuet, er det derimot vanskelig å bedømme

personenes personlighetstrekk utover informasjonen fra informantene. I studien til Boberg og Boberg (1990) fremkommer det imidlertid at den andre parten, som ikke stammet, hadde få bekymringer knyttet til det å få barn, til tross for bevisstheten om at stamming ofte har en arvelig faktor. I ett tilfelle der barnet faktisk begynte å stamme, viste det seg at parten som ikke stammet var mindre oppmerksom på barnets ikke-flyt, enn det den andre parten var. Dette kan relateres Marthes beretning om at hun var særlig årvåken over barnas tale på grunn av en reell sannsynlighet for at en av dem kunne begynne å stamme. Også Jan forteller at han var ekstra oppmerksom på datterens ikke-flyt, også i mye større grad enn det kona var. Studien til Boberg og Boberg (1990) viser at de foreldrene som var bevisst at stamming ofte går igjen i familier, var spesielt oppmerksomme på barnets tale, noe som dermed samsvarer med denne studiens funn.

6 Avslutning og oppsummering av funn

I dette prosjektet ble seks informanter intervjuet, med det formål å fange subjektive opplevelser av hvordan foreldre som stammer forholder seg til egen stamming, og hvordan det oppleves at barnet også stammer. De tre forskningsspørsmålene fungerte som en ramme for å belyse studiens problemstilling, som var:

Hvordan forholder foreldre som stammer seg til egen stamming, og hvordan oppleves det at barnet også stammer?

De aller fleste informantene beskriver en liten grad av åpenhet omkring egen stamming, både innad i familien og blant andre mennesker. For noen bunnnet dette i et ikke-behov for å snakke om det, for andre var det en håndteringstrategi å skjule taleflytvansken. Majoriteten av foreldrene forteller at de ikke hadde særlige bekymringer knyttet til å være en forelder som stammer. Likevel var det noen som beskrev bekymringer og tanker omkring muligheten for at barna skulle begynne å stamme. Et interessant aspekt i forbindelse med foreldrenes stamming og foreldrollen, er at det later til å være en tendens i å velge barnas navn ut fra de lydene de strever minst med.

Flere av informantene forteller at de ikke opplever håndteringen av egen stamming som endret etter at de fikk barn, eller har endret seg som forelder etter at barnet begynte å stamme. På en annen side forteller likevel noen av informantene at de har måttet utfordre stammingen og frykten for reaksjoner fra omgivelsene etter at de ble foreldre. Informantene gir uttrykk for at deres hovedprioritering som foreldre er at barna har det bra, og dersom noe skulle oppstå som omhandler barnas ve og vel, er det uaktuelt å brenne inne med dette på grunn av stammingen. For noen har det å få barn også ført til mer åpenhet omkring egen stamming, samt en økt grad av selvaksept. Videre forteller noen av foreldrene at enkelte aspekter omkring foreldrerollen har vært utfordrende på grunn av egen stamming, som det å lese for barna, valg av barnas navn, og det å trosse frykten for å stamme for og kunne hjelpe barna.

Informantene beskriver svært ulike reaksjoner på barnets stamme-onset; fra bunnløs fortvilelse til en «det er ikke så farlig-holdning». Det fremkommer imidlertid et likhetstrekk i håndteringsmønsteret ved at foreldrene som stammer går fra en følelsesbasert håndteringsstrategi til en problemfokusert strategi i forbindelse med håndteringen av barnets

begynnende stamming. Det viser seg også at denne hendelsen skaper ulike reaksjoner mellom partnere. Videre viser det seg at verken barnets stamming eller forelderens stamming innvirker på forelder-barn relasjonen, eller resten av familierelasjonen. Som et siste interessant aspekt viser det seg at foreldre som stammer etter hvert ser på egen stamming som en ressurs til å hjelpe barnet i barnets «stammekamp», og fremstår som en beskyttelsesfaktor for barnet.

6.1 Veien videre

I lys av den begrensede empirien omkring hvordan foreldre som stammer forholder seg til egen stamming, og likeledes hvordan foreldrene opplever barnets stamming, indikerer dette et behov for å tildele disse aspektene omkring taleflytvansken økt oppmerksomhet innen forskning, så vel som i klinisk arbeid. Som nevnt innledningsvis (1) er det i behandling av både unge og voksne som stammer nødvendig å se *hele* mennesket, fange den fulle essensen av personen med alle de sosiale rollene som personen er en del av (Shapiro, 2011). Ifølge Shapiro (2011) er ikke formålet å minimere innvirkningen stammingen har på personens erfaringer og oppfatninger omkring egen stamming, men å fange opp og forstå hvordan en person som stammer ser seg selv som person og kommunikator for å kunne legge til rette for at personen kan oppnå aksept, forståelse og utvikling (Shapiro, 2011; Crichton-Smith, 2002). For å muliggjøre dette vil det være hensiktsmessig med ytterligere forskning på området som favner foreldrerollen og egen stamming og hendelsen av å få et barn som også stammer, ettersom dette hender mange foreldre som stammer.

7 Litteraturliste

- Alm, P. A. (2004). Stuttering and the basal ganglia circuits: a critical review of possible relations. *Journal Of Communication Disorders*, 37 (4), 325-369
- Ambrose, N. G., Yairi, E. & Cox, N. (1993). *Genetic Aspects of Early Childhood Stuttering*. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 36, 701-706
- Befring, E. (2015). *Forskningsmetoder i utdanningsvitenskap*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Beilby, J. M., Byrnes, M. L., Meagher, E. L., & Yaruss, J. S. (2013). *The impact of stuttering on adults who stutter and their partners*. *Journal of Fluency Disorders*, 38 (1), 14-29.
- Bernstein Ratner, N & Tetnowski, J. (2006). *Current Issues In Stuttering Research And Practise*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates. Inc., Publishers
- Bleek, B. Reuter, M. Yaruss, J. S. Cook, S. Faber, J. Montag, C. (2012). *Relationships between personality characteristics of people who stutter and the impact of stuttering on everyday life*. *Journal of fluency disorders*, 37 (4), 325-333.
- Blood, G.W. & Blood, I. M. (2015). *Psychological Health and Coping Strategies of Adolescents with Chronic Stuttering*. *Journal of Child and Adolescent Behavior*, 3 (2), 1-9
- Bloodstein, O. (2006). *Some empirical observations about early stuttering: A possible link to language development*. *Journal of Fluency Disorders*, 39 (3), 185-191.
- Bloodstein, O., & Bernstein Ratner, N. (2008). *A Handbook on Stuttering* (6th ed.). New York: Thomson Delmar Learning.
- Boberg, J. M. & Boberg, E. (1990). *The Other Side of the Block: The Stutterer's Spouse*. *Journal of Fluency Disorders*, 15 (1), 61-75
- Bolger, N. (1990). *Coping as a personality process: a prospective study*. *Journal of Personality and Psychology*, 59 (3), 525-537
- Bornstein, M. H. (2001). *Parenting: Science and Practice*. Taylor & Francis Online, 1 (1-2), 1-4. Hentet 11.03.17 fra: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15295192.2001.9681208>
- Boyle, M. P. (2013a). *Assessment of Stigma Associated With Stuttering: Development and Evaluation of the Self-Stigma of Stuttering Scale (4S)*. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 56 (5), 1517-1529.

- Buck, S., Lees, R. & Cook, F. (2002). The influence of family history of stuttering on the onset of stuttering in young children. *Folia Phoniatria et Logopaedica*, 54(3), 117-124.
- Chang, S. E., Erickson, K. I., Ambrose, N. G., Hasegawa-Johnson, M. A. & Ludlow, C. L. (2008). *Brain anatomy differences in childhood stuttering*. *NeuroImage*, 39 (3), 1333-1344
- Compas, B. E, Connor-Smith, J. K, Saltzman, H., Thomsen, A. H. & Wadsworth, M. E. (2001). *Coping with stress during childhood and adolescence: problems progress and potential in theory and research*. *Psychological Bulletin*, 127 (1), 87-127.
- Conture, E. G. (2001). *Stuttering: Its Nature, Diagnosis, and Treatment*. Boston: Allyn and Bacon.
- Costelloe, S., Davis, S. & Cavenagh, P. (2015). *Parental Beliefs about Stammering and Experiences of the Therapy Process: An On-line Survey in Conjunction with the British Stammering Association*. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 193, 82-91.
- Craig, A., Hancock, K., Tran, Y., & Craig, M. Peters, K. (2002). *Epidemiology of Stuttering in the Community Across the Entire Life Span*. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 45, 1097-1105.
- Craig, A., Blumgart, E., & Tran, Y. (2009). *The impact of stuttering on the quality of life in adults who stutter*. *Journal of Fluency Disorders*, 34 (2), 61-71
- Craig, A., Blumgart, E., & Tran, Y. (2011). *Resilience and stuttering: Factors that protect people from the adversity of chronic stuttering*. *Journal of speech, language, and hearing research*, 54(6), 1485-1496.
- Craig, A. & Tran, Y. (2014). *Trait and social anxiety in adults with chronic stuttering: Conclusions following meta-analysis*. *Journal of Fluency Disorders*, 40, 35-43
- Creswell, J. H. (2013). *Qualitative inquiry & research design : choosing among five approaches* (3th ed.). Los Angeles: SAGE Publications
- Creswell, J. H. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (4th ed.). Los Angeles: SAGE Publications.
- Creswell, W.J. (2013). *Qualitative inquiry & research designs. Choosing among five approaches*. Los Angeles: Sage Publications, Inc.

- Creswell, W.J (2014). *Research design. Qualitative, quantitative & mixed methods approaches*. Los Angeles: Sage Publications Inc.
- Crichton-Smith, I. (2002). *Communicating in the real world: accounts from people who stammer*. *Journal of Fluency Disorders*, 27 (4), 333-352
- Dalen, M. (2011). *Intervju som forskningsmetode - en kvalitativ tilnærming* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Duff, MC., Proctor, A. & Yairi, E. (2004). *Prevalence of voice disorders in African American and European American preschooler*. *Journal of Voice*, 18 (3), 348-353
- Dunham, D. (2012). *Walled Off: Stuttering in the Family*. *The ASHA Leader*, 17, 12-25
- Felsenfeld, S. Kirk, K. M., Zhu, G., Statham, D. J. Neale, M. C. & Martin, N. G. (2000). *A Study of the Genetic and Environmental Etiology of Stuttering in a Selected Twin Sample*. *Behavior Genetics*, 30 (5), 359-366
- Garsten, M., & Lundström, C. (2014). *Stamning och skenande tal hos barn*. I L. Hartelius, U. Nettelbladt & B. Hammarberg (Red.), *Logopedi*. (s. 433-444). Lund Författarna och Studentlitteratur.
- Guitar, B. (2014). *Stuttering: An Integrated Approach to Its Nature and Treatment* (4th ed.). Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.
- Halvorsen, K. (2008). *Å forske på samfunnet. En innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Ingham, J. C. (2016). *Some things haven't changed: Lidcombe program for the treatment of early childhood stuttering is effective, and more research is still needed*. *Evidence-Based Communication Assessment and Intervention*, 9 (3), 91-95
- Johannessen, A., Tufte, P. A. & Christoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (4. utg.). Oslo: Abstrakt Forlag AS
- Kalinowski, J. S., & Saltuklaroglu, T. (2006). *Stuttering*. San Diego: Plural publishing.
- Kidd, K. K. (1977). *A Genetic Perspective on Stuttering*. *Journal of Fluency Disorders*, 2, 259-269
- Kleven, T. A. (2011). *Forskning og forskningsresultater*. I T. A. Kleven, F. H. Hjørdemaal & K. Tveit (Red.), *Innføring i pedagogisk forskningsmetode: En hjelp til kritisk tolking og vurdering* (2. utg.). (s. 9-26). Oslo: Unipub.

- Klompas, M & Ross, E. (2004). *Life experiences of people who stutter, and the perceived impact of stuttering on quality of life: Personal accounts of South African individuals*. Journal of Fluency Disorders, 29 s. 275–305.
- Kraft, S. J., & Yairi, E. (2011). *Genetic bases of stuttering: The state of the art*. (2011). Folia Phoniatica et Logopaedica, 64(1), 34-47
- Kramer, C. M. (2016). *Pebbles Under The Tongue. A Qualitative Investigation of Parents Who Stutter*. (Doktorgradsavhandling). Hentet 10.01.2017 fra <http://aura.antioch.edu/etds/287/>
- Krumsvik, R. J. (2014). *Forskningsdesign og kvalitativ metode. Ei innføring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Langevin, M., Packman, A. & Onslow, M. (2010). *Parent perceptions of the impact of stuttering on their preschoolers and themselves*. Journal of Communication Disorders, 43, 407-423.
- Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. Springer Publishing Company
- Maxwell, J. A. (1992). *Understanding and Validity in Qualitative Research*. Harvard Educational Review, 62 (3), 279-300.
- McWilliams, L. A., Cox, B. J. & Ehns, M. W. (2003). *Use of the Coping Inventory for Stressful Situations in a clinically depressed sample: Factor structure, personality correlates, and prediction of distress*. Journal of Clinical Psychology, 59 (4), 423-437
- Merriam, S. (1998). *Qualitative Research and Case Study Applications in Education*. San Fransisco: Jossey-Bass Publisher
- Månsson H. (2000). *Childhood stuttering: incidence and development*. Journal of Fluency Disorders, 25, 47-57.
- NESH (2016). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo: De nasjonale forskningsetiske komiteer. Hentet 08.01.2017 fra https://www.etikkom.no/globalassets/documents/publikasjoner-som-pdf/60125_fek_retningslinjer_nesh_digital.pdf
- Ooki, S. (2005). *Genetic and Environmental Influences on Stuttering and Tics in Japanese Twin Children*. Twin Research and Human Genetics, 8 (1), 69-75

- Packman, A. & Attanasio, J. S. (2006). *Theoretical Issues in Stuttering* (2 utg.). Hove: Psychology Press
- Plexico, L., Manning, W. H. & DiLollo, A. (2005). *A phenomenological understanding of successful stuttering management*. *Journal of Fluency Disorders*, 30 (1), 1-22
- Plexico, L., Manning, W. H., & Levitt, H. (2009a). *Coping responses by adults who stutter: Part I. Protecting the self and others*. *Journal of Fluency Disorders*, 34 (2), 87-107.
- Plexico, L., Manning, W. H., & Levitt, H. (2009b). *Coping responses by adults who stutter: Part II. Approaching the problem and achieving agency*. *Journal of fluency disorders*, 34(2), 108-126.
- Plexico, L. & Burrus, E. (2012). *Coping with a child who stutters: A phenomenological analysis*. *Journal of Fluency Disorders*, 37 (4), 275-288
- Postholm, M. B. (2010). *Kvalitativ metode: En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Ramberg, C., & Samuelsson, C. (2014). *Stamning och skenande tal hos vuxna och ungdomar*. I L. Hartelius, U. Nettelbladt & B. Hammarberg (Red.), *Logopedi* (s. 445-455). Lund: Författarna och Studentlitteratur
- Reilly, S., Onslow, M., Packman, A., Cini, E., Conway, L., Prior, M., Eadie, P., Block, S. & Wake, M. (2013), *Natural History of Stuttering to 4 Years of Age: A Prospective Community-Based Study*. *Pediatrics*. 132 (3), 460-467
- Shapiro, D. (2011). *Stuttering Intervention: A Collaborative Journey to Fluency Freedom* (2nd ed.). Texas: Pro-Ed.
- Sheehan, J. G. (1970). *Stuttering: Research and Therapy*. New York: Harper & Row Publishers.
- Starkweather, W. (1987). *Fluency & Stuttering*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall. Inc.
- St. Louis, K. O. (2015). *Stuttering meets stereotype, stigma and discrimination*. Morgantown, West Virginia: West Virginia University Press
- Suresh, Rathi., Ambrose, N., Roe, C., Pluzhnikov, A., Wittke-Thompson, J. K., Y. Ng, M., Wu, X., Cook, E. H., Lundström, C., Garsten, M., Ezrati, R., Yairi, E. & Cox, N. J. (2006). *New Complexities in the Genetics of Stuttering: Significant Sex-Specific Linkage Signals*. *Science Direct*, 78 (4), 554-563

- Sønsterud, H., Sjøstrand, Å. & Hoff, K. (2017). *Å håndtere stammingen*. I Albrigtsen, A., Stauri, T. & Aasen, M. W (Red.) *Ord til besvær. Livet med stamming* (s. 133-144). Oslo: Abstrakt Forlag
- The Iceberg of Stuttering (2015). Hentet 20.03-2017 fra <http://speechsolutionshawaii.com/overcoming-the-emotions-of-stuttering/>
- Van Riper, C. (1982). *The Nature of Stuttering* (2 utg.). Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall
- Viswanath, N., Lee, H. S. & Chakraborty, R. (2004). *Evidence for a Major Gene Influence on Persistent Developmental Stuttering*. *Human Biology*, 76 (3), 401-412
- Vogt, A. (2016). *Rådgivning i skole og barnehage. Mange muligheter for hjelp til barn og unge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Wepman, J. M. (1939). *Familial incidens of stammering*. *Journal of Heredity*, 30 (5), 207-210
- Wittke-Thompson, J. K., Ambrose, N., Yairi, E., Roe, C., Cook, E. H., Ober, C. & Cox, N. J. (2007). *Genetic studies of stuttering in a founder populations*. *Journal of Fluency Disorders*, 32 (1), 33-50
- World Health Organization (2015). ICD-10: F98.5 *Stamming*. Hentet 15.04.2017 fra <https://helsedirektoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/743/Icd-10-den-internasjonale-statistiske-klassifikasjonen-av-sykdommer-og-beslektede-helseproblemer-2015-IS-2277.pdf>
- Yairi, E., Ambrose, N. G. & Cox, N. (1996). *Genetics of Stuttering. A Critical Review*. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 39, 771-784
- Yairi, E. (1997). *Disfluency characteristics of early childhood stuttering*. In R. F. Curlee, & G. M. Siegel (Red.), *Nature and treatment of stuttering: New directions* (2nd ed.). (s. 49– 78). Boston: Allyn & Bacon.
- Yairi, E., & Ambrose, N. G. (2005). *Early childhood stuttering: For Clinicians by Clinicians*. Austin, TX: Pro-Ed.
- Yairi, E. & Ambrose, N. G. (2013). *Epidemiology of stuttering: 21st century advances*. *Journal of Fluency Disorders*, 38(2), 66-87.
- Yairi, E. & Seery, C. H. (2015). *Stuttering: Foundations and Clinical Applications* (2nd ed.). New Jersey: Pearson Education.

Yaruss, J. S. & Quesal, R. W. (2006). *Overall Assessment of the Speaker's Experience of Stuttering (OASES): Documenting multiple outcomes in stuttering treatment*. *Journal of Fluency Disorders*, 31 (2), 90-115.

Yaruss, J. S. (2010). *Assessing quality of life in the stuttering treatment outcomes research*. *Journal of Fluency Disorders*, 35, 190-202.

Vedlegg

Vedlegg 1: Intervjuguide

Vedlegg 2: Informasjonsskriv og samtykkeerklæring

Vedlegg 3: Svarbrev fra Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste

Vedlegg 1

INTERVJUGUIDE

I starten av intervjuet vil jeg fortelle kort om meg selv og prosjektet. Jeg vil også understreke NESH (2006) sine krav til meg som forsker omkring konfidensialitet og anonymisering av materiell, i tillegg til å påpeke at informanten kan trekke seg fra prosjektet når som helst. I starten av intervjuet ser jeg for meg å spørre informanten om hvor han/hun er fra, om han/hun alltid har bodd der, alder, sivilstand etc., for å skape en kontakt.

1) Opplevelser omkring egen stamming

Mulige spørsmål:

- Kan du forklare litt om stammingen din?
 - Stammeatferd
 - Er det situasjoner hvor du påvirkes mer av stammingen?
- Kan du huske når stammingen oppsto?
 - Hvilke tanker har du selv omkring hvorfor du stammer? Forklar
 - familiehistorikk? I så fall: Hvordan ble språkutviklingen din ivaretatt? Ble det gjort noe forebyggende? Hvordan var oppfølgingen?
- Hvordan var åpenheten omkring stammingen din blant dine foreldre og eventuelle søsken? Venner, arbeid?
 - Hvem snakket du med om stammingen?
- Hvordan håndterer du stammingen din i dag?
 - strategier
 - Følelser og holdninger

2) Opplevelser av foreldrerollen

Mulige spørsmål:

- Når oppdaget du/dere at barnet deres begynte å stamme?
 - Hvordan reagerte du på dette?
- - Tanker/følelser
- Hvordan håndterte du/dere barnets stamming?
 - Tidlig inngripen? Vente-og-se?
 - Håndterte du og din partner situasjonen ulikt?
 - På hvilke måter tenker du at din egen stamming kan ha påvirket denne håndteringen, eller dette valget?
- Hvordan blir barnets språkutvikling ivaretatt?
- Opplever du at det er annerledes å søke oppfølging på barnets vegne enn dine egne? Forklar
- Er det noe ved foreldrerollen du føler har vært utfordrende fordi du stammer?
 - Hvordan har det vært å lese for barnet?
 - Hvordan har det vært å ta med barnet til legetime/helsesøster?
 - Interaksjon med andre viktige personer i barnets liv (f.eks. barnehagelærer/lærer)
- Hvis utfordringer: På hvilken måte har du fått støtte til å takle de utfordringer du nå har nevnt?
 - hvem har du pratet med om dette, og hva ble vektlagt?
- Hvordan oppleves det å gi barnet/barna verbale responser som irettesettelser eller anerkjennelse?
- På hvilke måter tenker du at håndteringen din av egen stamming kan ha endret seg etter at du fikk barn?
 - Evt. etter at barnet ditt begynte å stamme?
- Hvordan oppleves foreldrerollen etter at du også har fått et barn som stammer?
 - Opplever du at du på en eller annen måte har endret deg som forelder etter at han/ hun også begynte å stamme? Hvordan?
 - Mer åpen om stammingen?
 - Prioriter annerledes?

3) Stamming og familierelasjonen

- Har dere laget noen strategier i familien for å håndtere det at flere stammer?
 - Med det mener jeg:
 - Er det for eksempel noe som du overlater til et annet familiemedlem?
- Hvordan kommuniserer dere i familien i en konfliktsituasjon/diskusjon?
 - Er stammingen til hinder i en opphetet diskusjon? (eller ved uenigheter?)
- På hvilke måter tenker du at stammingen kan påvirke forholdet til barnet ditt og vis versa?
 - Jeg tenker på om dere kan oppleve et spesielt samhold?
 - Hvem i familien opplever du at barnet er mest knyttet til?
 - Tanker rundt dette?
 - Opplevs noe ved relasjonen som endret etter at barnet ditt begynte å stamme?
 - (obs: hvis flere barn: Hvordan opplevs forholdet til barnet/barna som ikke stammer? Tenker du at det er annerledes?)
- Hvordan kommuniseres det om din stamming og barnets stamming hjemme?
 - Snakker dere mye om dette hjemme?
- Hvordan reagerer barnet på stammingen din? (Skjult stamming?)
- Hva liker du og barnet ditt å gjøre sammen?
 - (Er det forskjell på det du gjøre sammen med X og det du gjør sammen med XX? (obs: Hvis det er flere barn i familien
- Som en oppsummering: Hvilke tanker gjør du deg om å ha fått et barn som også stammer?
 - var dette noe du tenkte på før du fikk barn?

Avrundning

- Er det noe vi ikke har snakket om nå, som du ønsker å ta opp?
- Hvordan opplevde du å snakke med meg om dette?

Vedlegg 2

Informasjonsskriv og samtykkeerklæring

Forespørsel om deltakelse i intervju i forbindelse med masteroppgave

Jeg heter Ina Storm-Paulsen og er student ved masterprogrammet ”Spesialpedagogikk med fordypning i logopedi”, ved Universitetet i Oslo. Denne våren skal jeg skrive min avsluttende masteroppgave, og i forbindelse med dette planlegger jeg et forskningsprosjekt basert på intervjuer. Oppgaven min har fått arbeidstittelen ”Når foreldre som stammer, får barn som stammer”. Jeg ønsker å intervjuere foreldre som selv mener at de stammer, både menn og kvinner i alderen 20-50 år, som har et barn som stammer nå, eller som har stammet i løpet av de siste to årene. Gjennom intervjuene med 4-6 foreldre, vil jeg undersøke opplevelser og følelser omkring det å være forelder som stammer, som også får et barn som stammer. I lys av dette ønsker jeg å undersøke opplevelser og følelser knyttet til foreldrerollen og stamming, samt opplevelser og tanker omkring familierelasjonen og familiedynamikken. Dette temaet er lite utforsket, og jeg synes det er viktig å kaste lys over en problemstilling som er en realitet for en del voksne som stammer.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Intervjuet kan finne sted på UiO, eller et annet sted vi blir enige om, i løpet av februar 2017. Intervjuets varighet vil være på opp mot 1 time og 30 minutter. Jeg kommer til å ta opp intervjuet med en lydopptaker og samtidig notere underveis. Det er ingen andre enn meg som har tilgang til intervjuet, noe som betyr at alle opplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Ved utgivelsen av forskningsresultatene vil personopplysninger bli anonymisert, og ved avslutning av prosjektet (01.06. 2017), vil alle opplysninger som kan bidra til å identifisere deltakerne bli slettet. Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS (NSD). Det understrekes at du når som helst kan trekke deg fra prosjektet.

Jeg håper du har lyst til å delta i denne studien. Hvis du har spørsmål til dette prosjektet, ta kontakt med meg eller min veileder Åse Sjøstrand/ ase.sjostrand@statped.no

Vennligst signer svarslippen nedenfor og ta den med når vi møtes. På forhånd, takk!

Med vennlig hilsen

Ina Storm-Paulsen

Masterstudent ved Universitetet i Oslo

Institutt for spesialpedagogikk

inasto@student.uv.uio.no

Tlf: 93806943

Svarslipp

SAMTYKKEERKLÆRING

Jeg har lest informasjonsskrivet ovenfor, og jeg godkjenner deltakelse i forskningsprosjektet "Når foreldre som stammer, får barn som stammer".

Dato og underskrift

Peer Møller Sørensen
Institutt for spesialpedagogikk Universitetet i Oslo
Postboks 1140 Blindern
0318 OSLO

Vår dato: 25.01.2017

Vår ref: 51640 / 3 / LB

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 13.12.2016. Meldingen gjelder prosjektet:

<i>51640</i>	<i>Når foreldre som stammer, får barn som stammer</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Peer Møller Sørensen</i>
<i>Student</i>	<i>Ina Storm-Paulsen</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.06.2017, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Kjersti Haugstvedt

Lene Christine M. Brandt

Kontaktperson: Lene Christine M. Brandt tlf: 55 58 89 26

Vedlegg: Prosjektvurdering

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.